

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODELJENJE ZA PSIHOLOGIJU

ФИЛОЗОФСКИ
ФАКУЛТЕТ

1838

Nevena Z. Topalović

**PARTNERSKA LJUBOMORA I NJENI LIČNOSNI
I INTERPERSONALNI KORELATI**

Doktorska disertacija

Beograd, 2024

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

Nevena Z. Topalović

**JEALOUSY IN PARTNERSHIP RELATIONSHIPS
AND ITS PERSONALITY AND
INTERPERSONAL CORRELATES**

Doctoral dissertation

Belgrade, 2024

Mentor:

dr Ksenija Krstić, vanredni profesor,
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Članovi komisije:

dr Oliver Tošković, vanredni profesor
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

dr Tatjana Vukosavljević-Gvozden, redovni profesor
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

dr Irena Stojković, redovni profesor
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

dr Sanda Stanković, naučna saradnica
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

doc. dr Nikola Petrović
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Датум одбране:

ZAHVALNICA

Veliko hvala...

... *Svim parovima* koji su pristali da budu deo istraživanja, kao i celoj mreži ljudi koji su mi pomogli da dođem do svih ispitanika. Oni čine srž ovog rada i bez njih ne bi bilo ni doktorske disertacije.

... *Mojoj mentorki Kseniji*, na konstantnoj podršci, bezgraničnom strpljenju i verovanju u moju temu i razvoj kao psihologa istraživača. A trebalo je mnogo vere! :) Za usmeravanje, ohrabrivanje i podršku. Neizmerno hvala za pomoć u oblikovanju disertacije, pogotovo na samom početku, kada smo od mnoštva varijabli birali one prave, kao i u konceptualizaciji ranih ideja sve do završnih razmatranja.

... *Tanji, Ireni i Nikoli* na pomoći da disertacija bude promišljenija. Hvala na izdvojenom vremenu, detaljnoj pažnji i trudu.

... *Oliveru*, na verovanju u mene i moju temu, posebno u momentima sumnje; na konstantnom ohrabrivanju, komentarima i sugestijama koje su bile ključne. Na pomoći pri postavljanju temelja disertacije, na podsticanju da budem samostalna ina davanju jedinstvene perspektive iz njegove oblasti stručnosti.

... *Bobanu* na uključenosti i pomoći da disertaciju podignem na viši nivo u apsolutno svim segmentima. Hvala na detaljnom obraćanju pažnje na svaki delić disertacije i na dostupnosti za brojne razgovore koji su mi pomogli da postavim istraživanje, razvijem veštine akademskog pisanja, analize rezultata i diskusije nalaza. Za recenzije i davanje povratne informacije bezbroj puta kako bih što bolje oblikovala disertaciju.

... *Ivani*, koja mi je bila zvezda vodilja i pomogla da raspetljam brojna klupka u koja sam se umrsila tokom svih ovih godina i privedem rad kraju. Hvala na vremenu, pažnji, podršci i višestrukim recenzijama i našoj maloj grupi za pisanje.

... *Sandi*, čija mi je disertacija, kao i ona sama, svetla tačka kroz pisanje, od Nacrta doktorata pa da samog kraja.

... *Mojim psihoterapeutkinjama*, koje su bile uz mene sve vreme pisanja doktorata i sa kojima sam rešavala sve ono što je bilo u pozadini. Pomogle su mi da budem dobro, kako bih mogla da realizujem potrebno.

... *Mreži kolega psihologa i psihoterapeuta*, koji su sa mnom prevazilazili nesigurnosti sa kojima sam se susretala u procesu, na koje sam mogla da se oslonim – kako u privatnim, tako i u profesionalnim izazovima.

... *Ženama* sa mojih programa, koje su bile podrška svih ovih godina i koje su bile sigurno mesto za moje lične procese koji su pratili razvoj doktorata.

... *Tati i mami*, koji su me hrabрили u svim fazama rada i pomagali u realizaciji. Nisu me požurivali i bili su podrška u svakom mogućem smislu svih ovih godina. Hvala *braći*, za razumevanje i podršku. Zahvalna sam im na pružanju ove podrške godinama koje su bile potrebne da završim svoju disertaciju, a posebno tokom stresnih perioda.

... *Prijateljima*, koji su me satima, danima i godinama slušali kako vrtim istu priču o doktoratu i koji su me bodrili od početka do kraja.

... *Usputnim ljudima, slučajnim prolaznicima*, sa kojima sam razgovarala o disertaciji i koji su nesvesno, gestom, podrškom uspevali da mi daju ključ za otvorena pitanja o kojima sam u toku razgovora promišljala.

... Posebno i najnežnije hvala mojoj drugarici i kolegici *Teodori*, sa kojom sam provela prve godine doktorskih studija i delila sve ono što može zadesiti nekoga ko se prvi put nađe na našoj katedri – a bilo je svega! Uspela sam za nas obe!

*

Bitno mi je da odam priznanje mlađim verzijama sebe koje su iznele sav teret u brojnim okolnostima – na različitim poslovima, gradovima i kontinentima, u kojima sam se nalazila prethodnih godina. Pored sve moguće podrške, svesna sam da je postignut veliki uspeh kako bih iznedrila i odbranila ovu disertaciju. Pisanje ovog rada pomoglo mi je da razrešim svoje unutrašnje konflikte, kao i da nađem smisao disertaciji, koji se mnogo puta gubio u toku pisanja. Tokom celog procesa nisam prestala da vodim programe, usmerene, između ostalog, na razumevanje ljubomore u realnom životu. To mi je sačuvalo zdrav razum, punilo srce i baterije.

Šobićevi¹ stihovi su me vodili kroz ceo proces pisanja disertacije i želela bih da ih ostanu zabeleženi na ovom mestu:

**Ovo su ipak moje ruke,
Samo mi znamo kol'ko smo skupa,
Mučili sreću, mučili muke.**

**Ovo je srce oduvijek sa mnom,
Kol'ko smo samo krvavih puta,
Išli po brdu, išli po ravnom.**

(I dodala bih moru i pustinji, gde je nastala skoro cela disertacija)

**Ali kad s torbom naumim negdje,
Noge mi nećeš vezati ničim,
Nema tih para za moje cijene,
Priznajem kako ciganu sličim.**

**Ja imam kičmu čeličnu šinu,
Ne volim kada glava mi pada,
S njom spajam zemlju i visinu,
I kad se leti, i kad se strada.**

¹ Miladin Šobic – Ne pokušavaj mjenjat' me, 1982.

PARTNERSKA LJUBOMORA I NJENI LIČNOSNI I INTERPERSONALNI KORELATI

Sažetak

Opšti cilj istraživanja bio je da se utvrdi struktura odnosa partnerske ljubomore i njenih ličnosnih i interpersonalnih korelata. Sklop ličnosti je ispitan kroz dimenzije HEXACO modela ličnosti (Ashton & Lee, 2006) i upotpunjen crtom dezintegracije (Knežević, 2017). Dimenzije iskustva obuhvataju partnersku vezanost, partnersku zavisnost i opaženi kvalitet partnerskog odnosa. Po prvi put su analizirane interakcije navedenih korelata ljubomore, na istom uzorku ispitanika – na nivou pojedinca i para. Ključno pitanje istraživanja bilo je da li su veze između dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore direktne i neposredne ili su posredovane iskustvom u vezama. Utvrdili smo da veza između ličnosti i ljubomore jeste posredovana iskustvom, odnosno da ljubomoru, pored relativno stabilnog specifičnog sklopa ličnosti, u značajnijoj meri oblikuju iskustva u vezama, koja su podložnija promenama. Konkretno, utvrdili smo da kod muškaraca i žena, niže poštenje ima i direktnu vezu sa ljubomorom, kao i indirektnu vezu posredovanu anksioznošću. Kod žena, emocionalnost ima nižu, ali direktnu povezanost sa ljubomorom, kao i posredstvom anksioznosti i zavisnosti. Dezintegracija deluje na ljubomoru preko anksioznosti i opaženog kvaliteta odnosa. Najveći doprinos ljubomori imaju anksioznost iz seta iskustvenih dimenzija i poštenje iz seta ličnosnih varijabli. Ovo je prva studija koja ispituje povezanost partnerske ljubomore i njenih korelata u koju je uključen par. Pokazalo se da dimenzije jednog partnera doprinose intenzivnijoj ljubomori drugog partnera i da interpersonalne varijable jednog partnera moderiraju veze između iskustava i ljubomore drugog. Konkretno – negativna povezanost između ljubomore i opaženog kvaliteta odnosa zavisi od nivoa izbegavanja kod muškaraca i žena; efekat ženske zavisnosti moderiran je muškom zavisnošću; izbegavanje kod muškaraca moderira odnos ženskog percipiranja kvaliteta odnosa i njene ljubomore. Viši nivo ljubomore ispoljavaju žene čiji partneri pokazuju niži nivo otvorenosti ka iskustvu, niži nivo poštenja, viši nivo dezintegracije, više vrednosti dimenzija izbegavanja i anksioznosti, nižu zavisnost i odnos percipiraju kao nekvalitetan. Muškarci, čije partnerke imaju niži nivo saradljivosti, a viši nivo dezintegracije, anksioznosti i izbegavanja i odnos percipiraju kao manje kvalitetan, takođe pokazuju viši nivo ljubomore. Istraživanje je takođe pokazalo da se ljubomora na nivou para razlikuje prema kombinacijama interpersonalnih varijabli. Dovoljno je da jedan partner poseduje nesiguran stil vezanosti ili da percepciju kvaliteta odnosa doživljava kao nižu da bi se narušila dinamika odnosa i povećala ljubomora na nivou para. Rezultati ukazuju na to da ljubomora proističe iz interakcije bazičnih dispozicija i iskustvenih nadogradnji oba partnera, u kojima iskustvo ima značajniju ulogu. Nalazi proširuju saznanja o povezanosti ličnosnih korelata i ljubomore u partnerskim odnosima.

Ključne reči: ljubomora, partnerski odnosi, dimenzije ličnosti, partnerska vezanost, partnerska zavisnost, kvalitet partnerskog odnosa

Naučna oblast: Psihološke nauke

Uža naučna oblast: Psihologija ličnosti

JEALOUSY IN PARTNERSHIP RELATIONSHIPS AND ITS PERSONALITY AND INTERPERSONAL CORRELATES

Abstract

The general aim of the research was to determine the structure of the relationship between partner jealousy and its personal and interpersonal correlates. Personality structure was examined through the dimensions of the HEXACO personality model (Ashton & Lee, 2006) and supplemented with the trait of disintegration (Knežević, 2017). The experiential dimensions encompass partner attachment, partner dependence, and perceived relationship quality. For the first time, the interactions between the aforementioned correlates of jealousy were analyzed on the same sample of participants – at both the individual and couple levels. The key research question was whether the relationships between personality dimensions and partner jealousy are direct and immediate or mediated by relationship experiences. We found that the relationship between personality and jealousy is mediated by experience, meaning that jealousy, in addition to a relatively stable and specific personality structure, is significantly shaped by relationship experiences, which are more prone to change. Specifically, we found that for both men and women, lower honesty has a direct relationship with jealousy, as well as an indirect relationship mediated by anxiety. In women, emotionality has a lower but direct connection with jealousy, as well as mediation by anxiety and dependence. Disintegration affects jealousy through anxiety and perceived relationship quality. The greatest contribution to jealousy comes from anxiety within the experiential dimensions and honesty within the personality traits. This is the first study that examines the connection between partner jealousy and its correlates, including the couple as a unit. It has been shown that the dimensions of one partner contribute to more intense jealousy in the other partner, and interpersonal variables of one partner moderate the relationships between experiences and jealousy in the other. Specifically, the negative relationship between jealousy and perceived relationship quality depends on the level of avoidance in both men and women; the effect of female dependence is moderated by male dependence; avoidance in men moderates the relationship between women's perception of relationship quality and their jealousy. Higher levels of jealousy are expressed by women whose partners show lower levels of openness to experience, lower honesty, higher disintegration, higher avoidance and anxiety values, lower dependence, and perceive the relationship as poor in quality. Men whose female partners have lower levels of cooperativeness, and higher levels of disintegration, anxiety, and avoidance, and perceive the relationship as lower in quality, also show higher levels of jealousy. The study also demonstrated that jealousy at the couple level differs according to combinations of interpersonal variables. It is enough for one partner to have an insecure attachment style or perceive relationship quality as lower for the relationship dynamic to be disrupted, increasing jealousy at the couple level. The results suggest that jealousy arises from the interaction between basic dispositions and experiential upgrades of both partners, where experience plays a more significant role. These findings expand the understanding of the connection between personality correlates and jealousy in romantic relationships.

Key words: jealousy, partner relationships, personality traits, attachment, partner dependence, relationship quality

Scientific field: Psychological sciences

Scientific subfield: Psychology of personality

Sadržaj

Uvodna razmatranja	1
1. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	3
1.1. LJUBOMORA	3
1.1.2. Određenje pojma partnerske ljubomore	4
1.1.3. Polne razlike.....	6
1.1.4. Razlike prema dužini veze	7
1.1.5. Manifestacije ljubomore.....	7
1.2. LIČNOSNI KORELATI LJUBOMORE	10
1.2.1. Crte ličnosti	11
1.2.2. Crte ličnosti i partnerska ljubomora.....	13
1.3. INTERPERSONALNI KORELATI LJUBOMORE.....	16
1.3.1. Teorija afektivne vezanosti.....	16
1.3.2. Partnerska vezanost.....	17
1.3.3. Partnerska vezanost i partnerska ljubomora	19
1.3.4. Partnerska zavisnost.....	22
1.3.5. Partnerska zavisnost i partnerska ljubomora.....	24
1.3.6. Kvalitet partnerskog odnosa.....	24
1.3.7. Kvalitet partnerskog odnosa i partnerska ljubomora	25
2. PREDMET I CILJEVI ISTRAŽIVANJA	27
2.1. Predmet istraživanja	27
2.2. Ciljevi istraživanja, istraživačka pitanja i hipoteze	29
3. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	33
3.1. Procedura.....	33
3.2. Uzorak ispitanika	33
3.3. Status i operacionalizacija varijabli u istraživanju.....	34
3.4. Obrada podataka.....	35
4. PRIKAZ REZULTATA	37
4.1. Ispitivanje odnosa dimenzija ličnosti, interpersonalnih varijabli i partnerske ljubomore – medijaciona uloga interpersonalnih varijabli	38
4.2. Ispitivanje odnosa ličnosnih i interpersonalnih varijabli u odnosu jednog partnera i ljubomore drugog partnera	42

4.3. Odnos kombinacija interpersonalnih varijabli i oba partnera i procena ljubomore na nivou para.....	49
5. DISKUSIJA	57
5.1. ISPITIVANJE ODNOSA DIMENZIJA LIČNOSTI, INTERPERSONALNIH VARIJABLI I PARTNERSKE LJUBOMORE – MEDIJACIONA ULOGA INTERPERSONALNIH VARIJABLI	58
5.1.1. Relacije ličnosnih i interpersonalnih karakteristika partnera sa ljubomorom – zajedničke za oba pola.....	58
5.1.2. Relacije ličnosnih i interpersonalnih varijabli muškarca i njegove ljubomore	59
5.1.3. Relacije ličnosnih i interpersonalnih varijabli žene i njena ljubomora	59
5.1.4. Medijaciona uloga interpersonalnih varijabli.....	61
5.2. ISPITIVANJE ODNOSA LIČNOSNIH I INTERPERSONALNIH KARAKTERISTIKA JEDNOG PARTNERA I LJUBOMORE DRUGOG PARTNERA	65
5.2.1. Relacije ličnosnih i interpersonalnih karakteristika jednog partnera i ljubomore drugog partnera – zajedničke za oba pola.....	66
5.2.2. Relacije ličnosnih i interpersonalnih karakteristika žene i ljubomore muškaraca.....	67
5.2.3. Relacije ličnosnih i interpersonalnih karakteristika muškarca i ljubomore žene.....	67
5.2.4. Moderacija interpersonalnih varijabli jednog partnera u odnosu dimenzija ličnosti drugog i njegove ljubomore	69
5.2.5. Profil ljubomorne žene	72
5.2.6. Profil ljubomornog muškarca.....	72
5.3. LJUBOMORA NA NIVOU PARA	73
6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	78
6.1. Naučni i stručni doprinosi istraživanja	79
6.2. Ograničenja istraživanja	80
6.3. Predlozi za buduća istraživanja	81
6.4. Zaključak	83
7. PRILOZI	84
Prilog 1: Upitnik o sociodemografskim karakteristikama ispitanika	84
Prilog 2: Multidimenzionalna skale ljubomore – Multidimensional jealousy scale – MJS (Pfeiffer & Wong, 1989)..	84
Prilog 3: HEXACO inventar ličnosti: HEXACO-60 (Lee & Ashton, 2009).	84
Prilog 4: DELTA inventar ličnosti (Knežević et al., 2017).	88
Prilog 5: Skala Iskustva u bliskim odnosima (ECR-r, Experiences in Close Relationships; Brennan, Clark & Shaver, 1998).....	89
Prilog 6: Skala prilagodivosti u bračnom odnosu (Dyadic Adjustment Scale, DAS, Spanier 1976).....	92
Prilog 7: Upitnik za merenje partnerske zavisnosti (Stanković, 2016).....	94
Prilog 8: Pouzdanost skala	95

Prilog 9: Rezultati faktorske analize za DAS skalu: izdvojenih faktori sa svojstvenom vrednosti većom od 1 i procenat objašnjene varijanse.....	96
Prilog 10: Rezultati KMO i Bartletovog testa za procenu adekvatnosti uzorka i sferičnosti.....	96
Prilog 11: Rezultati faktorske analize DAS - Scree plot	96
Prilog 12: Matrica faktorskih zasićenja	97
Prilog 13: Razlika prosečne ljubomore para i ljubomore žene.....	98
Prilog 14: Razlika prosečne ljubomore para i ljubomore muškarca	98
Prilog 15: Deskriptivna statistika za prosečne vrednosti ljubomore na nivou para, s obzirom na kombinaciju stilova vezanosti.....	99
Prilog 16: Deskriptivna statistika za prosečne vrednosti ljubomore na nivou para, s obzirom na kombinaciju zadovoljstva odnosom.....	99
Prilog 17: Rezultati klasifikacije ispitanika prema grupama kombinacija ljubomore na nivou para.....	99
Prilog 18: O autorki	100
Prilog 19: Izjava o autorstvu	101
Prilog 20: Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada	102
Prilog 21: Izjava o korišćenju	103
8. LITERATURA	104

*„Nekim parovima je ljubomora deo odnosa,
a nekima deo samog tkiva”
(White & Mullen, 1989, p. 103)*

Uvodna razmatranja

Formiranje bliskih odnosa je jedna od osnovnih ljudskih potreba. Među različitim vrstama bliskih interakcija, partnerski odnosi su jedan od centralnih elemenata opšteg blagostanja u odrasloj dobi. Iako su drugi međuljudski odnosi, kao što su porodični, poslovni ili prijateljski, značajni za razvoj ličnosti, romantični odnosi imaju veliki uticaj na život pojedinca (Dost & Aras, 2021). Smatra se da su ljubavne veze zasnovane na različitim osećanjima i potrebama, te imaju ulogu u zadovoljenju osnovnih čovekovih potreba kao socijalnog bića, pa tako doprinose opštem zadovoljstvu pojedinca i izdvajaju se kao značajnija emotivna relacija u odraslom dobu (Baumeister & Leary, 1995; Murotmusaev et al., 2021). Istraživanja pokazuju da ljudi koji su u romantičnim odnosima i koji imaju viši nivo posvećenosti odnosu pokazuju viši nivo blagostanja od onih koji nisu deo partnerskog odnosa (Gómez-López et al., 2019). Prema empirijskim nalazima, iskustvo podrške koju daje partner doprinosi osećaju identiteta para, koji je na duže staze povezan sa dobrobiti pojedinca (Pagani et al., 2019), dok postojanje partnerskog odnosa, interakcija sa partnerom i ulaganje više vremena u vezu predviđa veće blagostanje osobe (Hudson et al., 2019). Shodno navedenom, oblast partnerskih odnosa dugi niz godina privlači pažnju istraživača, koji aktivno raspravljaju o fundamentalnim konstruktima iz ove oblasti, među kojima se posebno izdvaja partnerska ljubomora, na kojoj je fokus ove disertacije.

Partnerska ljubomora jedna je od najintragantnijih emocija istraživanih u polju partnerskih odnosa i uobičajeno iskustvo u ljubavnim vezama (Wierzbicki, 2018). Ljubomora je važna karakteristika romantičnih odnosa (Buss, 2013; Richter et al., 2022) i spada među tri najčešća problema koje partneri identifikuju u vezi (Zusman et al., 1998). Jedna je od najmoćnijih, najintenzivnijih i preplavljujućih emocija koje se doživljavaju u romantičnim odnosima i samim tim ih u velikoj meri oblikuje (Brunning, 2020). Partnerska ljubomora doprinosi narušavanju partnerskog sistema i individualnog psihofizičkog zdravlja ljubomorne osobe i njenog partnera. Primera radi, ljubomora je povezana sa nesuglasicama u komunikaciji (Guerrero, et al 2011), kontrolišućim ponašanjima (Lantagne & Furman, 2017), prekidima, nepoverenjem, sumnjom, nelagodnom (Davis et al., 2000) i agresijom (Murphy & Russell, 2018). Osećanje ljubomore je štetno za partnersku vezu i često rezultira negativnim ishodom u rasponu od sukoba do nasilja (Kim et al., 2018). Možemo primetiti da prisutnost ljubomore u svim sferama međuljudskih odnosa, široka rasprostranjenost i ozbiljne posledice koje ostavlja na kvalitet psihičkog, socijalnog i ljubavnog života, upućuju na potrebu za daljim proučavanjem i razumevanjem raznih aspekata i psiholoških mehanizama koji se nalaze u njenoj pozadini.

Poslednjih decenija, ljubomora je često bila predmet interesovanja u naučnoj zajednici. Uviđajući značaj ovog fenomena, naš rad ima za cilj da pruži dodatna znanja o ljubomori. Postojeća znanja ukazuju na to da je partnerska ljubomora veoma složen fenomen za čije je razumevanje potrebno obuhvatiti veći broj različitih, ali i međusobno povezanih psiholoških konstrukata. Polazna osnova za naše istraživanje su pretpostavke da je ljubomoru moguće posmatrati kroz prizmu ličnosnog sklopa pojedinaca, kao i kroz dimenzije iskustva koje individua stiče u partnerskom odnosu, odnosno interpersonalne dimenzije. Struktura

ličnosti određuje partnera kao jedinku, stoga je bilo značajno postaviti pitanje o postojanju specifičnog ličnosnog sklopa koji opisuje ljubomornu osobu.

Sklop ličnosti je ispitan kroz dimenzije HEXACO modela ličnosti (Ashton & Lee, 2006) i upotpunjen crtom dezintegracije (Knežević et al., 2017). Iskustvo u partnerskom odnosu je značajno za razumevanje ljubomore i posmatrano je kroz tri aspekta – stil partnerske vezanosti, percepciju partnerske zavisnosti i opaženi kvalitet odnosa. S obzirom na to da navedeni konstrukti određuju partnerski odnos, bilo je značajno i istražiti na koji način crte ličnosti i iskustvo u odnosu deluju na ljubomoru, odnosno njihov doprinos partnerskoj ljubomori na istom uzorku ispitanika.

Prilikom razmatranja karakteristika partnerske ljubomore, posebno treba imati u vidu da ljubomora pojedinca nije povezana samo sa sopstvenim ličnosnim i interpersonalnim karakteristikama, već potencijalno i partnerove karakteristike doprinose njenom razvoju, toku i progresu. S tim u vezi, našim radom smo pokušali proširiti okvir razmatranja ljubomore u partnerskoj relaciji time što smo u istraživanje uveli partnerski odnos. Naime, premda oba partnera učestvuju u odnosu, retka su istraživanja koja u fokusu imaju oba partnera. Iz prethodnih istraživanja, poznati su nalazi o doživljaju ljubomore i partnerske veze sa ispitivanim konstruktima, na ispitanicima oba pola, što nam ne daje celovitu sliku ljubomore u partnerskom odnosu. Značajno je ljubomoru ispitati kao ishod partnerskog odnosa, jer istraživanje sprovedeno na nivou para daje bolji uvid u međuzavisnost partnera i njihove međusobne uticaje (Kenny & Cook, 1999). Upravo dijadni pristup omogućio nam je formiranje novih, složenijih modela ljubomore, koji uzimaju u obzir oba partnera, njihovu strukturu ličnosti, kao i iskustva u partnerskim odnosima, što sve zajedno doprinosi našem potpunijem razumevanju partnerske ljubomore i mehanizmima njenog nastanka i održavanja. U tom kontekstu, osnovna ideja našeg rada je da, uključivanjem odabranih konstrukata, pokušamo da objasnimo ljubomoru kroz personološko-interakcioni pristup, pomoću strukture ličnosti (bazičnih dimenzija), interpersonalnih varijabli i interakcija ovih varijabli na nivou para i time unapredimo postojeća znanja o ljubomori u partnerskim odnosima.

*„Okružen plamenom ljubomore, ljubomorni
poput škorpiona, okreće otrovni žalac protiv sebe.”*

Friedrich Nietzsche

1. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. LJUBOMORA

U okviru prvog poglavlja biće otvoreno nekoliko tema, koje su neophodne za lakše kretanje kroz lavirint partnerske ljubomore. Na prvom mestu biće prikazano određenje pojma ljubomore, a zatim opisane njene manifestacije. Takođe, biće diskutovane implikacije saznanja koje se mogu izvesti iz istraživačkih poduhvata iz oblasti ljubomore u partnerskim odnosima. U poslednjem delu poglavlja fokus će biti na integraciji dosadašnjih znanja o partnerskoj ljubomori.

*

Većina ljudi teži životu u paru, protkanom ljubavlju i partnerskim odnosima koji ih ispunjavaju. Mnogi od njih na putu ka ostvarenju tog cilja suočavaju se sa potrebom da kvalitetnije razumeju partnerske odnose, što često dovodi do susreta sa temom partnerske ljubomore. Iako se pojmovi ljubomore i ljubavi ponekad prepliću, ova dva pojma predstavljaju različite aspekte partnerskog odnosa. Zbog prisutnosti ljubomore u partnerskim odnosima i njenog velikog uticaja na funkcionisanje osobe i održavanje odnosa sa emotivnim partnerom, važno je obratiti pažnju na njeno manifestovanje, tok i razvoj, kao i posledice po odnos.

Istraživanje ljubomore pruža dublji uvid u emocionalnu dinamiku partnerskih odnosa, ali bitno je naglasiti da ljubomora nije samo savremeni fenomen. Istorijski posmatrano, ljubomora vekovima unazad privlači pažnju i nepresušan je izvor inspiracije u različitim disciplinama. Filozofija, književnost, mitologija, savremena kultura i poezija pružaju bogat prikaz ljubomore i/ili ljubomornih reakcija. Primeri su boginja Hera iz mita o Zevsu i Heri; Otelo iz istoimene drame (engl. Othello); Ana Karenjina iz istoimenog romana; lik Zvončice iz crtanog filma Petar Pan (engl. Tinkerbelle / Peter Pan); Keri iz serije Seks i grad (engl. Sex and the City).² Sredinom devedesetih godina prošlog veka pojavljuje se psihološka literatura i veliki broj naučnih studija koje analiziraju različite oblike ljubomore i njen odnos sa različitim varijablama i u raznim životnim fazama (videti Martínez-León et al., 2017): u predškolskom uzrastu (Bauminger et al., 2008), u ranoj adolescenciji (Parker et al., 2005), u odrasloj dobi (Richter et al., 2022; Scheinkman & Werneck, 2010). Bez obzira na uzrast kada se javlja, kao i figuru ka kojoj je usmerena, u osnovi doživljaja ljubomore je stvarni ili umišljeni gubitak pažnje, naklonosti ili ljubavi značajne druge osobe, što kod osobe može proizvesti kombinaciju afektivnih i bihevioralnih odgovora koji uključuju složenu negativnu emocionalnu reakciju pomešanih osećanja tuge, straha i besa (Aldrich et al, 2011; Bauminger-Zvieli & Kugelmass, 2013; Hart & Behrens, 2013; Murphy et al, 2019; Volling, et al., 2014). Pošto je u fokusu ovog rada partnerska ljubomora u odrasloj dobi, u nastavku rada ćemo se usmeriti na određenje pojma i specifičnosti ovog fenomena.

² Kroz disertaciju ćemo povremeno koristiti likove iz popularne kulture kao arhetipske, kako bismo detaljnije i živopisnije objasnili primere.

1.1.2. Određenje pojma partnerske ljubomora

Romantična ljubomora je složena afektivna emocija koja je često deo partnerkih odnosa (Martínez-León et al., 2017); bitan je faktor za sreću pojedinca i kvalitet partnerske veze (İnkaya & Güngör, 2023) i jedan je od najčešćih uzroka svađa u partnerskim odnosima (Güçlü, et al, 2017). Premda je ljubomora u centru pažnje istraživača u polju partnerskih odnosa, nije je lako opisati. Štaviše, čini se da nijedna emocija nije ravna ljubomori po broju i opsegu mogućih komponenti. Pogotovo jer se reč „ljubomora” često koristi u svakodnevnom jeziku i teško ju je u potpunosti obuhvatiti jednom sažetom, naučnom definicijom. Američko udruženje psihologa partnersku ljubomoru definiše kao negativnu emociju u kojoj pojedinac zamera trećoj strani zbog toga što se čini da oduzima (ili postoji mogućnost da uzme) naklonost voljenog partnera (American Psychological Association, 2022). Prema mišljenju više autora, ljubomora se definiše kao skup kognitivnih, afektivnih, fizioloških i bihevioralnih reakcija usmerenih na zaštitu partnera od potencijalnih „suparnika” (Bevan, 2004; Daly, et al., 1982; Manner & Shackelford, 2008; Martinez-León et al., 2017). Ljubomora je intenzivna emocija, uzrokovana percipiranom pretnjom vezi, koja motiviše ponašanja suprostavljanja toj pretnji. Javlja se kao odgovor na stvarnu, zamišljenu ili očekivanu emocionalnu/seksualnu uključenost partnera u vezu sa drugom osobom (Buss, 2013). Osnovna karakteristika situacije u kojoj se emocija ljubomore pojavljuje jeste percepcija da se naklonost partnera okreće prema nekom trećem, stoga je postojanje „suparnika” nužan faktor u genezi ljubomore. Dakle, simbolički „ulazak” trećeg u dijadičku vezu označava početak procesa koji nazivamo ljubomorom (Szentmartoni, 1982).

Pored definicija, ljubomora je opisivana i slikovito – sinonim za ljubomoru je zelenooko čudovište koje uništava ljubav i ljubomornu osobu (engl. *green-eyed monster*, Hromatko et al., 2019; Steis et al., 2019; Quinn et al., 2018). Brazilski pisac iz 19. veka, Mašado de Asis, opisao je ljubomoru kao sumrak između fantazije i realnosti, koji vodi osobu u ludilo (Scheinkman & Werneck, 2010). Ljubomora je označavana i kao „tamna strana ljubavi” (Hatfield, 1984., str. 209), koja se sastoji iz spektra emocija. Snažna je i moćna emocija u životima ljudi. Uglavnom je definisana kao „negativna emocija” koja može da uništi romantične veze i živote onih koji u njima učestvuju, ali može poslužiti i kao važan izvor intimnosti, kreativnosti i povezivanja u ljubavnim/seksualnim vezama (Jacobsen & Bo, 2023). Romantična ljubomora može postati patološka, sa ozbiljnim posledicama, kada se izgubi sposobnost kontrole (Martínez-León, et al., 2017). Na kraju kontinuuma, kako ova složena emocija postaje iracionalna, smatra se patološkom ljubomorom, kao oblik zablude, koja se održava fiksnim i lažnim rasuđivanjem. Etiologija patološke ljubomore uključuje glavne psihijatrijske poremećaje, kao što su deluzijski poremećaj, šizofrenija, poremećaj raspoloženja, organski moždani sindrom i, između ostalog, psihoza. Patološka ljubomora može zahtevati intenzivnu intervenciju, uključujući prijem u bolnicu i lečenje antipsihoticima (Samad al., 2019).

Na ovom mestu, važno je spomenuti da ljubomora može biti opravdana u situacijama kada postoji realna pretnja ili razlog za zabrinutost u vezi ili odnosu. Na primer, ako postoje stvarne sumnje ili dokazi da partner pokazuje interes za nekog drugog ili vara, ljubomora je prirodan odgovor. Ako partner pokazuje nepoštovanje prema vezi kroz svoje ponašanje – flertuje sa drugim osobama, emocionalno je udaljen, manje pažljiv, pokazuje znakove neverstva, ili skriva istinu – ljubomora može biti opravdana.

U ovakvim situacijama, ljubomora može poslužiti kao katalizator za razgovor o problemima u odnosu, podstičući otvorenost i rad na rešavanju potencijalnih sukoba (Attridge, 2013).

Premda je do sada prikupljena velika empirijska građa o ljubomori u partnerskim odnosima i s obzirom na to da ljubomora nije jednoslojan i jednostavan koncept, ne možemo se osloniti na jednu definiciju. Dakle, postoji više teorijskih pristupa fenomenu ljubomore, od kojih su neki orijentisani na emocije, neki na ponašanja, ali nijedan od njih nije univerzalno prihvaćen. Prema multidimenzionalnom pristupu, ljubomora se definiše kao „kompleks misli, emocija i akcija koje prate gubitak ili pretnju samopoštovanju i/ili postojanju ili kvalitetu romantične veze” (White & Mullen, 1989, str. 9). Iz definicije primećujemo da je ljubomora splet više vrsta reakcija koje imaju širok raspon manifestovanja i različitih iskustava. Postoji šest osnovnih skupova emocija povezanih sa ljubomorom: ljutnja – koja uključuje emocije poput mržnje, gađenja i besa; strah – koji uključuje teskobu, brige; tuga – koja uključuje depresiju i beznade; zavist – koja uključuje ogorčenje; uzbuđenje – koje uključuje požudu i želju; krivica – koja uključuje žaljenje. Štaviše, autori smatraju da se emocija koju neko oseća menja tokom ljubomorne epizode, u zavisnosti od toga kako se procena situacije menja (White & Mullen, 1989). Suočena sa situacijom koja je okidač ljubomore, ljubomorna osoba određuje da li postoji potencijalni rivalski odnos, nivo pretnje, što dovodi do manifestacija ljubomore. Dakle, multidimenzionalni model čine tri komponente: prva komponenta, kognitivna ljubomora, predstavlja nedostatak poverenja u partnera; druga komponenta, emocionalna ljubomora, uključuje afektivnu reakciju na situaciju; dok treća komponenta, ponašajna ljubomora, predstavlja način na koji partneri izražavaju ljubomoru svojim postupcima, ponašanjem i komunikacijom (White & Mullen, 1989). Kognitivne i emocionalne manifestacije smatraju se iskustvom ljubomore, dok bihevioralne manifestacije predstavljaju izraz ljubomore (Andersen et al, 1995).

Fajfer i Vong su integrisali postojeća saznanja i na osnovu navedenih konceptualizacija ljubomoru definisali kao multidimenzionalni konstrukt sastavljen iz kognitivnog, emocionalnog i ponašajnog odgovora na percipiranu pretnju, koja je usmerena ka emotivnom partneru u partnerskom odnosu. Konstrukt je operacionalizovan kroz Multidimenzionalnu skalu ljubomore (engl. Multidimensional Jealousy Scale – MJS; Pfeiffer & Wong, 1989). Ovo je referentni okvir kroz koji ćemo razmatrati ljubomoru u ovom radu. U nastavku ćemo detaljnije opisati tri komponente ljubomore, koje su blisko povezane.

Razvoj ljubomore počinje kognitivnom fazom, kada individua opazi pretnju i počinje da razmišlja o njenom uticaju po značajan odnos. Kognitivna ljubomora se ispoljava kroz sumnju i brigu koje izaziva razmišljanje o odnosu partnera sa trećom osobom (Pfeiffer & Wong, 1989). Osoba je ljubomorna jer opaža pretnju – ili stvarnu ili zamišljenu zainteresovanost partnera za nekog drugog (Blomquist, 2014). Istovremeno dolazi do intenziviranja razmišljanja o potencijalnoj pretnji i pojedinac počinje da razmišlja o strategijama uklanjanja pretnje iz odnosa. Takođe, kognitivne manifestacije podrazumevaju okrivljavanje sebe ili suparnika i konstantno upoređivanje (Güçlü et al., 2017).

Emocionalna ljubomora se odnosi na emocionalno reagovanje na pretnju bitnom odnosu, koja može biti imaginarna ili realna. Istraživanja u sferi partnerske ljubomore pokazuju da se u podlozi ljubomore nalaze dve komponente afektivnog stanja: intenzitet, koji se odnosi na karakterističnu snagu odgovora pojedinca u svim emocionalnim kategorijama, i frekvencija ljubomornog odgovora, koja se odnosi na učestalost doživljaja ljubomore, što je povezano sa pragom aktivacije emocionalnih iskustava.

U tom kontekstu, razlikujemo individue sa visokim pragom tolerancije i individue koje manifestuju burno ljubomorno ponašanje čak i na pretnje niskog intenziteta (Guerrero & Afifi, 1999). Još neka osećanja koja se mogu javiti kroz manifestacije ovog podtipa ljubomore su bes i ljutnja (Blomquist, 2014).

Bihevioralna ljubomora je usmerena na zaštitnička ponašanja koja ljubomorna osoba manifestuje prema partneru, kada smatra da postoji pretnja po odnos i uključuje širok raspon mogućih reakcija, zavisno od ličnosti partnera. Kontinuum različitih reakcija može se kretati od reagovanja na sitnice preko oprosta prevare do osvete, kao i brojnih drugih opasnijih manifestacija. Ljubomorna osoba može nadzirati ponašanje partnera kada je u interakciji sa nekim drugim, ispitivati o prirodi aktivnosti u situacijama kada nisu zajedno, itd. Osoba koja je ljubomorna neretko koristi optužbe i fizičko nasilje ili ima ekscesivne zahteve prema partneru kao dokaz partnerove spremnosti da podnese kaznu za stvarne ili zamišljene pogreške (Pfeiffer & Wong, 1989). Noviji radovi ukazuju da je česta manifestacija ljubomore proveravanje partnerovog telefona i profila na društvenim mrežama (David & Roberts, 2021). Ljubomorne reakcije mogu biti mirne, praćene iskrenim razgovorom koji ima za cilj rešavanje situacija koje se vežu uz osećaj da partner pokazuje interes prema nekom drugom. Svakako, cilj je uvek isti – ljubomorna osoba pokušava da spasi odnos i da sebi vrati samopoštovanje i samopouzdanje (Blomquist, 2014).

Tri podtipa ljubomore ispitivana su u kontekstu različitih konstrukata. Kada se razmatraju razlike između podtipova ljubomore među partnerima i partnerkama, empirijski nalazi su nekonzistentni, pretpostavljamo zbog različitih mera ljubomore koje se u istraživanjima koriste. U nastavku ćemo sistematizovati postojeće nalaze, s obzirom na polne/rodne razlike i značaj dužine veze.

1.1.3. Polne razlike

Većina studija ukazuje na to da žene ispoljavaju više nivoe ljubomore – i to kognitivne (Güçlü et al., 2017), emocionalne (Guerrero et al., 1993) i bihevioralne (Bhagal, 2018). Mada ima studija koje nisu utvrdile razlike između muškaraca i žena kada se radi o emotivnoj ili bihevioralnoj, ali u kojima muškarci postizu više skorove u kognitivnoj ljubomori (Guerrero et al., 1993; Sahana & Ganth, 2016). Moi navodi da su žene češće ljubomorne, ali da je veća verovatnoća da se ljubomora kod muškaraca razvije u patološku. Isti autor smatra da ljubomora kod muškaraca pokazuje veću učestalost agresivnih i paranoidnih reakcija, dok ljubomora kod ženskog pola ima tendenciju da bude depresivna, a ne agresivna (Moi, 1982). Pored navedenih razlika, za žene je specifičnija ljubomora zasnovana na sumnji da njihov partner ima emotivnu vezu sa nekom drugom osobom, dok su muškarci ljubomorniji ukoliko sumnjaju na neveru seksualnog tipa (Bendixen, 2015; Buss, 2013; Carpenter, 2012; Kennair et al., 2011). Prema jednom istraživanju, polne razlike su povezane sa nivoom ljubomore, odnosno nalazi pokazuju da su, u poređenju sa ženama, muškarci češće birali seksualnu neveru kao više uznemirujuću od emocionalne. Međutim, ova razlika je bila veća među ispitanicima sa višim nivoom ljubomore, nego među ispitanicima sa nižim nivoom (Miller & Maner, 2009). Predstavljeni nalazi idu u prilog evolucijskoj teoriji koja nastoji da objasni nastanak ljubomore. Pristalice evolucione psihologije tvrde da su polne razlike povezane sa različitim adaptivnim strategijama, sa kojima se suočavaju muškarci i žene kroz evolutivnu istoriju. Oni smatraju da su muškarci više nego žene uznemireni na signale o seksualnoj neveri, koja nagoveštava sumnju u oćinstvo, dok su žene više uznemirene na signale o emocionalnoj neveri, jer bi emocionalna povezanost partnera s drugom ženom mogla značiti gubitak resursa za nju i njenu decu. Nakon otkrića nevere, muškarci teže opraštaju i prekidaju odnos kada je u pitanju seksualna nevera, a žene teže opraštaju emocionalnu neveru (Buss & Haselton, 2005).

1.1.4. Razlike prema dužini veze

Pored pola, dužina veze je povezana sa procesom javljanja i izražavanja ljubomore (Lantagne & Furman, 2017). Rezultati istraživanja koji su ispitivali povezanost dužine veze i partnerske ljubomore su heterogeni. Istraživanja odnosa godina provedenih u partnerskom odnosu i ljubomore pokazuju da ispitanici koji su kraće u vezi, preciznije, od šest meseci do godinu dana, osećaju više ljubomore u odnosu na ispitanike koji su duže u vezi, jer nisu sigurni u partnera, kao ni u tok razvijanja odnosa. Dato objašnjenje je da se razvojem veze upoznaje partner, razvija se bolja komunikacija, povećava se nivo podrške i međusobnog poverenja, a smanjuju se negativne interakcije, kontrola partnera i manifestovanje ljubomore, pa se u dužem odnosu nivo ljubomore smanjuje (Lantagne & Furman, 2017). To je pokazano u još jednom istraživanju, u kom je dobijena veća kognitivna ljubomoru u kratkotrajnim odnosima (Bhagal, 2018). Sa druge strane, pojedini nalazi pokazuju da pojedinci koji su u dugotrajnim odnosima češće manifestuju ljubomoru, jer više ulažu u odnos od ispitanika koji su kraće u vezi. Osobe koje su ljubomornije, svoje reakcije posmatraju kao adaptivni odgovor na zadržavanje partnera i osiguranje investiranja (Aune & Comstock, 1997; Blomquist, 2014). Pretpostavljamo da su nekonzistentnosti dobijenih rezultata doprinele različite mere ljubomore korišćene u istraživanjima, kao i ispitivanje različitih manifestacija ljubomore.

1.1.5. Manifestacije ljubomore

Premda iz svega do sada navedenog proizilazi da su osećanja koja prate ljubomoru mahom negativna, individua kod koje je ljubomora povišena u većini slučajeva ih vidi kao sastavni deo svoje ličnosti. Ljubomorna osoba smatra da je ljubomora razumna, da štiti od gubitka partnera, te da izlivima ljubomore pokazuje ljubav (Buss & Abrams, 2017). Određen broj ljudi veruje da ljubomora u ljubavnoj vezi igra ulogu pokazatelja vezanosti, da je znak ljubavi, pa često upotrebljavaju rečenicu: „Ljubomorana sam jer te volim”. Iako se ljubomora rasprostranjeno tumači na navedeni način, iz analize manifestacija ljubomornih reakcija zapaža se da ljubomornu ličnost karakterišu nepoverljivost, sklonost ka pogrešnom rasuđivanju, ponositost i rigidnost.

Ljubomorna osoba često namerno manifestuje različita ljubomorna ponašanja u funkciji procenjivanja da li i koliko partner vrednuje odnos (Blomquist, 2014). Takva ponašanja vode do različitih reakcija, kao što su nadgledanje i kontrola partnera, prekid, fizička i/ili psihička agresija (Apostolou et al., 2019). Osoba koja je ljubomorna oseća pretnju po odnos, zasnovanu na temelju stvarne, potencijalne ili potpuno izmišljene situacije između partnera i druge osobe. Takva osoba sumnja na seksualnu neveru, nepoverljiva je i konstantno u potrazi za dokazima, kako bi se uverila da nije došlo do nevere. Istovremeno, postoji mogućnost da osoba koja je ljubomorna reaguje na osnovu umišljenih fantazija, umesto realne procene (Szentmartoni, 1982). Kada primeti da joj partner ne poklanja pažnju ili ljubav, ljubomorna osoba postaje uznemirena, stoga, teži vezi sa partnerom koji oseća ljubomoru u istom intezitetu kao i ona, kako bi bila sigurna da je voljena. Ukoliko se dogodi da ljubomora partnera ugrožava njenu slobodu, ljubomornoj osobi to svedjedno imponuje jer je tada sigurna u partnerovu ljubav (Stefanović Stanojević, 2000). Ljubav koju oseća ljubomorna osoba je protkana intenzivnim emocijama. Konstantna briga oko budućnosti odnosa, intenziteta dobijene ljubavi i očekivanja od partnera stvaraju krug u kojoj su ljubomorne osobe u jednom momentu potpuno srećne, a u sledećem nesrećne i nestabilne.

Istovremeno, sa ispoljavanjem navedenih reakcija, funkcija ljubomornih ponašanja može biti i ponovno uspostavljanje bliskosti sa partnerom i pokušaj promene partnerovog ponašanja u smislu skretanja pažnje na sebe (Szentmartoni, 1982). Paradoksalno, ljubomorna ponašanja često postižu suprotan efekat od željenog – umesto da približe partnera, ljubomorne osobe ga još više udaljavaju.

Povlačenje u sebe je jedan od načina ispoljavanja ljubomore. Preciznije, ljubomorna osoba se oseća bespomoćno i nesigurno i ponaša se hladno, kako bi se „druga strana” osetila kao „krivac” i shvatila da nešto nije u redu. Drugi način ispoljavanja ljubomore je ugađanje – posvećivanje više pažnje partneru/partnerki nego ranije, ispunjavanje zahteva i isticanje svojih vrlina u svrhu pokazivanja partneru šta bi izgubio ukoliko bi prekinuo njihov odnos. Nadalje, kada ljubomorna osoba smatra da nema kontrolu nad situacijom, odnosno da nema veliki uticaj na neutralizovanje pretnje ili da se ne može boriti sa „suparnikom”, javlja se osećaj tuge, pasivnosti i bespomoćnosti, a kada ima utisak da može uticati na situaciju, javlja se bes (Stearns, 1993). Kako bi se partnerski odnos održao, ljubomorne osobe koriste taktike usmerene na partnere i „suparnike”. Taktika usmerena ka partneru uključuje opsedanje partnera (na primer: posmatranje, pretnje neverom, emocionalno manipulisanje i provera telefona). Taktike usmerene na suparnika podrazumevaju signale o posedovanju partnera („obeležavanje teritorije” i stavljanje ruke oko partnera) ili pretnje (agresivno ponašanje). Kada su u pitanju taktike, ponekad ljubomorne osobe provociraju ljubomoru pričom o prethodnim partnerskim odnosima, flertovanjem dok je partner u blizini, laganjem o udvaračima, upuštanjem u seksualne odnose sa drugim ljudima. Naime, ove taktike koriste kako bi podigli samopouzdanje (Wegner et al, 2018). Distributivne komunikacije, kao što su vikanje ili iznošenje optužbi, kontrolišuće ponašanje, aktivno distanciranje, izbegavanje, zanemarivanje partnerove privatnosti i direktan razgovor sa „suparnikom”, najčešće su opažena ponašanja u ljubomori (Güçlü, et al, 2017).

Takođe, ljubomorna individua može biti ona koja vara i, zaokupljena sopstvenim fantazijama i krivicom, projektuje svoja osećanja na partnera i na njih reaguje kao da se dešavaju u stvarnosti. Tu pojava naziva se fenomen klackalice – osoba koja je na početku bila ljubomorna potencijalno može varati. Nesigurnosti i strahovi mogu ostati „uspavani” sve dok ih neka nova određena situacija ili odnos ne podsete i ne „probude” (Scheinkman & Werneck, 2010). Zanimljivo je istraživanje koje pokazuje da su ljubomornije osobe čiji su partneri bili neverni, kao i osobe koje su bile neverne u prethodnim partnerskim odnosima (Pines & Aronson, 1983). Konačno, možemo primetiti da postoji širok spektar doživljavanja emocije ljubomore, od niskog do visokog inteziteta, kao i širok spektar ispoljavanja ljubomornih reakcija i načina na koji ljubomorna individua i partner doživljavaju ljubomoru i suočavaju se sa njom. Dosadašnja saznanja o ljubomori možemo sumirati i konstatovati da iz ljubomore u partnerskim odnosima izvire niz disfunkcionalnih obrazaca koji, kada se intenziviraju, mogu postati destruktivni i potencijalno opasni. Takođe, u vezi sa navedenim nalazima, zapažamo da u mrežu ljubomore nisu upletene samo osobe koje je doživljavaju, već i njihovi partneri.

Parovi dele isprepletane i međuzavisne živote, stoga se čini vrlo verovatnim da ljubomora nije povezana samo sa ličnošću pojedinca, već i sa partnerom (Dijkstra & Barelds, 2008). Premda se ljubomorna osoba može identifikovati kao nosilac simptoma, okidači koji pokreću disfunkcionalne obrasce su neretko i partneri, u čijem ponašanju oni vide razloge za manifestovanje ljubomornih reakcija. Dakle ponašanje jednog partnera utiče na ponašanje drugog partnera, pritom praveći recipročan, interakcijski obrazac u kom učestvuju oba partnera (Scheinkman & Werneck, 2010). Beskonačan krug je formiran i ljubomorni partner, iz nemogućnosti da kontroliše sopstvene emocije, izaziva dijapazon negativnih emocija kod

partnera, čime obe strane ispoljavaju emocije koje su destruktivne po odnos. Konflikt vezan uz ljubomoru ima tendenciju da nastane bez upozorenja, kada se jedan od partnera ponaša na određeni način, što kod drugog može izazvati strah, nelagodu, pritisak, agresivnost, mrzovolju, prkos, povlačenje i izbegavanje. Eskalacija ljubomornog konflikta može dovesti do nasilja. Važno je naglasiti da ovi obrasci mogu biti pokrenuti ponašanjem bilo kog od partnera (Crowe, 1995). Navedeno je u skadu sa stavom da su ponašanja i emocije jednog od partnera aktivirajući događaj za uverenja drugog partnera, koji dovodi do kružnog obrasca koji se ponavlja (Vukosavljević-Gvozden, 2009).

Kognitivni procesi koji prate ljubomoru mogu postojati kod oba partnera, s obzirom na to da istraživanja pokazuju da ljubomora osobe kod partnera izaziva osećaj da je konstantno pod kontrolom (Barelds & Barelds-Dijkstra, 2007). Bitno je napomenuti da je često ponašanje ljubomorne osobe povezano sa suočavanjem sa partnerom i da se menja u odnosu na reakciju partnera. Kako je ljubomora pojedinca povezana sa percepcijom partnera, može se uvideti u svakodnevnim situacijama. Na primer, ljubomora utiče na sadržaj komunikacije između partnera, tj. ono što komuniciraju, kao i na način komunikacije (Buss, 2000; Guerrero, et al., 2005). Kod oba partnera su prisutne dramatične oscilacije između ljubavi i mržnje, bespomoćnosti i agresije, okrivljavanje drugog i okrivljavanje sebe, podstaknute situacijama iz sadašnjosti koje su ponekad vezane uz uverenja, strahove i senzacije iz prošlosti koje imaju tendenciju da se učitaju u trenutni konflikt (Scheinkman & Werneck, 2010). Često je partner jednako zbunjen, kao i ljubomorna osoba. Sa jedne strane oseća se voljeno i važno, dok sa druge oseća pritisak. Autori citiraju klijenta koji ljubomoru opisuje: „Znam da me voli više nego iko ikada, ali ja se gušim. Osećam se kao da mi se sudi za zločine koje nisam počinio. Moj jedini izbor je da se branim ili da odem.” (Scheinkman & Werneck, 2010, p.488). U navedenom primeru, ljubomorno ponašanje sa pratećim zahtevima izaziva negativnu reakciju od strane partnera.

Dakle, osim što je intrapersonalni, ljubomora se posmatra i kao interpersonalni fenomen (Guerrero et al., 2005). Kako je ljubomora uobičajeno iskustvo u partnerskim vezama, važno je razumeti mehanizam ljubomore na nivou partnerskog odnosa, u koji su uključena oba partnera, te kako se međusobno doživljavaju. Međutim, ukoliko partner koji je meta ljubomore, doživljava ljubomoru, ponaša se razumnije i pozitivnije prema ljubomornom partneru, iako oseća suprotno, moguće je obrnuti spiralu interakcije. Ljubomorni partner će se u tom slučaju osećati sigurnije i razmišljati racionalnije (Scheinkman & Werneck, 2010). Nesporno je da se opservacijom ponašanja ljubomorne osobe može uočiti prisutnost promene ponašanja, jer su odstupanja od svakodnevnog, uobičajenog, naviknutog ponašanja uglavnom vidljiva. U tom smislu, svaka promena ponašanja predstavlja signal partneru da postoji problem u partnerskom odnosu. U jednom istraživanju dobijeno je da su žene koje flertuju ljubomornije i zabrinutije oko partnerskog odnosa, od onih koje su u braku (Çulfa & Izgi, 2023). Takođe, prema nalazima, muškarci i žene pokušavaju da izazovu ljubomoru kod svojih partnera pričajući o prošlim ili sadašnjim vezama, flertujući sa drugim ljudima, lažući o postojanju „suparnika” ili o izlascima i o seksualnim odnosima sa drugim ljudima (İnkaya & Güngör, 2023). Dobijeno je da se ljubomora povećava kada partnerovo ponašanje ukazuje na povećanu verovatnoću nevere, kao ples ili flert s drugom osobom. Suprotno tome, osećaj da je partner vredan poverenja negativno je povezan s ljubomorom. Dodatno, pojedinci koji teže ekskluzivnijim vezama više su ljubomorni (Kupfer et al, 2021).

Većina prethodnih empirijskih studija fokusirala se samo na ljubomoru iz perspektive osobe koja je doživljava. Zanimljivo je perspektive druge osobe, odnosno neuzimanje u obzir dijadnog, partnerskog iskustva, ograničava naše razumevanje relacijskih implikacija ljubomore na ljubomornu osobu i njenog partnera, s obzirom na to da je

doživljavaju iz različitih perspektiva (Bevan, 2004; Harmon-Jones et al., 2009). Kako se partnerska veza sastoji od interakcije dvoje ljudi i dinamika te interakcije čini veliki deo odnosa, jedan broj istraživača je usmerio pažnju na dijadu, ali su istraživanja na nivou para i dalje malobrojna. Prema nalazima u studiji u kojoj je ispitana veza između ljubomore koju procenjuju ispitanici i njihove percepcije o ljubomori partnera, dobijeno je da su samoprocena i percepcija ispitanika o ljubomori partnera u pozitivnoj korelaciji (Wierzbicki, 2015). U jednoj studiji utvrđena je pozitivna povezanost između reaktivne, anksiozne i posesivne ljubomore oba partnera (Barelds & Barelds-Dijkstra, 2007). Takođe, agresija je viša među parovima kada su oba partnera izrazito ljubomorna (Lantagne, & Furman, 2020). Konačno, kako oba partnera oblikuju odnos sa svim svojim specifičnostima, možemo pretpostaviti da su njihove individualne karakteristike, kao nosioci ličnosti, značajne za razumevanje partnerskih odnosa, a samim tim i razumevanje tendencija ka ljubomornom ponašanju. Uz to, partnerski odnos se može posmatrati kao međuzavisni sistem, koji je rezultat jedinstvene kombinacije oba partnera (Dyrenforth, 2010). S tim u vezi, u sledećem poglavlju bavićemo se odnosom između partnerske ljubomore i njenih ličnosnih korelata.

„U ljubomori je više samoljublja nego ljubavi.“

La Rochefoucauld

1.2. LIČNOSNI KORELATI LJUBOMORE

Ličnost predstavlja skup relativno stabilnih dispozicionih karakteristika koje se posmatraju kao osnovne crte ličnosti i kao prediktori širokog dijapazona različitih vrsta ponašanja i psihološkog funkcionisanja individue (McCrae & John, 1992). Svaka odrasla jedinka može se prepoznati u nizu crta ličnosti koje opisuju njeno ponašanje (Knežević et al., 2004). S tim u vezi, u zavisnosti od izraženosti crta, oblikuje se ličnosni sklop individue (Paunonen & Ashton, 2001), što potencijalno ima svoje implikacije i na tendencije ka ponašanju u partnerskom odnosu. Tradicionalni pogled na prirodu ličnosti podrazumeva da se širok spektar individualnih, jedinstvenih crta u osobinama i tendencijama ljudi, zavisno od referentnog modela, može predstaviti sa pet (Big Five ili Five-Factor Model; Goldberg, 1990; McCrae & John, 1992) ili šest osnovnih dimenzija ličnosti (tj. model HEXACO; Lee & Ashton, 2004). U ovom radu, u analizi crta ličnosti, odnosno njihove uloge u partnerskoj ljubomori / značaja za partnersku ljubomoru, polazimo od HEXACO modela ličnosti – s obzirom na to da nudi sveobuhvatnije razumevanje individualnih razlika u odnosu na raniji, petofaktorski model. U nastavku ćemo ukratko prikazati HEXACO model ličnosti, a zatim i istraživanja/nalaze o ulozi crta ličnosti u kontekstu partnerskih odnosa i ljubomore.

1.2.1. Crte ličnosti

Autori HEXACO modela definišu crte ličnosti kao različitosti među individuama u tendenciji da u relativno dugom periodu života manifestuju slične misli, osećanja i reakcije koje su konceptualno povezane (Lee & Ashton, 2004). Model obuhvata šest dimenzija: ekstroverziju, saradljivost, savesnost, otvorenost ka iskustvu, emocionalnost i poštenje.

Ekstroverziju opisuju odrednice kao što su hrabrost, pozitivne emocije, uživanje u društvenim interakcijama, pričljivost, druželjubljiost, živahnost, vedrina, aktivnost i entuzijastičnost, nasuprot stidljivosti, pasivnosti, mirnoći i uzdržanosti (Lee & Ashton, 2004; Ashton, 2013). Više izraženu ekstraverziju imaju osobe koje su pristupačne i govornjive, one koje uživaju u razgovorima i često se osećaju energično i entuzijastično. Suprotno njima, introvertne osobe češće osećaju nelagodu, sramežljivost, ravnodušnost, manje su energične i živahne kada su u grupi. One su tihe, pasivne, povučene i imaju manje samopouzdanja (Ashton, 2013; Ashton & Lee, 2008; Pletzer et al., 2019).

Saradljivost je dimenzija koju karakteriše popustljivost, ljubaznost, strpljivost, tolerantnost, blagost i lako opraštanje, naspram tvrdoglavosti, grubosti, strogosti, svadljivosti, potrebi za brzinom, razdražljivosti i kritičnosti. Osim toga, individue sa više izraženom saradljivošću lako veruju drugima i uspostavljaju prijateljske odnose, izbegavaju svađe i uvažavaju tuđe predloge. Sa druge strane, osobe koje postižu niže skorove sklone su zameranju, kritičnosti, tvrdoglavosti, često su besne, zameraju onima koji su ih uvredili i sklone su raspravama (Ashton, 2013; Ashton & Lee, 2008; Pletzer et al., 2019).

Dimenziju savesnosti karakterišu naporan rad, organizacija, samodisciplina, planiranje, pouzdanost, skrupuloznost, pažnja, temeljnost i preciznost. Individue kod kojih je savesnost više izražena vole strukturu i urednost u svim poljima života, oprezne su i imaju dobru samokontrolu. Sa druge strane, osobe sa nižom izraženosti dimenzije savesnosti izbegavaju teške zadatke i izazovne ciljeve, zadovoljne su radom sa greškama, ne zamaraju se detaljima, a odluke donese impulsivno i bez mnogo razmišljanja o posledicama. Ovakve osobe mogu biti nemarne, nesmotrene, lenje, neodgovorne, rasejane i bezobzirne (Ashton & Lee, 2008; Pletzer et al., 2019).

Otvorenost ka iskustvu je dimenzija koja obuhvata intelektualne i umetničke težnje. Određena je maštom, uključuje originalnost, inovativnost, kreativnost i intelektualnu radoznalost, naspram plitkosti i nemaštovitosti. Osobe kod kojih je otvorenost ka iskustvu izražena, stalno i aktivno traže nova rešenja, izražavaju se kroz umetnost, otvorene su za razmenu ideja, pogotovo one koje se na prvi pogled čine čudnim ili nekonvencionalnim. Suprotno tome, osobe sa nižom dimenzijom otvorenosti ka iskustvu ne zanima umetnost, nisu znatiželjne, izbegavaju kreativne potrage i osećaju privlačnost ka konvencionalnim idejama, ne vole da su u društvu onih sa kojima se ne podudaraju, ne primećuju umetnička dela i prirodne lepote, ne uživaju u inovacijama i eksperimentima (Ashton & Lee, 2008; Pletzer et al., 2019).

Emocionalnost se odnosi na osećaj straha i anksioznosti, sentimentalnost, potrebu za emocionalnom potporom na pozitivnom polu, te hrabrost i žilavost na negativnom (Lee & Ashton, 2016). Osobe kod kojih je emocionalnost visoko izražena osećaju strah od fizičke opasnosti, potrebna im je emocionalna podrška drugih ljudi, empatične su i ranjive. Ukoliko je emocionalnost povišena, one anksiozno reaguju čak i na male probleme, žele da podele problem sa partnerom i dobiju savet ili utehu i neguju sentimentalne, emocionalne veze.

Sa druge strane, individue kod kojih dimenzija emocionalnosti nije izražena ne plaše se fizičkih povreda, nisu zabrinute čak ni u stresnim situacijama, nisu uplašene, ne dele svoje brige, imaju samopouzdanje, stabilne su, nezavisne, hrabre, samouverene i čvrste, nisu anksiozne, suočavaju se sa poteškoćama bez uplitanja drugih ljudi i ne reaguju emotivno (Ashton, 2013; Ashton & Lee, 2008; Pletzer et al., 2019).

Dimenzija poštenja, jedinstvena je za HEXACO model ličnosti. Ljudi kod kojih je ova dimenzija više izražena nisu skloni laskanju i pretvaranju kako bi došli do njima potrebnih usluga, ne koriste nikakvu vrstu varanja i laganja kako bi naštetili drugom. Oni su čestiti, lojalni, verni i odani (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2004). Sa druge strane, osobe kod kojih je ova dimenzija nisko izražena manipulišu kako bi ostvarile cilj i sklone su nepoštovanju pravila. Takve osobe su uglavnom sebične, prevrtljive, licemerne, uobražene, lukave, hvalisave i sklone laskanju i pretvaranju kako bi došle do onog što im je potrebno (Ashton & Lee, 2008; Pletzer et al., 2019).

HEXACO model ličnosti, iako nudi obuhvatnije objašnjenje individualnih razlika u ličnosti u odnosu na petofaktorske modele, ne obuhvata neke aspekte ličnosti koji mogu biti važni za ljubomoru / partnersko ponašanje. Ni petofaktorski, kao ni šestofaktorski modeli, ne uzimaju u obzir psihotične fenomene, izostavljajući ih iz taksonomije osnovnih dimenzija ličnosti (Knežević et al., 2016). Naime, pokazalo se da dimenzije ličnosti koje ulaze u sastav modela, ne mogu sa velikom uspešnošću da diferenciraju lepezu ponašanja koja ljudi manifestuju, a koja se kreću na kontinuumu psihotično–nepsihotično. U novijim istraživanjima, kako bi se dao precizan opis spektra ljudskog ponašanja i bolje objasnio prostor ličnosti, sve češće se pažnja posvećuje dezintegraciji (Knežević et al., 2016). Knežević i saradnici dezintegraciju predstavljaju kao rekonceptualizaciju šizotipije i psihoticizma, širu po svom sadržaju (Knežević et al., 2017), te smatraju da je bazična dimenzija ličnosti koja se ne može svesti ni na jednu drugu (Knezevic et al., 2019). Polazna tačka u njihovih shvatanja jesu pretpostavke da je tendencija ka psihotičnim doživljavanjima i ponašanju kontinuirana dimenzija ličnosti, koja postoji u generalnoj populaciji, te da je u nekom intenzitetu posedujemo svi, dok jedan broj razvija potpunu kliničku sliku (Lazarević et al., 2016). Dezintegracija je hijerarhijski organizovana i sadrži devet subdimenzija: generalno egzekutivno oštećenje, perceptivnu distorziju, pojačanu svesnost, depresiju, paranoju, maniju, zaravnjen afekt, somatofornu disregulaciju i magijsko mišljenje. Predstavlja tendenciju da se vide veze između naizgled nepovezanih pojava, bez obzira na to da li zaista postoje ili ne (Knežević et al., 2017), što je takođe svojstveno ljubomornim osobama.

Nakon što smo opisali značenje svake od dimenzija ličnosti, relevantnih za ovo istraživanje, u nastavku ćemo analizirati postojeće nalaze o njihovoj ulozi u partnerskim odnosima i, još specifičnije, njihove relacije sa partnerskom ljubomorom.

1.2.2. Crte ličnosti i partnerska ljubomora

Obično se smatra da osobine ličnosti imaju važnu ulogu u ponašanju, emocijama i spoznaji. Stoga, tokom decenija istraživanja ljubomore, neki istraživači su se odlučili da ispituju kako je ljubomora povezana sa osobinama ličnosti. Postoje podaci o odnosu između ljubomore i osobina ličnosti obuhvaćenih tradicionalnim petofaktorskim modelima, ali nalazi nisu u potpunosti konzistentni. Sa druge strane, nema dostupnih podataka o tome kako je ljubomora povezana sa osobinama ličnosti koje pripadaju HEXACO modelu ličnosti (Lee & Ashton, 2004).

Kao što se iz teorijskog opisa može uočiti, dimenzija ekstroverzije u velikoj meri usmerava socijalno ponašanje i samim tim može biti značajna za partnerski odnos i ljubomoru. Naime, na osnovu nabrojanih karakteristika ekstroverta, može se pretpostaviti da su ekstroverti u partnerskim odnosima skloni jasnijoj komunikaciji, spremni na rešavanje konflikata i spuštanju tenzije. Na drugom kraju kontinuuma – introverti su fokusirani na partnera, teže se investiraju u odnos i otvaraju za nova ljubavna iskustva. U vezi sa navedenim karakteristikama, ekstroverti potencijalno mogu biti manje ljubomorni i istovremeno podsticati ljubomoru partnera zbog svog socijalnog života. Dodatno, ukoliko je partner introvert, više usmeren na svog partnera, ljubomora se može povećati. Istraživači su ispitivali odnos između ekstroverzije i ljubomore, ali dobijeni nalazi nisu konzistentni. Na primer, pokazalo se da je ekstroverzija značajan prediktor subskale emocionalne ljubomore, ali samo kod žena. Pomoću ekstroverzije se može objasniti oko 19% varijanse emocionalne i oko 7% varijanse kognitivne ljubomore (Curun & Čapin, 2014). U jednom istraživanju pokazalo se da ekstroverti na ljubomoru reaguju slabim intenzitetom (Stanislaw, 2004). U drugoj studiji je utvrđeno postojanje negativne korelacije između ljubomore i ekstroverzije (Li, 2010). U nekim istraživanjima su dobijeni nalazi u kojima korelacija između ljubomore i ekstroverzije nije utvrđena (Dijkstra & Barelds 2008; Wade & Walsh, 2008; Weinstein & Wade, 2011).

Saradljivost može biti značajna dimenzija za partnerski odnos, jer usmerava tok i razvoj odnosa kada dođe do konflikata ili problema i rešavanja različitih situacija. Na osnovu navedenih teorijskih opisa dimenzije saradljivosti, može se očekivati da su takve osobe u partnerskim odnosima saradljivije, sklonije izbegavanju konflikata, rešavanju sukoba na miran način i postavljanju partnera na prvo mesto. Nasuprot njima, partneri sa nižom saradljivosti nisu spremni na razmenu ideja i konstruktivne razgovore, ne libe se da ispolje bes, čemu su takođe sklone osobe kod kojih je ljubomora intenzivnija. Empirijski nalazi pokazuju da je saradljivost slabo do umereno negativno povezana sa ljubomorom (Gehl & Watson, 2003), kao i da je niži nivo saradljivosti prediktor partnerske ljubomore (Richter et al., 2022). Ipak, veći je broj istraživanja u kojima nije pronađena veza između dimenzije saradljivosti i ljubomore (Wang, 2002, Wade & Walsh, 2008; Weinstein & Wade, 2011).

Na osnovu navedenih opisa dimenzije savesnosti, mogli bismo očekivati da su ljudi koji su savesniji istovremeno obazriviji prema partnerima, nisu nepromišljeni, pouzdani su, vole osećanje mira, nasuprot svađa, tenzije i nedefinisanih odnosa. Suprotno, oni koje imaju nižu savesnost su impulsivni, reaguju brzo, donose površne zaključke. Niža savesnost kod jednog partnera predviđa njihovu sopstvenu i ljubomoru njihovih partnera (Dijkstra et al., 2008). Međutim, prema podacima iz više studija, dimenzija savesnosti nije povezana sa partnerskom ljubomorom (Gehl & Watson 2003; Wade & Walsh 2008; Wang, 2002; Weinstein & Wade 2011).

Otvorenost ka iskustvu može biti značajna dimenzija za partnerski odnos, jer usmerava akcije i socijalna ponašanja u okviru odnosa. Otvorenost ka neobičnim idejama i usmerenost na brojna druga životna polja osoba sa višom otvorenosti ka iskustvu, vodi do mogućnosti da im partnerski odnos nije jedini u fokusu, pa potencijalno nisu sklone ljubomori. Navedeno bi se moglo objasniti kroz njihovo fleksibilnije razmišljanje o sumnjivom ponašanju partnera i boljem regulisanju svog odgovora na pretnju. Neki od nalaza su u skladu sa navedenim. Preciznije, sa jedne strane pokazano je da su ispitanici manje skloni ljubomori ukoliko imaju više skorove na otvorenosti. Korelacije su umerene, ali značajne (Gehl & Watson, 2003; Sandberg, et al., 2019). Niži nivo otvorenosti ka iskustvu prediktor je partnerske ljubomore (Richter et al., 2022). Pokazalo se da je i otvorenost ka iskustvu značajan prediktor emocionalne ljubomore (Curun & Çapın, 2014). Sa druge strane, u nalazima više studija ne postoji povezanost između dimenzije otvorenosti ka iskustvu i partnerske ljubomore (Wang, 2002, Wade & Walsh, 2008; Weinstein & Wade, 2011).

Više emocionalni ljudi zbog svoje sentimentalnosti mogu biti manje poverljivi, osetljiviji i skloni traženju konstantne pažnje kako bi se osećali vredno i stabilno u relaciji sa partnerom. Samim tim što mnogo investiraju u partnerski odnos, očekujemo da mogu biti ljubomorniji. Kada je u pitanju niža emocionalnost, takve individue, pored toga što su emocionalno stabilnije, mogu biti hladne, neosetljive, možda čak i nedovoljno zainteresovane za partnera, a samim tim potencijalno manje ljubomorne. Navedeno je dobijeno u empirijskom istraživanju prema kojem emocionalnost pozitivno korelira sa ljubomorom (Li, 2010).

Dimenzija poštenja važna je za heteroseksualno funkcionisanje u širem smislu (Farrell et al., 2015). Prema istraživanjima, osobe sa niskim poštenjem sklone su prevarama i upuštanju u kratkoročne veze (Jia & Lee, 2016). Iz navedenog, može se pretpostaviti da su ljudi, kod kojih je ova osobina manje izražena, skloniji ljubomori. Sa druge strane, osobe kod kojih je poštenje više izraženo, nisu sklone prevarama i lažima u odnosu, te samim tim teže jasnim i čistim odnosima, u kojima nema prostora za ljubomoru. Poštenje je dimenzija koja je najmanje istražena u kontekstu ljubomore, s obzirom na to da ne pripada petofaktorskim strukturama. Ipak, na osnovu teorijskih opisa možemo da pretpostavimo da veza sa ljubomorom postoji. Dodatno, na nisko izraženim dimenzijama poštenja bazira se psihopatija, koja je prediktor emocionalne ljubomore. Prema nalazima istraživanja, osobe koje imaju više izraženu psihopatiju izražavaju i intenzivniju ljubomoru, kako bi stekle kontrolu, kako bi se osvetile partneru ili kako bi se stekla moć i kontrola nad partnerom i povratilo samopoštovanje (Massar et al., 2017). Navedeno je u skladu sa podatkom da psihopatija ima efekat na ljubomoru, u smislu pojačavanja misli o neverstvu (Barelds et al., 2017; Chin et al., 2017).

Takođe, postoje nalazi o odnosu između ljubomore i osobina Mračne trijade, koje su relevantne za domen poštenja zbog značajnog preklapanja između negativnog pola ove osobine i konstrukta Mračne trijade (v. Dinić et al., 2018; Dinić & Wertag, 2018). Pokazalo se da je Mračna trijada pozitivno povezana sa ljubomorom (Barelds et al., 2017; Burtáverde et al., 2021; Chin et al., 2017). Pojedinci koji imaju visok skor u Mračnoj trijadi ne samo da će se više bojati i predvideti neveru svojih partnera, već su i skloniji varanju (March et al., 2023; Lişman et al., 2023). Dalje, psihotične karakteristike, koje nisu obuhvaćene modelima sa pet faktora i HEXACO, takođe mogu imati ulogu u ljubomori. Pozitivna veza između ljubomore i psihoticizma pronađena je u nekliničkoj populaciji (Sheikhmoonesi et al., 2020), dok se poremećaji sa spektra šizofrenije karakterišu visokom prevalencijom deluzionalne ljubomore (Soyka & Shmidt, 2011). Iako tradicionalni modeli ličnosti ne uključuju psihotične osobine, pokazalo se da petofaktorski modeli (Knežević et al., 2016; Knežević et al., 2017) i

HEXACO model ličnosti (Knežević et al., 2022a) mogu biti dopunjeni merom šizotipije, poznatom kao dezintegracija (Knežević et al., 2017), koja dovodi do sveobuhvatnije procene ličnosti i povećava prediktivnu moć osobina ličnosti (v. Lazarević et al., 2021; Lukić & Živanović, 2021; Nedeljković & Topalović, 2023; Stanković et al., 2022).

Konstrukt dezintegracije je noviji, te se u literaturi ne pronalaze empirijski podaci o povezanosti ovog konstrukta sa ljubomorom. Ipak, ljubomora je povezana sa fenomenima po sadržaju sličnim dezintegraciji: šizotipija, psihoticizam i sklonost psihozi. Konkretnije, nalazi pokazuju da ljubomora, povezana sa strahom od napuštanja, ima pozitivnu korelaciju sa psihoticizmom (Sheikhmoonesi et al., 2020), ali i sa paranoidnim idejama (Lima et al., 2017), te je vrlo često je prateći aspekt shizotipske simptomatologije (Stone, 1985).

Zastupljena je kod psihotične, pa čak i kod sub-psihotične populacije – 59.7% ispitanika sa deluzijskom ljubomorom ima dijagnozu psihotičnog poremećaja – šizofrenija, šizotipija (Soyka & Schmidg, 2011). Osnovna karakteristika dezintegracije – uviđanje povezanosti tamo gde veze naizgled ne postoje između fenomena (Knežević et al., 2019) takođe je značajna karakteristika ljubomore. Štaviše, sklonost ka takvom percipiranju stvarnosti bi mogla biti vrlo važna za ljubomoru, možda čak i važnija od nekih tendencija koje proizilaze iz drugih dimenzija ličnosti. Pored navedenog, sve subdimenzije dezintegracije karakterišu dezorganizovani sistemi za obradu informacija za testiranje stvarnosti, iskrivljene spoznaje, emocije, ponašanja (Lazarević et al., 2016), što su i odrednice ljubomore. Ljubomora i paranoja dele zajednički simptom iracionalne sumnjičavosti – što ukazuje na to da je njihova istovremena pojava potencijalno povezana s osnovnim zajedničkim uzrokom. Takođe, dele slične karakteristike – prisustvo interpersonalnih sumnji, ruminativnih misli i lažnih optužbi (Lerigo, 2020). Osobe sa izraženom paranojom, kao i one sa izraženom ljubomorom, nemaju poverenja u druge, umišljaju scenarija u kojima krive druge ako ne uspeju u svom naumu, preosetljive su i uvek veruju da je neko ili nešto protiv njih. Upravo taj deo je jezgro nezdravog ponašanja – prepuštanje sumnjama, impulsivnosti, nesigurnosti. Kako ovi reperi rastu, raste i nivo ljubomore, koja može prerasti u opsesiju i paranoju.

Na osnovu prethodno navedenog, možemo konstatovati da je ličnosni sklop osobe važan faktor za razumevanje ljubomore u odnosu. Kako je naš cilj da damo uvid u jedinstvene doprinose i odnose između ličnosnih i interpersonalnih korelata partnerske ljubomore, ispitujući ih na istom uzorku i to – na nivou para, povezujući ih u jedan koherentni, empirijski i logički povezan teorijski okvir, u daljem tekstu fokusiraćemo se na interpersonalne korelate ljubomore.

„Ljubomora je bolest, dok je ljubav zdravo stanje. Nezreli um često jedno meša sa drugim ili pretpostavlja da što je veća ljubav, to je veća ljubomora – u stvari, one su gotovo nespojive; jedna emocija gotovo da ne ostavlja prostora za drugu.”

*Stranger in a Strange Land,
Robert A. Heinlein*

1.3. INTERPERSONALNI KORELATI LJUBOMORE

Kako partnerska ljubomora privlači pažnju istraživača decenijama unazad, sve je više istraživanja u kojima su ispitivani psihološki konstrukti koji mogu imati ulogu u njenom razvoju. U ovom poglavlju biće prikazane povezanosti između ljubomore i interpersonalnih dimenzija, koje su koristan način sagledavanja partnerskih odnosa i od velikog značaja za razumevanje ljubomore. Interpersonalne dimenzije koje ćemo predstaviti, a potom i istražiti u kontekstu ljubomore, jesu: stilovi partnerske vezanosti, partnerska zavisnost i kvalitet partnerskog odnosa. Nabrojane dimenzije su odabrane jer su često u fokusu istraživača u kontekstu istraživanja partnerskog odnosa, što sugerise važnost razmatranja načina isprepletanosti sa konstruktom partnerske ljubomore. Svakako, preko navedenih konstrukata možemo opisati odnos prema partneru i dinamiku u odnosu (na primer Stefanović Stanojević, 2012, Šakotić Kurbalija, 2010).

1.3.1. Teorija afektivne vezanosti

Jedna od ključnih teorija koja predstavlja osnovu za mnoga istraživanja u polju partnerskih odnosa jeste teorija afektivne vezanosti (Bowlby, 1969; Candel & Turliuc, 2019; Hazan & Shaver, 1978; Vollmann et al., 2019). Pojam afektivne vezanosti (engl. attachment), koji je Bolbi (Bowlby, 1969) uveo u nauku, označava karakterisitke specifičnog i asimetričnog odnosa koji nastaje iz interakcije deteta i onog ko se stara o njemu i traje čitavog života. Autor ističe značajnu vezu između detinjstva i odraslog doba i smatra da ovi odnosi predstavljaju trajni kapital, koji opstaje ceo životni vek i „boji” kasnije odnose.

U ranom detinjstvu, zavisno od kvaliteta interakcije sa značajnim drugim osobama, kvaliteta brige i nege, odnosno dostupnosti, doslednosti i responzivnosti roditelja, formiraju se unutrašnji radni modeli koji su u osnovi individualnih razlika u obrascima vezanosti i odgovorni su za trajnost ovih obrazaca, kao i uticaj ranih iskustava u kasnijim socijalnim odnosima. Unutrašnji radni modeli sebe i drugog reflektuju detetovu percepciju, uverenja i očekivanja o sopstvenom reagovanju i reagovanju drugih i kao takvi usmeravaju ponašanja i oblikuju interakcije sa drugim ljudima tokom kasnijeg života. Kroz svakodnevna ponavljajuća iskustva koje dete internalizuje, ono gradi sliku o sebi i drugom i afektivna vezanost postaje individualno svojstvo (Szabrowicz, 2018). Sistem vezanosti oblikovan je prirodnim odabirom da se aktivira (uključiti) kada pojedinac doživi strah, anksioznost ili srodne oblike nelagode. Isključuje se kada pojedinac doživi dovoljno smanjenje straha, anksioznosti ili nelagode. Kako se osobe razvijaju, stiču mentalni zapis o svojem uspehu u dobijanju dovoljne blizine/udobnosti od svojih značajnih osoba, počevši s roditeljima i nastavljajući s bliskim prijateljima i romantičnim partnerima (Bowlby, 1969). S tim u vezi, Stefanović Stanojević (2010) raspravlja o unutrašnjim radnim modelima i navodi da se rano formirani obrasci vezanosti, koje je dete izgradilo putem ovih unutrašnjih radnih modela, preslikavaju na partnerske odnose, određujući njihov kvalitet (Apostolou, et al, 2019; Brunning, 2020; Bowlby, 1969; Hazan & Shaver, 1987; Stefanović Stanojević, 2006, 2020).

1.3.2. Partnerska vezanost

Koncept afektivne vezanosti teorijski je dobro zasnovan i empirijski proveren kroz veliki broj istraživanja. Polazeći od radova Bolbija i Ejnsvortove o formiranju i funkciji vezanosti u ranom detinjstvu, brojni istraživači su dalje razrađivali teorijske pretpostavke i metodologiju izučavanja vezanosti u kontekstu različitih odnosa u kasnijim periodima života. Vezanost pojedinca za roditelje i staratelje može uticati na to kako je osoba u stanju da se poveže i veruje drugima u odnosima sa prijateljima i romantičnim partnerima (Collins, 2023). Među najuticajnijim autorima u oblasti partnerske vezanosti izdvajaju se Hazan i Šejver (Hazan & Shaver, 1987), koji su proširili koncept obrazaca vezanosti u detinjstvu na dinamiku između odraslih u romantičnim partnerstvima. Oni su predložili stilove vezanosti u romantičnim odnosima odraslih, paralelne obrascima vezanosti u ranom detinjstvu koje je identifikovala M. Ejnsvort.

Bolbijeve pretpostavke o postojanju dva unutrašnja radna modela (sebe i drugog), operacionalizovane su kroz dimenzije anksioznosti i izbegavanja, a svaki pojedinac se može opisati svojom pozicijom na obe dimenzije – na kontinuumu između više i niže izraženosti ovih dimenzija (Ainsworth et al., 1978; Bowlby, 1969; Fonagy et al., 1991; Griffin & Bartholomew; & Horowitz, 1991; Hicks, 2020).

Dimenzija anksioznosti procenjuje stepen u kom osobe brinu o tome da li će biti dovoljno cenjene ili napuštene od strane svojih partnera. Izrazito anksiozne osobe snažno su investirane u svoje odnose i žele da se što više emocionalno približe svojim partnerima kako bi se osećale sigurnije. Ovakve osobe dovode u pitanje svoju vrednost, brinu o gubitku svojih partnera i burno reaguju na znakove da se njihovi partneri potencijalno udaljavaju od njih, čime paradoksalno guše partnere. Budući da anksiozne osobe ne znaju mogu li da računaju na svoje partnere, anksioznost se konstantno pojačava (Simpson & Rholes, 2017). Ove osobe nisu u mogućnosti da se udalje od razočaravajućih i konfliktnih odnosa, kao da im nedostaju mehanizmi kontrole potrebni za regulaciju unutašnjeg stresa i socijalnih odnosa (Campbell et al., 2005). Anksiozne osobe reaguju na sukobe s fiziološkim uzbuđenjem i hiperaktivnim ponašanjem, koji su dizajnirani kako bi prisilili partnere da pruže više pažnje i podrške. Ta egocentrična pozicija uključuje zanemarivanje potreba partnera i uključivanje u krivnju i prisilu. Ove taktike često udaljuju partnere, stvarajući im nelagodu (Feeney & Karantzas, 2017).

Dimenzija izbegavanja odražava nivo u kom su osobe udobne sa bliskoću i intimnošću u odnosima. Izbegavajuća vezanost predviđa fiziološko uzbuđenje, ali potiče deaktivirajuće strategije, koje uključuju fizičko i emocionalno povlačenje i smanjivanje izraza podrške, koje se često pretvaraju u frustraciju kod partnera (Feeney & Karantzas, 2017). Pojedinci kod kojih je ova dimenzija izraženija nastoje da stvore i održavaju nezavisnost, kontrolu i autonomiju u svojim odnosima i veruju da je traženje psihološke/emocionalne blizine s romantičnim partnerima ili nemoguće ili nepoželjno. Ovakvi pojedinci često se distanciraju i potiskuju negativne misli i emocije (Simpson & Rholes, 2017). Osobe kod kojih je povišena dimenzija anksioznosti, kao i osobe kod kojih je povišeno izbegavanje, plaše se napuštanja, s tim što su anksiozno vezani spremiji da se oslone na druge da reše negativne emocije i osećaju se više ugroženim (Deng et al., 2023). Ukrštanjem dimenzija anksioznosti i izbegavanja, dobijaju se četiri stila – sigurni, preokupirani, odbacujući i bojažljivi stil partnerske vezanosti. Stilovima vezanosti objašnjavaju se razlike u emotivnom, kognitivnom i ponašajnom pristupu partnerskim odnosima (Bartholomew, 1990; Stefanović Stanojević, 2010; 2011).

Sigurni stil partnerske vezanosti karakterišu niže izraženosti dimenzija anksioznosti i izbegavanja. Osobe sa sigurnim stilom vezanosti pokazuju pozitivna uverenja o sebi (npr. samopoštovanje, društvenu kompetenciju, osećaj kontrole) i o svom partneru ili drugima (npr. pouzdan, odgovoran i altruističan) (Petrowski, et al., 2015). Stoga, osobe sa sigurnim stilom vezanosti u partnerski odnos unose poverenje ka partneru, osećanje prijatnosti zbog razvoja bliskosti, konstruktivne načine suočavanja sa stresom i ravnotežu između potrebe za samostalnošću i potrebe za vezivanjem. Sigurno vezani pojedinci pozitivnije reaguju na sukob, usvajajući konstruktivna ponašanja, koja obično obnavljaju harmoniju u odnosu (Feeney & Karantzas, 2017). Pobrojana obeležja sigurnog stila vezanosti omogućavaju partnerske odnose koji su autentični, otvoreni i ne služe se manipulacijom. Sigurno vezane osobe dostupne su i naklonjene partneru, odnose se prema njemu sa poštovanjem, odgovorne su i pružaju podršku (Bartholomew, 1990; Bartholomew, 1991; Stefanović Stanojević, 2006, 2012). Ovakve osobe nemaju preterane brige u vezi sa intimnošću i lakše se otvaraju partneru, retko varaju i ne sumnjaju u partnera, što dovodi do zdravijih i poverljivijih odnosa (Brennan & Shaver, 1995; Dewitte, 2012; Hicks, 2020). Osobe koje su sigurno vezane nastoje da zadrže poverenje u partnera i sposobnije su da se uključe u konstruktivnu komunikaciju kada se pojave negativne emocije ili situacije (Bradbury & Karney, 2014; Kaufman-Parks et al, 2018).

U ljubavnim odnosima, ove osobe neguju pozitivna uverenja, gde se istovremeno oslanjaju na sebe, ali i veruju partneru (Stefanović Stanojević, 2012, 2020). Sigurno vezani pojedinci imaju tendenciju da više podržavaju i razumeju partnerove mane (Bartholomew & Horowitz, 1991; Hazen & Shaver, 1987). Takođe, doživljavaju više zadovoljstva i kohezije u partnerskim odnosima, u poređenju sa nesigurnim partnerima (Egeci & Gencoz, 2011).

Preokupirani stil partnerske vezanosti karakteriše viša izraženost dimenzije anksioznosti i niska izraženost dimenzije izbegavanja. Osobe sa ovim stilom partnerske vezanosti se često oslanjaju na partnera (Kaufman-Parks et al, 2018), nametljive su, sebe smatraju inferiornim i pokušavaju da privuku pažnju partnera, na kog su potpuno fokusirane (Hicks, 2020, Feeney & Collins, 2001; Mikulincer et al., 2002). One pozitivno gledaju na odnose, ali imaju stalne brige o napuštanju (Hazen & Shaver, 1987) i konstantnu potrebu za sigurnošću (Bradbury & Karney, 2014). Dodatno, osobe sa razvijenom preokupiranom vezanošću vole na svoj brižan i kontrolišući način i od partnera očekuju da ih konstantno obasipaju pažnjom i potvrdom da su voljeni (Stefanović Stanojević, 2020, 2012). Takođe, oni koji imaju preokupirani stil vezanosti pokazuju više negativnih emocija i češće kontrolišu ponašanje partnera (Wegner et al., 2018); u odnos unose bes, ljubomoru i posesivnost, praćene idealizacijom partnera (Stefanović Stanojević, 2012, 2020) i skloni su razočaranju u partnera, jer imaju visoka očekivanja, koja su praćena neadekvatnim procenjivanjem realnosti (Bartholomew, 1991; Stefanović Stanojević, 2006, 2012). Osobe sa ovim stilom vezanosti stalno nadgledaju da li je partner dostupan i motre na izvor pretnje, a kako bi ublažile nelagodu koriste strategije poricanja ili potiskivanja (Vukosavljević-Gvozden & Hanak, 2007).

Odbacujući stil partnerske vezanosti karakteriše visoko izražena dimenzija izbegavanja uz nisko izraženu dimenziju anksioznosti. Osobe koje imaju odbacujući stil vezanosti retko ulažu u odnos sa partnerom, trude se da sakriju i minimiziraju osećanja. S obzirom na to da se ne posvećuju partneru i ne zahtevaju njegovu podršku, osobe sa ovim stilom vezanosti sebe vide kao superiorne i ne razmenjuju emocije, a njihovi partnerski odnosi uglavnom ne traju dugo (Bartholomew, 1990, 1991; Stefanović Stanojević, 2006, 2010; 2012). Ukoliko je razvijen odbacujući stil vezanosti, takve individue izbegavaju nesuglasice sa partnerom, defanzivne su i na distanci (Hicks, 2020). Na primer, povlače se iz

sukoba, pokušavaju da deaktiviraju negativne emocije (Mikulincer & Shaver, 2007), ne obraćaju se partnerima za pomoć (Feeney & Collins, 2001) i smatraju da će ih pokazivanje slabosti dovesti do odbacivanja od strane partnera (Edelstein & Shaver, 2004). Istovremeno, cene svoju nezavisnost i samodovoljnost i ne žele da se zbližavaju, kako bi zadržale svoj pozitivan pogled na sebe, a negativan na druge (Bradbury & Karney, 2014). Osobe kod kojih je razvijen ovaj stil vezanosti, poseduju visoko samopouzdanje i kontrolu nad svojim romantičnim partnerima, ali nemaju tendenciju da budu intimni, retko se otkrivaju (Bartholomew & Horowitz, 1991), ne investiraju u partnere i veze su im površne ili samo seksualne (Stefanović Stanojević, 2020, 2012). Na osnovu teorijskih opisa osoba sa odbacujućim stilom vezanosti, uočljivo je da one skrivaju osećanja i ne poveravaju se partneru, pa čak ni sebi ne priznaju kada su povređene ili zaljubljene i s tim u vezi, moguće je i da osete, ali ne ispoljavaju ljubomorne reakcije. U slučaju da prepoznaju kod sebe osećaj ljubomore, ove osobe će se potencijalno povući i umanjiti značaj ljubomore ili partnera u njihovom životu.

Bojažljivi stil partnerske vezanosti karakterišu visoko izražene dimenzije anksioznosti i izbegavanja. Osobe koje imaju razvijen ovaj stil vezanosti imaju negativna očekivanja od partnera i često izbegavaju bliskost i konflikte kako bi se zaštitili od potencijalnog odbacivanja od strane partnera (Stefanović Stanojević, 2010). U odnosu investiraju više od partnera, često osećaju krivicu i ne komuniciraju otvoreno. Osobe koje pripadaju ovom stilu partnerske vezanosti često biraju partnere tako da odgovaraju uverenjima koja imaju o sebi i drugima, stvorena u prethodnim iskustvima (Vukosavljević Gvozden & Hanak, 2007). Takve osobe se osećaju nedostojnim, izbegavaju intimnost u strahu od onoga šta bi se moglo desiti u budućnosti (Bradbury & Karney, 2014). Oni kod kojih je razvijen bojažljivi stil vezanosti imaju konstantnu potrebu za partnerom, ali ne priznaju, ili ne umeju da definišu i jasno iskomuniciraju osećanja. Suzdržavaju se od oslanjanja na druge, retko se otkrivaju i imaju nisko samopouzdanje. Osobe kod kojih je razvijen bojažljivi stil imaju više nivoe partnerskog nepoverenja i sklonost ka negativnom tumačenju ponašanja svojih partnera (Kaufman-Parks et al, 2018).

Konačno, svaki od stilova, odnosno dimenzija vezanosti, određen je skupom karakterističnih ponašanja, koja na različite načine doprinose razvoju ljubomore.

1.3.3. Partnerska vezanost i partnerska ljubomora

Treba pomenuti da postoje dve struje istraživanja ljubomore u kontekstu partnerske vezanosti. U prvoj struji istraživanja, kao pokušaj sagledavanja odnosa četiri stila vezanosti i ljubomore, partnerska vezanost pokazala se kao značajan faktor u kontekstu ljubomore. Istraživanja odnosa stilova partnerske vezanosti sa partnerskom ljubomorom dosledno identifikuju pozitivnu korelaciju nesigurnih stilova vezanosti i ljubomore, kao i negativnu korelaciju sigurnog stila partnerske vezanosti i ljubomore (Hazan & Shaver, 1987; Guerrero, 1998; Marazziti et al., 2010; Wegner et al., 2018).

Konkretno, pokazalo se da sigurno vezani ljudi imaju visoko poverenje u partnera i da njihove odnose karakteriše niska ljubomora (Feeney, 2008; Hazan & Shaver, 1987; Murphy et al., 2015; Selterman & Maier, 2013). Kod ovih osoba ljubomorne reakcije iako postoje, bolje su regulisane (Karakurt, 2012). Predstavljene nalazi u skladu su i sa studijom kojom je pokazano da sigurno vezane individue imaju niske skorove na svim tipovima ljubomore – kognitivnom, emotivnom i bihevioralnom (Sharpsteen & Kirkpatrick, 1997).

Sigurno vezane osobe pozitivno gledaju na sebe i druge, percipirajući i obrađujući i kognitivne i afektivne informacije na integrisan način (Güçlü, et al., 2017).

Utvrđeno je da pojedinci sa preokupiranom vezanošću pokazuju veću opsesivnost partnerom i veći strah od gubitka partnera u odnosu na pojedince sa sigurnim stilom vezanosti (Marazziti et al., 2010), kao i nekonstruktivnu komunikaciju (Wegner et al., 2018), te više uključivanja kontrolišućih ponašanja u odnosu na ljude sa drugim stilovima vezanosti (Guerrero, 1998). Podaci upućuju na to da osobe sa preokupiranim stilom postižu visoke skorove na svim tipovima ljubomore – kognitivnim, emotivnim i bihevioralnim (Sharpsteen i Kirkpatrick, 1997). Autori nalaze objašnjavaju time da su osobe sa ovim stilom ljubomornije jer prekomerno ulazu u odnos i zabrinute su da će ga izgubiti, dok istovremeno osećaju da ga nisu dostojni.

Osobe sa odbacujućim stilom partnerske vezanosti se odupiru izražavanju ljubomore, sklone su potiskivanju ljubomorne reakcije i u najvišem stepenu imaju izraženu kognitivnu ljubomoru (Sharpsteen i Kirkpatrick, 1997). Takođe, više ih uznemiruje seksualna nego emocionalna nevera partnera (Levy & Kelly, 2010). Osobe sa odbacujućim stilom manje su podložne ljubomori jer imaju visoku kontrolu nad sobom, strah od intimnosti i ne veruju partneru (Sharpsteen, 1995). Predstavljeni nalazi sugerišu da, iako ljubomora nije česta kod odbacujućih ljudi, ipak izaziva reakcije i ponašanja koja mogu biti destruktivna po odnos.

Utvrđeno je da su individue sa bojažljivim stilom vezanosti zbog straha od gubitka partnera skloni ljubomori (Marazziti et al., 2010). Pored toga, imaju tendenciju da agresivno komuniciraju sa partnerom, što je povezano sa višom ljubomorom (Wegner et al., 2018). Ovakve osobe imaju više nepoverenja i sklonosti ka negativnom tumačenju ponašanja svojih partnera. Dodatno, pokazano je da je kod ljudi sa bojažljivim stilom najviše izražena kognitivna ljubomora (Sharpsteen i Kirkpatrick, 1997).

U drugoj struji istraživanja, istraživači su bili fokusirani na odnos između dimenzija vezanosti i ljubomore. U istraživanjima se uglavnom potvrđuju konzistentni nalazi o pozitivnoj korelaciji između obe dimenzije vezanosti i partnerske ljubomore, s tim što je veza češće jača kod ispitanika kod kojih je anksioznost izraženija (Hira & Bhogal, 2020; Kim et al, 2017; Rydell & Bringle, 2007; Wegner et al., 2018). Prema postojećim studijama, dimenzije anksioznosti i izbegavanja su u pozitivnoj korelaciji sa ukupnim skorom ljubomore, kao i sa tri dimenzije ljubomore. Autori dobijene rezultate objašnjavaju time da je ljubomora često povezana sa niskim samopoštovanjem, samopouzdanjem i poverenjem što ukazuje na negativne percepcije i uverenja o sebi. Iako je slika o sebi kod osoba koje su izbegavajuće vezane pozitivna, oni takođe pokazuju negativno kognitivno i emocionalno iskustvo pod visokim kognitivnim opterećenjem (Deng et al., 2023). U drugom istraživanju, dobijeno je da su dimenzije vezanosti važni faktori za razumevanje stilova suočavanja sa ljubomorom, odnosno obe dimenzije su negativan prediktor suočavanja sa ljubomorom na destruktivan način (İnkaya & Güngör, 2023). Takođe, dimenzija anksioznosti je prediktor nametljivih misli i bihevioralnih manifestacija ljubomore, budući da je karakteriše izražen strah od odbijanja od strane partnera i da predstavlja svojevrsnu neutaživu potrebu za ljubavlju, te da strah od gubitka partnera doprinosi pojačanim obrascima ljubomore. Sličan obrazac se javlja i kod izbegavajuće vezanosti, razlika je u stepenu uključenosti u bliske odnose (Chursina, 2023).

Nalazi pokazuju da, kada se suočavaju sa situacijama koje provociraju ljubomoru, osobe kod kojih je anksioznost izraženija su zabrinute da neće dobiti dovoljno pažnje od partnera (Wenhui & Guangdong, 2020), pogođene su čak i manjim znacima da bi se njihovi partneri mogli povući, traže bliskost i sigurnost (Huelsenitz et al., 2018), ljubomornije su kada je nevera emotivna i kada partner pažnju posvećuje nekom drugom (Levy & Kelly, 2010). Dimenzija anksioznosti je prediktor kognitivne ljubomore u intimnim vezama, posredovana osećanjem neizvesnosti o definiciji i budućnosti veze (Knobloch et al., 2001). Istovremeno, pored ljubomore, dimenzija anksioznosti povezana je sa više nepoverenja i iščekivanjem partnerske nevere (Huelsenitz et al., 2018; Rodriguez et al., 2015; Tukachinsky, 2022), praćena ruminativnim mislima (Aracı-İyiyaydın et al., 2020). Osobe kod kojih je dimenzija anksioznosti izraženija, intenzivno osećaju ljubomoru i razmišljaju o njoj, često precenjuju pretnje odnosu, dok potcenjuju posvećenost partnera, osmišljavajući strategije da spreče potencijalnu prevaru ili prekid odnosa (Barbaro, 2018). Takođe, dimenzija anksioznosti je prediktor nivoa ljubomore i nivo ljubomore raste kako raste nivo dimenzije anksioznosti (Çulfa, & Izgi, 2023). Osobe koje su anksiozno vezane, pored toga što imaju viši nivo ljubomore, imaju i niže samopoštovanje mereno u laboratorijski izazvanim situacijama ljubomore (Kim, et al., 2018). Dimenzija anksioznosti povezana je sa stanjem budnosti i kontrole (poput „radara”) i strahom od odbijanja. Ove osobe izazivaju osećaj krivice kod svog partnera kao odgovor na negativne situacije u vezi i tako se osećaju sigurnije i stabilnije, a spremne su i da konkretizuju reakcije sa ciljem sprečavanja nevere partnera (Chursina, 2023). Rezultati jednog istraživanja pokazuju da, pored toga što je anksiozna vezanost povezana sa visokim nivoom ljubomore, dodir partnera je efikasan metod za umanjene ljubomornih osećanja za pojedince sa visokim stepenom anksioznosti (Güçlü, et al., 2017).

Osobe kod kojih je dimenzija izbegavanja povišena, uključuju odbrambene mehanizme i ističu svoju nezavisnost, pokazujući da im partner nije potreban (Wenhui & Guangdong, 2020). Pokušavaju da minimiziraju ili suze emocionalno iskustvo, pa su ljubomornije na seksualnu neveru (Levy & Kelly, 2010), sklone su okretanju ljutnje i krivice ka partneru (Sharpsteen & Kirkpatrick, 1997), te malom broju dugotrajnih intimnih veza (Whitson & Mattingly, 2010). Izbegavajuća vezanost je povezana sa kognitivnom ljubomorom (misli o potencijalnoj neveri partnera). Samim tim, osobe koje su izbegavajuće emocionalno su osetljive i sumnjičave (Chursina, 2023). Međutim, ima i studija u kojima nije utvrđena povezanost ljubomore sa dimenzijom izbegavanja, ali samo kod muškaraca, dok kod žena obe dimenzije vezanosti pozitivno koreliraju sa ljubomorom (npr. Barbaro et al., 2016), kao i studija gde se kod oba pola nije pokazala korelacija između dimenzije izbegavanja i ljubomore (Tomasoa & Wulandari, 2024). Pretpostavlja se da osobe sa povišenom dimenzijom izbegavanja često osećaju, ali retko manifestuju ljubomoru, što posledično dovodi do emocionalnog i fizičkog povlačenja pojedinca od svog emotivnog partnera i niže ljubomore (Stravogiannis et al., 2018).

U novijim istraživanjima se navodi da, iako partnerski stil ima svoje korene u ranim iskustvima, ta iskustva ne određuju nužno ishode u odrasloj dobi, iliti „temelji nisu sudbina”. Autori smatraju da ljudi mogu razviti stilove vezanosti specifične za određene odnose, to su ljudi koji su sposobni da se prilagode različitim međuljudskim iskustvima (Fralely & Roisman, 2019). Neki istraživači su otkrili da se anksioznost smanjuje vremenom i da je niža kod ljudi koji su u stabilnim romantičnim odnosima u poređenju sa ljudima koji su samci. Do promene dolazi i sa razvojem odnosa – kako odnos napreduje i stiže se poverenje u partnera, smanjuje se anksioznost (Umemura et al., 2017). Radni modeli mogu se menjati tokom vremena kao odgovor na nove doživljaje ili događaje koji im snažno menjaju zapis (Simpson, 2017).

Većina istraživanja afektivnu vezanost je posmatrala kao individualnu karakteristiku, čak i u polju partnerske vezanosti. Međutim, novija istraživanja afektivnu vezanost posmatraju kao dijadni konstrukt, a partnerski odnos kao sistem unutar kojeg se kroz interakciju partnera stvara podloga za razvoj vezanosti (Fraley & Roisman, 2019; Mihić, 2012). Za svaki dijadni odnos u kojem se pojedinac nalazi karakteristično je da stil vezanosti nije samo individualna karakteristika već i iskustvo stečeno u odnosu (Mihić, 2012). Može se konstatovati da je afektivna vezanost istovremeno i individualna karakteristika i da karakteriše relaciju u kojoj se individua nalazi. Unutrašnji radni modeli su relativno trajni, ali su promene moguće, zavisno od karakteristika i iskustava koje odnosi sa novim partnerima donose. Naše istraživanje je zasnovano na pristupu partnerskoj vezanosti kao interpersonalnoj dimenziji.

Kako vidimo iz predstavljenog, teorija partnerske vezanosti privlači veliki interes istraživača i jedan je od značajnih koncepata koji se decenijama unazad istražuju u kontekstu partnerskih odnosa, kao i ljubomore. Pored stilova i dimenzija vezanosti, fokus istraživača bio je i na drugim psihološkim konstruktima značajnim za razumevanje ljubavnih veza. Jedan od njih je partnerska zavisnost.

„Nezrela ljubav kaže: volim te jer te trebam. Zrela ljubav kaže: trebam te jer te volim.”

Erich From

1.3.4. Partnerska zavisnost

Većina ljudi provodi jedan deo života u nekom obliku zavisnosti od bliske osobe. Nakon rođenja i tokom detinjstva, deca su zavisna od roditelja ili staratelja, od kojih uče o obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti. Smatra se da su u ranom detinjstvu, u kome su osobe osećale „glad za privrženosti” za ljudima sa kojima odrastaju, začeci zavisnosti od partnera, odnosno da postoji značajna veza između deprivacije u detinjstvu i zavisnosti od partnera u odrasloj dobi (npr. Ghaemi et al., 2018; Halpern, 1994). Takvo iskustvo vodi do formiranja stavova da je zavisni odnos jedini obrazac odnosa koji postoji i individui izmiče spoznaju/iskustvo zdrave ljubavi. Konkretno, zdravu ljubav karakteriše fizička i emocionalna intimnost, iskrenost, poverenje, poštovanje i posvećenost, dok su nezdravi odnosi definisani štetnom opsesijom i okarakterisani željom da se smanji ili eliminiše stres, ljutnja, nesigurnost i usamljenost koji su na neki način povezani sa partnerom (Redcay & Simonetti, 2018). Važno je naglasiti da je ključni trenutak prelaza iz zdrave ljubavi na zavisnu kada želja za partnerom postaje potreba, kada patnja ima prednost nad zadovoljstvom i kada se partnerski odnos ne završava uprkos negativnim posledicama (Reynaud et al., 2010).

Karen Hornaj (Hornaj, 1987) je među prvima opisala mehanizme funkcionisanja, razvoja i održavanja zavisničkih odnosa, kao i karakteristike ličnosti sklone zavisnim odnosima. Opisujući zavisnog partnera, autorka navodi da je to ličnost koja jako žudi za ljubavlju, dok istovremeno smatra i oseća da se prema njoj ne postupa onako kako ona želi (Hornaj, 1987a, 1987b). Autorka daje opsežnu analizu zavisne ličnosti i zavisničke odnose opisuje kao razliku između želje da neko bude voljen i da u tome uživa sa jedne strane i sa druge strane potrebe da mora biti voljen po svaku cenu. Šakotić Kurbalija (2010, 2011) smatra da u odrasloj dobi zavisnost može biti prisutna čak i u odnosima koji su zdravi, a kada prisnost među partnerima postane previše intenzivna, prerasta u zavisnost od partnera (Šakotić Kurbalija, 2010). Ova autorka partnersku zavisnost definiše kao potrebu, umesto želje da se bude zajedno. Takođe, ukoliko partneri međusobno preuzimaju stavove i ne mogu da se definišu izvan dijade, takav odnos se definiše kao simbiotski.

Zavisnost od partnera može se definisati i kao problematičan model ljubavne veze, okarakterisan sveprisutnim i preteranim zanimanjem za partnera, sa posledicama u vidu gubitka kontrole i nastavka veze uprkos svesti o problemu koji proizilazi iz samog odnosa (Gori et al., 2023). Zavisnost o partneru podrazumeva preteranu i nefunkcionalnu emocionalnu vezanost za drugu osobu (Stravogiannis et al., 2018), u kom je jednom pojedincu potreban drugi kako bi održao sopstvenu ravnotežu (Bution et al., 2016). Osoba se smatra zavisnom kada razmišlja o prekidu veze, ali se oseća nesposobnom da je prekine, čak i kada nije prisutna emocionalna zavisnost ili pretnja da se ostane u vezi (Bornstein, 2017). Zavisnost od partnera temelji se na neprilagođenoj i idealizovanoj viziji partnerskog odnosa i povezana je sa romantičnim mitovima i upotrebom mehanizama kontrole i nadzora. U takvom odnosu, neprikladna ponašanja se tolerišu, a ljubomora minimizira (Granda Cabal & Moral Jiménez, 2022). Indikatori zavisnosti od partnera su smanjenje svih ličnih, rekreativnih, socijalnih i profesionalnih interesovanja, usmerenje samo na partnera i upornost da se ostane u odnosu na svoju štetu (Sanchez & John, 2018). Grifits (Griffiths, 2005) je identifikovao osnovne komponente koje čine partnersku zavisnost: značajnost – usmeravanje osećanja, misli i ponašajnih reakcija prema partneru; tolerancija – velika želja i potreba za vremenom provedenim sa i/ili razmišljanjem o partneru; modifikacija raspoloženja – stres vezan uz provođenje vremena sa partnerom i/ili razmišljanje o partneru?; recidiv – teškoće kada dođe do smanjenja vremena provedenog sa partnerom; povlačenje – tipični psihički i fizički simptomi povlačenja; sukobi – ometanja svakodnevnih aktivnosti, kao što su posao i obrazovanje, prijateljstva, aktivnosti i hobiji. Emocionalna zavisnost može rezultirati nizom negativnih emocionalnih posledica, uključujući anksiozno-depresivne simptome, opsesivne misli, poremećaje spavanja i povlačenje iz društvenih odnosa i slobodnih aktivnosti. Ovu zavisnost karakteriše i iskrivljena percepcija stvarnosti, netolerancija na usamljenost i unutrašnja praznina, a veza, bez obzira na njen kvalitet, ima prioritet nad bilo kojom drugom aktivnošću u životu dotične osobe (Stravogiannis et al., 2018).

Osoba zavisna od partnera sklona je da svoju vrednost meri kroz prizmu partnerskog odnosa, što često dovodi do konstantnog opreza kako neka akcija ne bi dovela do napuštanja (Perrotta, 2021; Šakotić Kurbalija, 2011). Kod individua kod kojih je zavisnost od partnera intenzivna, sva obeležja zdrave ljubavi su prenaplašena i poprimaju kompleksivan karakter. Često zavisna osoba preuzima ulogu žrtve, koja joj omogućava da se oseti vrednom. Preciznije, takvo razmišljanje doprinosi osećanju sigurnosti da je partner neće napustiti – smatra da je žrtvovanjem zaslužila njegovu ljubav. Na taj način, ona izaziva krivicu kod partnera, te privremeno dobija pažnju. Istovremeno, osoba koja je zavisna, stalno proverava partnerove razloge zašto je u odnosu, jer čak i kada prima pažnju ne veruje da je iskrena, već minimizira njen značaj, dok sa druge strane preuveličava značaj kritike bilo koje vrste (Šakotić Kurbalija, 2011). Partnerski odnos, bez obzira na kvalitet, ima prioritet nad bilo kojom drugom aktivnošću u životu osobe koja je zavisna od partnera. Takva osoba konstantno traži kontakt sa partnerom uprkos negativnim posledicama (Fisher et al., 2016; Nestler & Malenka, 2004; Redcay & Simonetti, 2018; Zou et al., 2016). Kada su u pitanju prekidi ljubavne veze, osoba zavisna od partnera, kada se ne oseća dobro u partnerskom odnosu, ponekad čak i razmišlja o prekidu, ali se ne oseća dovoljno snažnom za taj korak (Arbinaga et al., 2021).

Iz dosadašnjeg prikaza partnerske zavisnosti možemo primetiti da je prikupljena bogata teorijska građa u sferi partnerskih veza iz koje uočavamo da je konstrukt partnerske zavisnosti značajan faktor koji ima udela u formiranju odnosa između partnera (na primer: Halpern 1994; Honari & Saremi, 2015; Gori et al., 2023; Norvud, 2008; Šakotić Kurbalija, 2011), a samim tim povezan je i sa partnerskom ljubomorom.

1.3.5. Partnerska zavisnost i partnerska ljubomora

Konstrukt partnerske zavisnosti je od velikog značaja za razumevanje ljubomore (Granda Cabal & Moral Jiménez, 2022). Zavisnost od partnera može dovesti do efekata povezanih sa ljubomorom, odnosno odnos između zavisnosti od partnera i ljubomore kod pojedinaca može biti rezultat pretnje partnerskom odnosu (Pascuzzo, et al, 2012). Osoba koja je zavisna od partnera konstantno ima utisak da je partner vara, što proizilazi iz njene nesigurnosti i osećanja da nije vredna njegove ili njene ljubavi, što potencijalno pojačava ljubomoru. Istraživači koji su se bavili opservacijom partnerskih veza uočili su doslednu povezanost između partnerske zavisnosti i ljubomore (Arbinaga et al., 2021; Bornstein 2006, 2012; Buunk 1982; Buunk & Dijkstra, 2021). Dominguez-Pereira, 2018; Karakurt, 2012; Khoso et al, 2018; Valor-Segura et al., 2014). Utvrđeno je da je interakcija između ljubomore i zavisnosti od partnera u adolescentskom uzrastu prediktor psihološke agresije kod ženskih ispitanika, odnosno da više psihološkog nasilja ispoljavaju žene koje su istovremeno više ljubomorne i više zavisne (Perles et al., 2019).

Ovi nalazi idu u prilog shvatanjima da zavisnost može dovesti do manifestacija povezanih sa ljubomorom. Kako zavisnost i nesigurnost rastu, gubi se kontrola, a povećavaju se strah i ljubomora (Bhugra, 1993). Treba pomenuti da je u jednom istraživanju dobijeno da zavisnost od partnera posreduje u vezi između ljubomore i preokupiranog i odbacujućeg stila vezanosti (Rydell & Bringle, 2007). Takođe, dobijeno je i da osobe koje imaju nesigurne stilove vezanosti, zavise u odnosima, što intenzivira njihovu ljubomoru (Karakurt, 2012).

Konačno, nakon predstavljenog širokog kontinuuma načina ispoljavanja partnerske zavisnosti, kada se navedeno rezimira, možemo zapaziti da zavisnost predstavlja ozbiljan problem u ljubavnim vezama – po partnere i po odnos. S tim u vezi, važno je obratiti pažnju na ovaj psihološki konstrukt, koji može doprineti kvalitetu partnerskih odnosa.

„Ljubomorna osoba provodi život u traženju tajne koja će joj uništiti sreću kad je otkrije.”

Oxenstein

1.3.6. Kvalitet partnerskog odnosa

Kvalitet partnerskog odnosa prepoznat je kao značajan koncept u teoriji i empiriji u sferi partnerskih odnosa (na primer Fülöp et al., 2022; Jaffar & Muhammad 2021). Spanier (1976) kvalitet odnosa definiše kao međusobnu prilagođenost partnera u emotivnom odnosu, sagledanu kroz prizmu sledećih aspekata: konsenzus partnera po pitanjima koja su od značaja za svakodnevno funkcionisanje (pitanja koja se odnose na finansije, prijateljske i rodbinske odnose, religiju, hobije, stavove, poslove); zadovoljstvo brakom/vezom (poverenje, konflikti); afektivno-seksualnu usaglašenost (vezano uz manifestaciju emocija i (ne)kompatibilnost u seksualnim odnosima); kohezivnost (bliskost, kvalitet komunikacije, razgovori, ideje, smeh, interesovanja i zajednički provedeno vreme) (Spanier, 1976).

Teorije koje se bave kvalitetom odnosa su brojne i oslanjaju se na različite individualne i relacije karakteristike partnera i njihove međusobne interakcije. Najčešće citiran teorijski okvir u istraživanju oblasti partnerskih odnosa je teorija socijalne razmene, čije su osnovne postavke postavili Tebo i Keli (1959) u Teoriji međuzavisnosti. U fokusu Teorije međuzavisnosti je razmena različitih ponašanja među partnerima, kao i između partnera i ostalih ljudi. Primera radi, izražavanje ljubavi percipira se kao nagrada od strane partnera, dok se, sa druge strane, kritike i osuđivanje partnera opažaju kao kazna. Kvalitet odnosa partneri procenjuju prema subjektivnom utisku o tome koliko ulažu u odnos, koliko dobijaju – a koliko gube, iz čega posledično proističe da doživljaj o kvalitetu odnosa zavisi od percepcije gubitka (konflikti, žrtvovanje) i dobitka (uteha, podrška, seksualna ispunjenost, ljubav). Istovremeno sa dubljim investiranjem partnera u emotivni odnos, oni postaju i više zavisni od tog odnosa i razvijaju viši nivo zadovoljstva i posvećenosti (Thibaut & Kelly, 1959).

Zadovoljstvo partnera odnosom je često odrednica da li će ljubavna veza opstati ili se prekinuti (Fincham & Rogge, 2010).

Potreba za istraživanjem kvaliteta u odnosu proizilazi iz značaja koji kvalitetan odnos ima za blagostanje porodice, pojedinca i generalno zadovoljstvo životom. U vezi sa navedenim, kvalitet odnosa često je ispitivan aspekt romantičnih odnosa sa ciljem razumevanja prirode i uzorka problema u partnerskim odnosima.

Različita istraživanja pokazala su da percepcija kvaliteta odnosa utiče na emocionalnu klimu veze, na ocene specifičnih aspekata braka (Hawkins et al., 2002; Šakotić Kurbalija & Kurbalija, 2012), bračnu stabilnost (Šakotić Kurbalija, 2011), ali i na opšte zadovoljstvo životom (Felmlee, et al., 1990). Brkić-Jovanović smatra da kvalitet partnerskog odnosa može da se posmatra kroz međusobno ophođenje partnera. Vremenom, kroz zajednički život, stavovi i ponašanje jednog partnera postaju ogledalo drugog, iz čega proizilazi da subjektivni opažaj jednog partnera zavisi od percipiranog ponašanja partnera sa kojim je u emotivnoj vezi. Opažaj kvaliteta odnosa je jedan od načina na koji se na osnovu subjektivnog osećaja može dati sumarna ocena zadovoljstva partnerskom relacijom. Prema podacima iste autorke, ukoliko su u partnerskoj komunikaciji i međusobnoj interakciji više zastupljena pozitivna ponašanja, kvalitet partnerske relacije je viši (Brkić-Jovanović, 2016). Kvalitet odnosa je često razmatran u kontekstu partnerske ljubomore, stoga je veza između ova dva konstrukta dobro dokumentovana i potkrepljena nizom istraživanja.

1.3.7. Kvalitet partnerskog odnosa i partnerska ljubomora

Kako se može primetiti iz teorijskih razmatranja, kvalitet odnosa ima veliku ulogu u razmatranju partnerskih odnosa. Oscilacije u kvalitetu partnerskog odnosa potencijalno mogu doprineti i razumevanju fenomena partnerske ljubomore. Navedeno je u skladu sa velikim brojem studija koje opisuju vezu između kvaliteta odnosa i partnerske ljubomore, što sugeriše značaj istraživanja ove relacije.

Pregled empirijske građe ukazuju na negativnu korelaciju između kvaliteta odnosa i ljubomore (Dandurand & Lafontaine, 2014; Khanchandani & Durham, 2009; Puente & Cohen, 2003; Çulfa & Izgi, 2023). Nalazi pokazuju da se partneri koji su nezadovoljniji vezom, češće odlučuju za afere „sa strane”, što produbljuje ljubomoru kod drugog partnera (Banfield & McCabe, 2001). Negativnu povezanost između zadovoljstva odnosom i ljubomore autori objašnjavaju time da, ukoliko je partner zadovoljan, on se neće osećati primoran da manifestuje ponašanja koja izazivaju ljubomoru, dok je kod onih koji nisu zadovoljni odnosom veća verovatnoća da će pokazati ljubomorne reakcije (Pytlak, et al., 2015). Neki

autori smatraju da negativna povezanost kvaliteta odnosa i ljubomore postoji kod osoba koje su dugo u vezi, jer su više uložili u odnos (Bevan, 2008; Croucher et al., 2012; Goodboy et al., 2012). Navedeno je u skladu sa nalazom koji pokazuje da je kvalitet odnosa negativno povezan sa sva tri tipa ljubomore: kognitivnim, emocionalnim i bihevioralnim (Guerrero & Eloy, 1992). Ipak, postoji i istraživanje u kome su nalazi drugačiji: kognitivna ljubomora je negativno povezana sa kvalitetom odnosa, emocionalna ljubomora pokazuje pozitivnu povezanost; istovremeno, povezanost između bihevioralne ljubomore i kvaliteta odnosa nije utvrđena (Dandurand & Lafontaine, 2014). Prema jednom istraživanju, bihevioralna i kognitivna ljubomora su povezane sa niskim zadovoljstvom odnosom (Buunk & Dijkstra, 2021).

Međutim, u literaturi postoji nekoliko studija, čiji autori smatraju da ljubomora ne utiče uvek negativno na partnerski odnos. Taj stav argumentuju mišljenjem da je ispoljavanje ljubomore dokaz ljubavi, signal da je pojedincu stalo do odnosa kojeg štite različitim ljubomornim reakcijama (Buss, 2000; Rydell, et al., 2004).

Navedeno ide u prilog shvatanjima da, kada je odnos kvalitetan, partneri razvijaju sigurnost u ljubav, posvećenost i predanost, što doprinosi zdravoj ravnoteži između ljubomore i poverenja (Buss, 2000). Osećanje ljubomore može podsetiti individuu na važnost partnera i partnerskog odnosa i izazvati signal da prestane uzimati partnera „zdravo za gotovo” (Pines, 1992). Navedeno je u skladu sa stavom autora koji smatraju da, uprkos svojoj destruktivnoj strani, ljubomora može imati pozitivne efekte na pojedinca i partnerski odnos u smislu upozoravanja na pretnju odnosu, što motiviše na ponašanja koja štite odnos (Harris & Darby, 2010; Barelds & Dijkstra, 2006; Buss, 2000). Autori multidimenzionalnog pristupa ljubomori smatraju da blagi izrazi i percepcije ljubomore ponekad mogu poboljšati kvalitet veze, ako je partneri tumače kao pokazatelj posvećenosti i brige (Pfeiffer & Wong, 1989). U studiji u kojoj su učestvovala oba partnera, pokazano je da destruktivni vid komunikacije ljubomore posreduje u vezi između iskustva ljubomore i kvaliteta odnosa, nasuprot konstruktivnim načinima komunikacije. U istoj studiji dobijeno je da su oba partnera prijavljivala niži kvalitet odnosa kada je partner ljubomorniji (Guerrero, 2014). Naše istraživanje, koje je takođe sprovedeno nad parovima, proširuje prethodna istraživanja i produbljuje razumevanje mehanizama koji pokreću ljubomoru.

„Ljubomora je bolest, ljubav je zdravo stanje. Nezreli um često pogrešno zamenjuje jedno za drugo, ili pretpostavlja da što je veća ljubav, to je veća i ljubomora – zapravo, oni su gotovo nespojivi; jedna emocija teško ostavlja mesta drugoj.”

*Stranger in a Strange Land,
Robert A. Heinlein*

2. PREDMET I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

2.1. Predmet istraživanja

Oblast partnerske ljubomore predmet je istraživanja već decenijama. Prikupljena je obimna građa koja, kroz različita istraživanja, može doprineti razumevanju ljubomore u partnerskim odnosima. Takođe, postoje istraživanja koja ispituju odnose ljubomore sa ličnosnim i interpersonalnim konstruktima, koji su polazni koncepti ovog istraživanja i od suštinske važnosti za razumevanje partnerske ljubomore. Iz pregleda literature i dosadašnjih empirijskih istraživanja poznato je da je partnerska ljubomora povezana sa određenim dimenzijama ličnosti (Curun i Čapin, 2014; Gehl & Watson, 2003; Li, 2010; Sandberg, et al, 2019). Kada je reč o odnosu interpersonalnih varijabli sa partnerskom ljubomorom, pregledom istraživačke građe, možemo primetiti veliki broj publikacija. Prethodna istraživanja odnosa stilova partnerske vezanosti sa partnerskom ljubomorom dosledno identifikuju pozitivnu korelaciju nesigurnih stilova vezanosti i ljubomore, kao i negativnu korelaciju sigurnog stila partnerske vezanosti i ljubomore (npr Szabrowicz, 2018; Wegner et al., 2018); pozitivnu korelaciju između ljubomore i zavisnosti (npr Karakurt, 2012) i uglavnom negativnu korelaciju između ljubomore i opažanja kvaliteta odnosa (npr. Elphinston et al 2013).

Iako su dimenzije ličnosti značajne za razumevanje partnerskih odnosa, istraživanja koja se fokusiraju na ovu relaciju su retka i većinom se oslanjaju na petofaktorske modele kao teorijski okvir. Koliko je autorki poznato, istraživanja prirode odnosa dimenzija iz šestofaktorskog HEXACO modela ličnosti i partnerske ljubomore nisu sprovedena. Pored toga, istraživanja ličnosnih korelata ljubomore često su nepotpuna, obuhvatajući ograničen opseg dimenzija ličnosti i retko uključujući dimenzije poput dezintegracije, koja može biti posebno značajna za ispitivanje fenomena ljubomore. Istraživanja u polju odnosa partnerske ljubomore i stilova partnerske vezanosti, partnerske zavisnosti i kvaliteta odnosa dala su bitne podatke koji su uglavnom dosledni i koherentni. Međutim, možemo primetiti da, kada su u pitanju ovako složeni psihološki konstrukti, još uvek postoje brojna otvorena pitanja – kako partneri međusobno doprinose ljubomori u paru ili, na primer, kakav je odnos ličnosti partnera i njihovih prethodnih iskustava u partnerskim vezama.

Konkretnije rečeno, uprkos bogatoj empirijskoj građi koja demonstrira povezanost ljubomore sa dimenzijama ličnosti, stilovima vezanosti, partnerskom zavisnošću i kvalitetom odnosa, prema dostupnoj literaturi, koliko je poznato do ovog istraživanja, nema objavljenih radova koji ispituju medijatorsku ulogu interpersonalnih varijabli između ličnosnih varijabli i partnerske ljubomore. Takođe, nije ispitivano da li interpersonalne dimenzije jednog partnera

moгу moderirati odnos ispitivanih dimenzija i ljubomore drugog partnera. Nedostaju istraživanja o odnosima karakteristika jednog partnera sa ljubomorom drugog, kao i istraživanja o efektima različitih kombinacija osobina partnera u paru na partnersku ljubomoru. Dakle, nije ispitan međuodnos ljubomore i ličnosnih i interpersonalnih varijabli, za koji smatramo da ima značaj za razumevanje fenomena ljubomore. Jedan od partnerskih ishoda kojim se ni teorija ni empirijska praksa u polju partnerskih odnosa nisu bavile jeste ispitivanje navedenih konstrukata u kontekstu ljubomore na nivou para, što rezultate ovog istraživanja čini značajnijim. Opseg istraživačkih pitanja najčešće je sveden na pojedinca, dok je dinamika para zanemarena. Iako je mali broj istraživanja na nivou para na ovu temu, postoje nalazi koji potvrđuju značaj uključivanja partnera. Na primer, u jednom istraživanju na nivou para ispitan je odnos između podtipova ljubomore i dimenzija ličnosti. Rezultati su pokazali da se partneri u određenoj meri sličie po karakteristikama ličnosti i da, što su sličniji, manje su ljubomorni (Dijkstra & Barelds, 2008). Dijadni pristup ovoj temi je važan jer može imati poseban značaj za razumevanje ljubomore, budući da ovakav sklop nalaza pruža uvid u doprinos ispitivanih varijabli jednog partnera u manifestovanju ljubomore drugog partnera. Smatramo da bi ovakav način ispitivanja međusobnih odnosa između relevantnih dimenzija doprineo detaljnijem i dubljem razumevanju partnerske ljubomore. U tom kontekstu, ispitivanje ljubomore na uzorku parova ima svrhu otvaranja teme i naglašavanja značaja izučavanja ljubomore iz ugla oba partnera.

Takođe, navedena empirijska građa, većim delom zasnovana je na nalazima u kojima su ličnosne ili interpersonalne varijable istraživane zasebno. Međutim, nedostaju istraživanja u kojima se one istovremeno ispituju, odnosno istraživanja koja bi omogućila da se ispita interakcija oba partnera na svim ispitivanim dimenzijama, ličnosnim i interpersonalnim, kako bi se identifikovali međusobni odnosi i razjasnila struktura partnerske ljubomore. Poznato je da su dimenzije ličnosti i partnerska ljubomora povezane, kao i partnerska ljubomora i interpersonalne varijable. Ono što želimo da razjasnimo ovim istraživanjem jeste u kojoj meri su veze između ličnosti i partnerske ljubomore direktne, a u kojoj meri su posredovane interpersonalnim varijablama. Detaljna analiza ovih povezanosti može biti veoma značajna kako bismo istražili potencijalne mehanizme preko kojih su dimenzije ličnosti povezane sa ljubomorom.

Kao što smo naglasili, veze ljubomore sa ličnosnim i interpersonalnim korelatima nisu ispitivane na istom uzorku, što je razlog zbog kojeg se ne zna koji je jedinstven doprinos relevantnih konstrukata partnerskoj ljubomori.

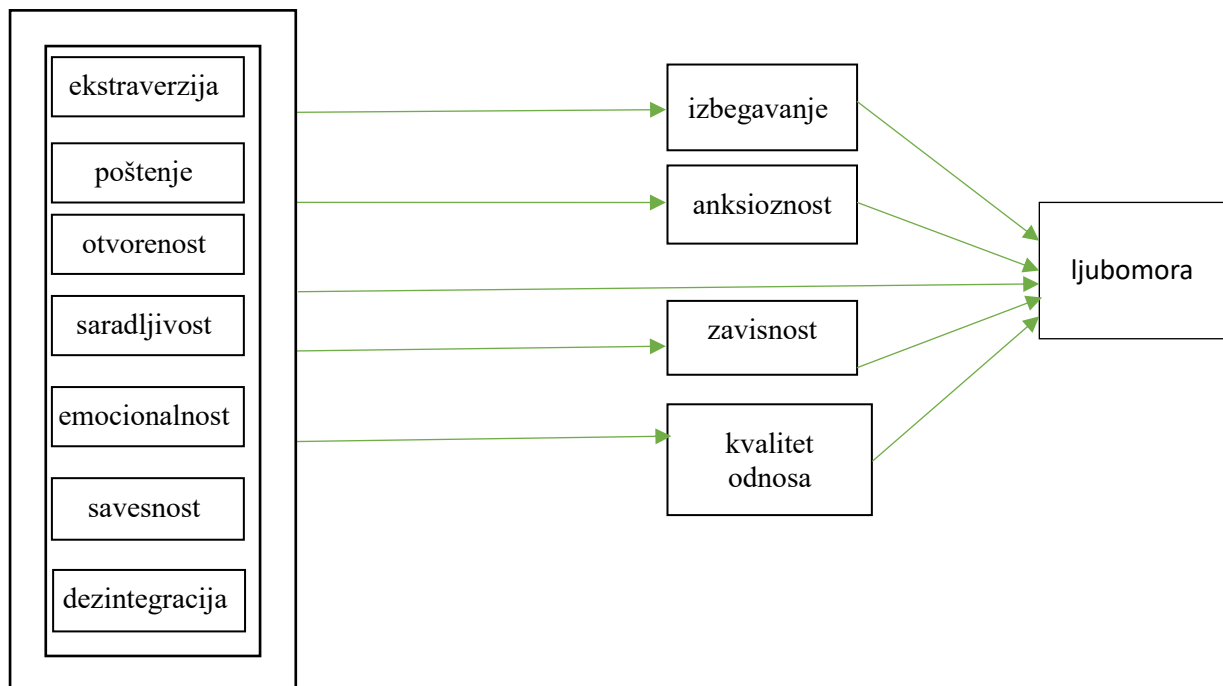
Dakle, najkraće rečeno, predmet ovog istraživanja je analiza složenih veza između partnerske ljubomore sa ličnosnim karakteristikama partnera i partnerke i iskustva koje partneri imaju u partnerskom odnosu – na uzorku parova. Kako bismo ispitali partnersku ljubomoru, uokvirenu ličnosnim i interpersonalnim korelatima, formulisali smo sledeće ciljeve i njima odgovarajuće hipoteze.

2.2. Ciljevi istraživanja, istraživačka pitanja i hipoteze

Opšti cilj istraživanja je utvrditi strukturu odnosa između partnerske ljubomore i dimenzija ličnosti (kao relativno trajnih ličnosnih karakteristika partnera) i dimenzija partnerske vezanosti, zavisnosti od partnera i kvaliteta odnosa (kao iskustva koje individua stiče u partnerskom odnosu). Opšte definisan cilj može se razložiti na nekoliko specifično definisanih ciljeva:

Ispitivanje odnosa dimenzija ličnosti, interpersonalnih varijabli i partnerske ljubomore – medijaciona uloga interpersonalnih varijabli

Cilj 1: Utvrditi da li je iskustvo u partnerskom odnosu operacionalizovano kroz interpersonalne varijable: dimenzije partnerske vezanosti, zavisnost od partnera i opaženi kvalitet partnerskog odnosa, medijator u odnosu između dimenzija ličnosti kao trajnih karakteristika ličnosti i partnerske ljubomore.

Slika 1

Šematski prikaz odnosa ličnosnih i interpersonalnih varijabli partnerske ljubomore

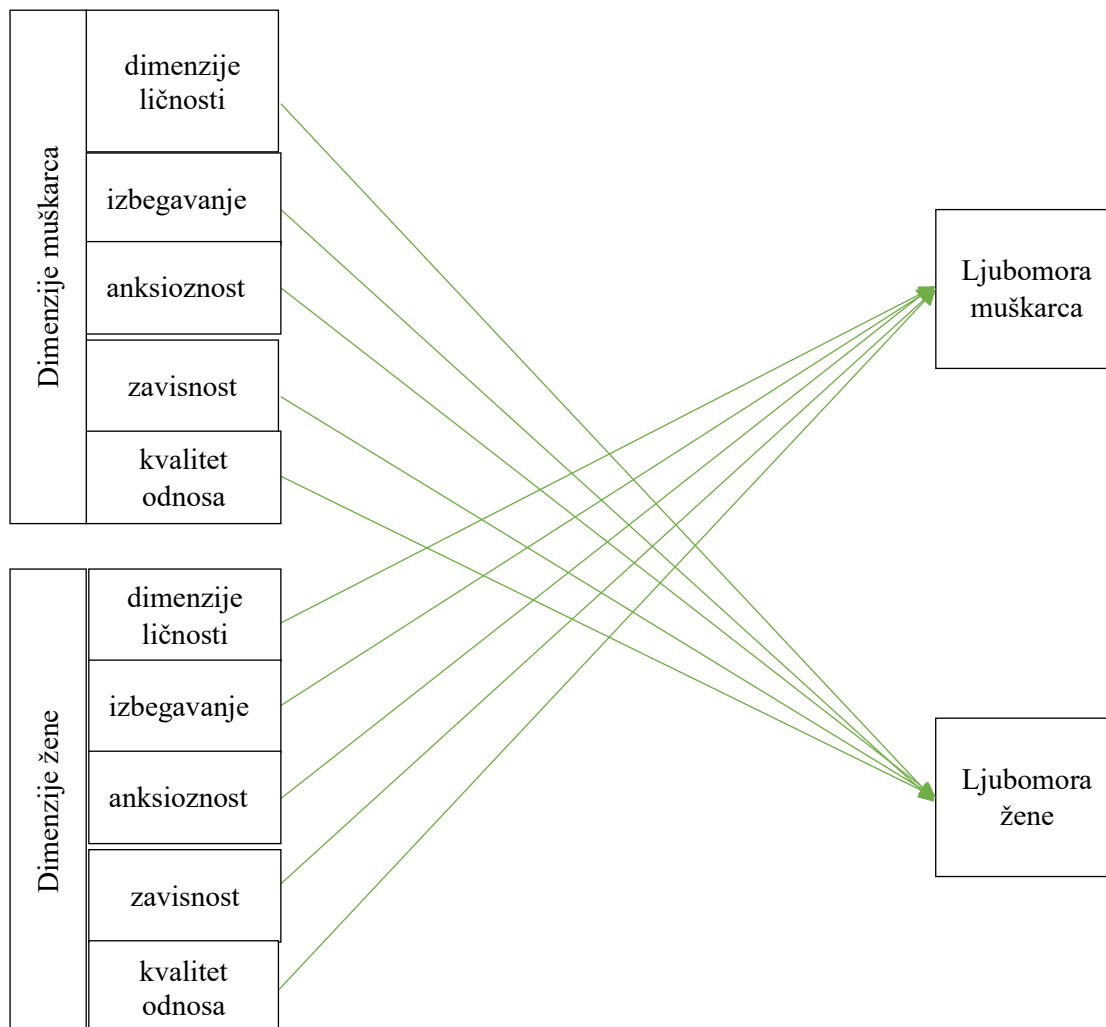
H1: Iskustvo u partnerskom odnosu, operacionalizovano kroz interpersonalne varijable (dimenzije partnerske vezanosti, zavisnost od partnera i opaženi kvalitet odnosa), predstavlja značajan medijator u odnosu dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore: Pozitivno iskustvo u partnerskim odnosima (sigurna vezanost, kvalitet odnosa i niža partnerska zavisnost) delovaće na slabljenje tendencija ka ljubomori, dok će negativno iskustvo pojačavati ove tendencije.

Kako smo naveli u obrazloženju teme, ljubomora je povezana sa svim varijablama koje su predmet ovog istraživanja (Szabrowicz, 2018; Wegner et al., 2018; Gehl & Watson, 2003; Karakut, 2012). Uzimajući u obzir rezultate o povezanosti ličnosnih i interpersonalnih varijabli sa ljubomorom, te međusobnoj povezanosti ličnosnih i interpersonalnih konstrukata,

može se očekivati i postojanje medijacije iskustva u partnerskoj vezi u odnosu između dimenzija ličnosti i ljubomore. Prema dostupnoj empirijskoj građi, do sada nije sprovedeno ispitivanje medijacije interpersonalnih varijabli u zajedničkom prostoru ličnih varijabli i partnerske ljubomore. U tom kontekstu, ne možemo tvrditi jasno da li će medijacija biti potpuna ili parcijalna. Očekujemo da će određeni profili ličnosti imati veće tendencije ka partnerskoj ljubomori: možemo pretpostaviti da će niža dezintegracija i emocionalnost, viša ekstraverzija, poštenje, otvorenost ka iskustvu, savesnost i saradljivost voditi sigurnoj vezanosti u partnerskom odnosu – nižoj anksioznosti i izbegavanju (Shaver & Brennan, K, 1992), kao i nižoj zavisnosti (Thejaswi, 2021), ali i opažanju odnosa kao kvalitetnog (Odilavadze, et al, 2019; Sohrabi, Z., & Narimani, 2018), a u takvom odnosu biće niža partnerska ljubomora.

Ispitivanje odnosa ličnih i interpersonalnih varijabli u odnosu jednog partnera i ljubomore drugog partnera

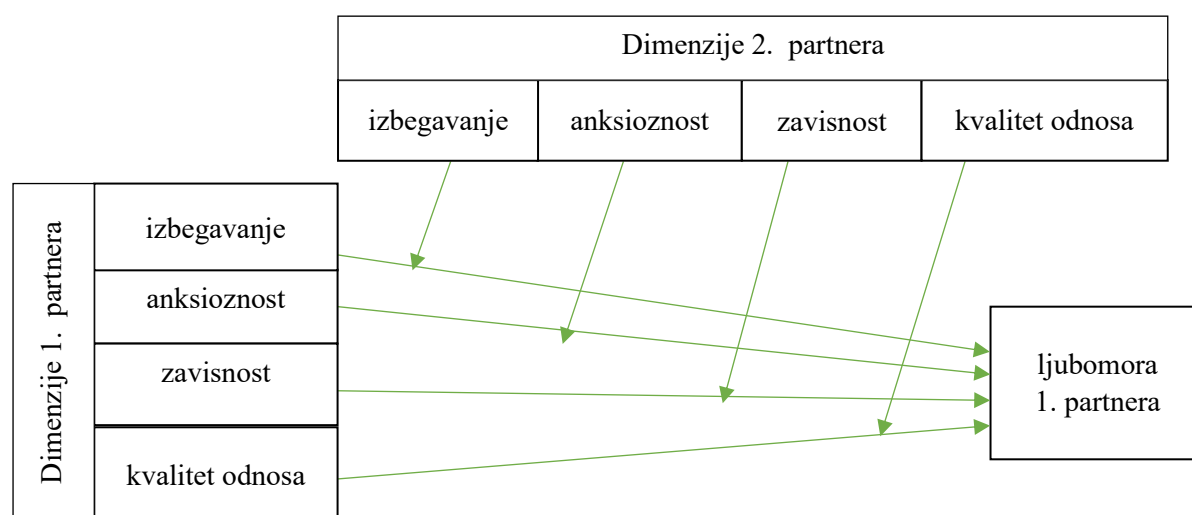
Cilj 2: a) Utvrditi odnos dimenzija ličnosti, dimenzija partnerske vezanosti, zavisnosti od partnera, opaženog kvaliteta odnosa jednog partnera i ljubomore drugog partnera.

Slika 2

Šematski prikaz odnosa ličnosnih i interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog partnera

Cilj 2: b) Utvrditi da li dimenzije partnerske vezanosti, zavisnosti od partnera i opaženi kvalitet partnerskog odnosa jednog partnera imaju ulogu moderatora između istih dimenzija i ljubomore drugog partnera.

Slika 3

Šematski prikaz moderatorskog odnosa interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog partnera

H2: a) Ličnosne i interpersonalne varijable jednog partnera povezane su sa ljubomorom drugog partnera.

b) Interpersonalne varijable jednog partnera su značajni moderatori između interpersonalnih dimenzija i ljubomore drugog partnera.

U dostupnoj literaturi nismo pronašli istraživanja o odnosima ličnosnih i interpersonalnih varijabli jednog partnera sa ljubomorom drugog partnera. U tom kontekstu, a na osnovu postojećih nalaza o odnosu relevantnih varijabli sa ljubomorom na nivou pojedinca (npr. Szabrowicz, 2018; Wegner et al., 2018; Karakurt, 2012; Elphinston et al 2013; Gehl & Watson, 2003; Li, 2010), formulisane su polazne pretpostavke na nivou para. Očekujemo da su ličnosne i interpersonalne varijable jednog partnera povezane sa ljubomorom drugog, po sličnom obrascu kao na nivou pojedinca – nivo ljubomore biće viši kod partnera koji je u vezi sa osobom koja ima viši nivo zavisnosti, anksioznosti, izbegavanja, dezintegracije, emocionalnosti, niži kvalitet odnosa, nižu saradljivost, ekstroverziju, otvorenost ka iskustvu, poštenje i savesnost. Takođe, očekujemo da će interpersonalne varijable jednog partnera posredovati u odnosu između interpersonalnih varijabli i ljubomore drugog partnera. Pretpostavljamo da će iskustvo drugog partnera u tom paru menjati tu vezu – tako da pozitivnije iskustvo drugog partnera kompenzuje negativno iskustvo prvog. Konkretno, veza između anksioznosti jednog partnera i ljubomore biće

slabija ako je drugi partner manje anksiozan. Veza između izbegavanja jednog partnera i ljubomore biće slabija ako je drugi partner manje izbegavajući. Takođe, veza između zavisnosti jednog partnera i ljubomore biće slabija ako je drugi partner manje zavisan u odnosu. Konačno, veza između zadovoljstva kvalitetom odnosa jednog partnera i ljubomore biće slabija ako je drugi partner zadovoljniji odnosom, opaža vezu kao kvalitetniju.

Odnos kombinacija interpersonalnih varijabli oba partnera i procena ljubomore na nivou para

Cilj 3: Ispitati da li se ljubomora na nivou para razlikuje između parova sa različitim kombinacijama interpersonalnih varijabli.

Kao što smo u određenju predmeta istraživanja naveli, iako je ljubomora dosta istraživana na nivou pojedinca, još uvek je mali broj istraživanja koja su ovaj fenomen ispitivala uzimajući u obzir različite karakteristike oba partnera. Prethodno opisani, drugi cilj ovog istraživanja, bavio se „ukrštanjem” dimenzija jednog i drugog partnera, i moderatorskim odnosom interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog partnera. U ovom cilju, pitali smo se koje kombinacije interpersonalnih dimenzija oba partnera vode različitim kombinacijama nivoa ljubomore oba partnera. Dakle, sada ne gledamo samo odnose između interpersonalnih varijabli dva partnera na ljubomoru jednog, već odnos između interpersonalnih varijabli oba partnera u kontekstu kombinacije nivoa ljubomore oba partnera. Konkretno, ispitaćemo – da li se kombinacija ljubomora na nivou para razlikuje između: a) parova sa različitim kombinacijama dimenzija vezanosti tj. između parova gde oba partnera imaju sigurni stil vezanosti i parova gde bar jedan partner ima nesigurni stil vezanosti; b) parova sa različitim kombinacijama partnerske zavisnosti, tj. između parova gde oba partnera zavisnost procenjuju kao nisku i parova gde bar jedan partner zavisnost od partnera procenjuje kao višu; c) parova sa različitim kombinacijama opaženog kvaliteta odnosa, tj. između parova gde oba partnera kvalitet partnerskog odnosa procenjuju kao viši i parova gde bar jedan partner kvalitet odnosa procenjuje kao niži. Na kraju, želimo da utvrdimo koja kombinacija ovih dimenzija pravi najveću razliku između parova u kojima su oba partnera nisko, prosečno ili visoko ljubomorna.

H3: Parovi u kojima oba partnera imaju sigurni stil partnerske vezanosti/nižu zavisnost od partnera/viši kvalitet odnosa imaju kombinaciju nižih nivoa ljubomore oba partnera u odnosu na parove u kojima bar jedan partner ima nesiguran stil vezanosti/ višu zavisnost/niži kvalitet odnosa.

Postojeći nalazi ukazuju na to da je ljubomora povezana sa interpersonalnim varijablama (Szabrowicz, 2018; Wegner et al., 2018; Karakurt, 2012, Elphinston et al 2013; Szabrowicz, 2018; Gehl & Watson, 2003; Li, 2010). Oslanjajući se na prethodno navedena istraživanja o povezanosti interpersonalnih konstrukata sa partnerskom ljubomorom na nivou pojedinca, očekujemo slične nalaze o povezanosti interpersonalnih varijabli i partnerske ljubomore na nivou para. Konkretno, očekujemo da je dovoljno da jedan partner ima tendencije ka manifestovanju karakteristika povezanih sa ljubomorom, da bi se narušila dinamika odnosa i povećala ljubomora na nivou para.

3. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

3.1. Procedura

Sprovedeno istraživanje je anketnog tipa. Podaci su prikupljeni onlajn pomoću *Google Forms* platforme u periodu od jula 2020. do maja 2022. godine. Poziv za učešće je bio distribuiran metodom „snežne grudve” preko društvenih mreža i imejl-adresa.

3.2. Uzorak ispitanika

Uslov za učešće u istraživanju bio je da ispitanici imaju između 20 i 50 godina i da su u heteroseksualnom partnerskom odnosu koji traje između jedne i petnaest godina. Selekcioni kriterijum je uveden kako bi se uzorak ograničio na ispitanike u odraslom dobu, koji imaju stabilnu vezu u trajanju od minimum godinu dana. Instrukcija je nalogala da svako od partnera anonimno i nezavisno od drugog popuni upitnički materijal, ali da kreiraju i unesu istu šifru kako bi njihovi podaci mogli biti povezani. Prema datim instrukcijama, šifre su kreirane na osnovu početnih slova imena majki i poslednjih cifara brojeva telefona oba partnera. Od 978 ispitanika, koliko je ukupno učestvovalo u istraživanju, iz analize podataka su isključeni ispitanici sa nekompletnim podacima, i svi oni čiji se podaci na osnovu šifre nisu mogli povezati sa podacima partnera, te konačan uzorak čini 400 ispitanika, tj. 200 parova. Prosečan uzrast ispitanica je 27 (SD = 6.21, od 20 do 46), a ispitanika 29 godina (SD = 6.62, od 20 do 47). Prosečna dužina partnerskog odnosa je oko četiri godine (SD = 2.81) i većina ispitanika nije u bračnom odnosu i nema decu. Struktura uzorka, s obzirom na karakteristike partnerskog odnosa, navedena je u Tabeli broj 1.

Tabela 1

Struktura uzorka prema partnerskom odnosu, deci i zajedničkom životu

	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Status veze</i>		
<i>partnerski odnos</i>	149	74.5
<i>bračni odnos</i>	51	25.5
<i>Status porodice</i>		
<i>imaju decu</i>	34	17
<i>nemaju decu</i>	166	83
<i>Kohabitucija</i>		
<i>žive zajedno</i>	111	55.5
<i>ne žive zajedno</i>	89	44.5

3.3. Status i operacionalizacija varijabli u istraživanju

Status varijabli u istraživanju je određen na osnovu teorijskih koncepcija, dosadašnjih nalaza i postavljenih hipoteza. Ključna, kriterijumska varijabla istraživanja je partnerska ljubomora. Ostale varijable u istraživanju su: dimenzije ličnosti prema HEXACO modelu (ekstroverzija, savesnost, saradljivost, otvorenost ka iskustvu, emocionalnost, poštenje), dezintegracija, dimenzije i stilovi partnerske vezanosti (anksioznosti i izbegavanja, odnosno sigurni, preokupirani, odbacujući i bojažljivi stil), zavisnost od partnera i opaženi kvalitet odnosa, imaju status korelata, odnosno prediktora ili medijatora, zavisno od istraživačkog pitanja.

Partnerska ljubomora definisana je kao multidimenzionalni konstrukt, koji čine kognitivni, emocionalni i bihevioralni odgovor na opaženu pretnju usmerenu ka partnerskom odnosu sa značajnim drugim (Pfeiffer & Wong, 1989). Partnerska ljubomora je procenjena pomoću Multidimenzionalne skale ljubomore (*Multidimensional Jealousy Scale – MJS*; Pfeiffer & Wong, 1989). Skala se sastoji iz 24 stavke i obuhvata kognitivnu, emocionalnu i bihevioralnu komponentu ljubomore. Ispitanici su imali zadatak da za svaku od postojećih stavki procene nivo slaganja na skali od 1 do 5. Odgovori ispitanika su se zbrajali za skalu u celini; viši skor ukazuje na višu ljubomoru. Pored mere ljubomore pojedinca, za potrebe ovog istraživanja izračunata je i mera ljubomore na nivou para. Ova mera izračunata je kao prosečna vrednost ljubomore oba partnera u paru. Pored ove kontinuirane mere, u analizama smo koristili i kategoričku varijablu – kombinaciju ljubomore na nivou para. Na osnovu vrednosti ljubomore muškarca i žene, parovi su kategorisani u četiri grupe – parovi kod kojih oba partnera imaju vrednost ispod, odnosno iznad teorijskog proseka skale, parovi kod kojih je muškarac ispod proseka, a žena iznad proseka, i obrnuto. Svi instrumenti dati su u Prilogu 1 ovog rada.

Dimenzije ličnosti. U istraživanju je ispitano šest dimenzija ličnosti prema HEXACO modelu ličnosti: poštenje, emocionalnost, ekstroverzija, saradljivost, savesnost i otvorenost ka iskustvu (Lee & Ashton, 2004, Lee & Ashton, 2009), uz dodatak dimenzije dezintegracije (Knežević et al., 2017). *HEXACO* inventar ličnosti, 60-ajtemska verzija (Ashton & Lee, 2009), korišćen je za operacionalizaciju bazičnih crta ličnosti. Svaka dimenzija je predstavljena sa po deset ajtema, zadatih uz petostepenu skalu (od 1 – uopšte se ne slažem, do 5 – u potpunosti se slažem). Na osnovu odgovora na pojedinačnim stavkama, računa se prosečan skor za svaku dimenziju. *DELTA-20* instrument (Knežević et al., 2017) korišćen je za procenu crte Dezintegracije. Instrument se sastoji od 20 ajtema na kojima su ispitanici izražavali slaganje na petostepenoj skali (od 1 – uopšte se ne slažem, do 5 – u potpunosti se slažem). Viši skor na svakoj od dimenzija ukazuje na veći stepen izraženosti date dimenzije ličnosti.

Partnerska vezanost – definisana je kao organizacija osećanja, kognitivnih procesa, dispozicija i ponašanja osobe u odnosima koji obezbeđuju osećaj sigurnosti i pripadanja. Unutrašnji radni modeli, kao mentalne reprezentacije sebe i drugih, određeni su osama anksioznosti (model sebe) i izbegavanja (model drugih). Dimenzije partnerske vezanosti su procenjivane Skalom Iskustva u bliskim odnosima (*ECR-r, Experiences in Close Relationships*; Brennan, Clark & Shaver, 1998). Inventar se sastoji iz 36 ajtema. Ispitanici odgovaraju na petostepenoj skali, izražavajući svoje slaganje sa svakom tvrdnjom. Na osnovu zbrajanja odgovora na odgovarajućim stavkama, izračunavaju se skorovi na dimenzijama anksioznosti i izbegavanja. Viši skorovi na dimenziji anksioznosti označavaju višu anksioznost (negativni model sebe), a viši skorovi na dimenziji izbegavanja, više izbegavanje

(negativni model drugog). Kombinacijom skorova na obe dimenzije, dobijaju se četiri stila vezanosti. Ispitanici koji na obe subskale imaju niske skorove kategorisani su kao sigurno vezani; ispitanici koji na subskali anksioznosti postižu viši skor i na subskali izbegavanja niži skor kategorisani su kao preokupirani; ispitanici koji postižu više skorove na obe subskale kategorisani su kao bojažljivi; ispitanici koji postižu niži skor na subskali anksioznosti, a na subskali izbegavanja viši skor kategorisani su kao odbacujući.

Partnerska zavisnost – definisana je kao prisilna potreba za vezivanjem sa određenom osobom i za održavanjem te veze po svaku cenu, čak i kada je osoba krajnje nezadovoljna postojećim odnosom i svesna da je on štetan po nju (Šakotić-Kurbalija, 2010; Šakotić, 2011). Partnerska zavisnost merena je *Upitnikom za merenje partnerske zavisnosti* (Stanković, 2016), koji sadrži četiri stavke korišćene u prethodnom istraživanju na uzorku parova iz Srbije. Na pitanja se odgovaralo na petostepenoj skali Likertovog tipa. Skor za svakog pojedinca dobija se na osnovu sabiranja pojedinačnih odgovora na stavkama, a viši skor označava viši nivo partnerske zavisnosti.

Kvalitet partnerskog odnosa – definisan je kao uzajamna prilagođenost partnera u partnerskom odnosu i obuhvata sledeće aspekte: konsenzus – slaganje partnera po pitanjima koja su od značaja za svakodnevno funkcionisanje; zadovoljstvo brakom/vezom; afektivno-seksualnu usaglašenost – stepen usaglašenosti partnera u ispoljavanju emocija i seksualnim odnosima; kohezivnost – bliskost i kvalitet komunikacije među partnerima (Spanier, 1976). Kvalitet partnerskog odnosa je operacionalizovan Skalom prilagođenosti u bračnom odnosu (*Dyadic Adjustment Scale*, DAS, Spanier 1976). Skala ukupno ima 32 ajtema, od kojih smo koristili subskalu od 28 ajtema, zadatih na petostepenoj skali. U analizi podataka je korišćen uprosečen skor sa prvih 28 ajtema, kao globalna mera kvaliteta odnosa. Eksplorativna faktorska analiza na našem uzorku (metod maksimalne verodostojnosti; KMO = .92; Bartlett $\chi^2 = 4383.30$, $p < .01$) ukazala je na jasnu unidimenzionalnost skale. Svi ajtemi su na prvoj faktorskoj komponenti (33.05% varijanse;) imali zasićenja iznad .30. Svi navedeni detalji analize podataka su predstavljeni u Prilogu broj 13.

Svi instrumenti korišćeni u istraživanju su pokazali zadovoljavajući nivo pouzdanosti. Pouzdanost najvećeg dela skala i subskala se kreće u rasponu od $\alpha = .71$ do $\alpha = .94$. Nižu pouzdanost je pokazala dimenzija Emocionalnosti iz HEXACO modela ($\alpha = .64$ kod muškaraca, $\alpha = .67$ kod žena). Podaci o pouzdanosti svih instrumenata korišćenih u istraživanju dati su u Prilogu broj 8.

3.4. Obrada podataka

Prikupljeni podaci su obrađeni pomoću programa IBM SPSS Statistics® i AMOS. U deskriptivnom delu obrade podataka, za svaku od ispitivanih varijabli koristili smo deskriptivne statističke analize, u okviru kojih smo prikazali podatke o aritmetičkim sredinama, standardnim devijacijama i raspodelama skorova ispitanika. Inferencijalni deo obrade podataka prati hipoteze istraživanja i obuhvata sledeće analize:

1) U cilju ispitivanja medijacijske uloge interpersonalnih korelata između dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore, koristili smo korelacije i modelovanje strukturalnim jednačinama (Structural Equation Modeling; SEM).

2) U cilju ispitivanja odnosa između ličnih i interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog partnera, izračunali smo korelacije između navedenih varijabli. Za predviđanje ljubomore jednog partnera na osnovu interpersonalnih i ličnih karakteristika drugog partnera, urađen je niz linearnih regresija. Za ispitivanje moderatorske uloge interpersonalnih varijabli jednog partnera između nezavisnih varijabli drugog partnera i ljubomore drugog partnera, koristili smo modelovanje strukturalnim jednačinama.

3) Analizom varijanse utvrdili smo kako se parovi razlikuju po ljubomori na nivou para, na osnovu različitih dimenzija (stila vezanosti, zavisnosti od partnera i opaženog kvaliteta odnosa). Diskriminativnom analizom utvrdili smo koje kombinacije prediktora najviše razlikuju tu kategoriju parova.

4. PRIKAZ REZULTATA

Da bismo bolje razumeli ispitivane konstrukte i specifičnosti našeg uzorka, najpre ćemo prikazati deskriptivne podatke o ispitivanim dimenzijama.

Tabela 2

Deskriptivna statistika ličnih i interpersonalnih varijabli muškaraca i žena

		Min	Max	AS	SD	skjunis	S.E.	kurtosis	S.E.
Žena N=200	Ekstraverzija	1.50	4.90	3.3	.68	-.02	.17	-.43	.34
	Emocionalnost	2.10	5.00	3.69	.59	-.11	.17	-.34	.34
	Saradljivost	1.00	4.50	2.89	.67	-.23	.17	-.13	.34
	Savesnost	1.40	5.00	3.64	.66	-.50	.17	.16	.34
	Otvorenost	1.40	5.00	3.81	.70	-.84	.17	.72	.34
	Poštenje	2.00	5.00	3.75	.65	-.44	.17	-.16	.34
	Dezintegracija	1.05	4.40	2.2	.72	.51	.17	-.19	.34
	Izbegavanje	1.00	3.56	2.10	.45	.48	.17	.50	.34
	Anksioznost	1.11	4.83	2.27	.84	.91	.17	.22	.34
	Zavisnost	1.25	5.00	2.74	.65	.02	.17	.56	.34
	Kvalitet odnosa	1.79	4.96	4.06	.56	-1.08	.17	1.84	.34
	Ljubomora	3.001	3.63	4.78	1.571	10.79		16.69	
Muškarac N=200	Ekstraverzija	1.20	4.70	3.36	.65	-.38	.17	-.09	.34
	Emocionalnost	1.20	4.20	2.7	.59	-.02	.17	-.13	.34
	Saradljivost	1.00	4.50	2.87	.68	-.31	.17	.08	.34
	Savesnost	1.70	5.00	3.56	.70	-.35	.17	-.35	.34
	Otvorenost	1.30	5.00	3.64	.79	-.48	.17	-.45	.34
	Poštenje	1.30	5.00	3.45	.79	-.29	.17	-.50	.34
	Dezintegracija	1.00	4.25	2.18	.71	.49	.12	-.13	.34
	Izbegavanje	1.00	4.61	2.27	.58	.59	.17	.70	.34
	Anksioznost	1.00	4.28	2.12	.73	.70	.17	.10	.34
	Zavisnost	1.00	5.00	3.23	.68	-.05	.1	.43	.34
	Kvalitet odnosa	1.57	4.93	4.10	.55	-1.40	.17	3.06	.34
	Ljubomora	3.00	12.88	7.27	1.72	4.64		3.28	

Što se tiče deskriptivne statistike (Tabela 2), dobijeni su očekivani rezultati: prosečne vrednosti su u rangu očekivanih vrednosti za opštu populaciju. Vrednosti skjunisa pokazuju da je distribucija skoro svih subskala pomešana ulevo – odnosno pozitivno asimetrična, osim skale partnerske zavisnosti koja ima normalnu distribuciju skorova. Vrednosti skjunisa pokazuju da je distribucija za dimenzije ekstraverzije kod žena i emocionalnosti kod muškaraca normalna. Vrednosti kurtosisa pokazuju da je distribucija za većinu subskala leptokurtična. Zbog odstupanja od normalne distribucije, sve skale, osim partnerske zavisnosti, normalizovane su, a normalizovani skorovi korišćeni su u daljim analizama.

4.1. Ispitivanje odnosa dimenzija ličnosti, interpersonalnih varijabli i partnerske ljubomore – medijaciona uloga interpersonalnih varijabli

U ovom istraživačkom radu, fokusirali smo se na analizu strukture odnosa između partnerske ljubomore, dimenzija ličnosti i interpersonalnih karakteristika partnera u kontekstu partnerskog odnosa. Glavni cilj bio je ispitati da li iskustvo u trenutnom partnerskom odnosu, operacionalizovano kroz interpersonalne varijable (dimenzije partnerske vezanosti, partnersku zavisnost i opaženi kvalitet partnerskog odnosa), deluje kao medijator između dimenzija ličnosti kao trajnih karakteristika i partnerske ljubomore. Da bismo istražili ulogu medijatora (interpersonalnih varijabli) u odnosu između dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore, prvo smo analizirali korelacije između dimenzija ličnosti i ljubomore, a zatim smo sprovedli modelovanje strukturalnim jednačinama kako bismo precizno utvrdili strukturu odnosa između merenih varijabli.

U Tabeli 3 prikazane su korelacije pojedinačnih subskala dimenzija ličnosti i ljubomore za oba pola. Utvrđene su negativne korelacije niskog intenziteta između ljubomore muškaraca i dimenzija ličnosti: saradljivost, otvorenost ka iskustvu i poštenje. Primetno je da je ljubomora muškaraca slabije povezana sa otvorenošću ka iskustvu nego sa saradljivošću i poštenjem. Kod žena, ljubomora pokazuje negativnu korelaciju sa dimenzijama saradljivosti, savesnosti i poštenja, dok ostvaruje pozitivnu korelaciju sa dimenzijama dezintegracije i emocionalnosti. Navedeno sugerise da žene koje svoju ljubomoru procenjuju kao višu, karakterise je viši nivo dezintegracije i emocionalnosti i niži nivo saradljivosti, savesnosti i poštenja.

Zanimljivo je da kod oba pola dimenzije saradljivosti i poštenja negativno koreliraju sa ljubomorom. Naime, bez obzira na pol, partneri koji percipiraju svoju saradljivost i poštenje kao više, opisuju se i kao manje ljubomorni. Dok su kod žena savesnost, dezintegracija i emocionalnost povezane s ljubomorom, kod muškaraca ove veze nisu prisutne. Suprotno tome, negativna povezanost otvorenosti ka iskustvu sa ljubomorom dobijena je samo kod muškaraca, dok kod žena ta veza izostaje. Sve korelacije su niskog do umerenog intenziteta (Tabela 3).

Tabela 1

Korelacije dimenzija ličnosti i ljubomore

	Ekstroverzija	Emocionalnost	Saradljivost	Savesnost	Otvorenost	Poštenje	Dezintegracija
ljubomora muškarca	.022	-.00	-.21**	.06	-.18**	-.25**	.13
ljubomora žene	-.13	.30**	-.25**	-.18**	-.09	-.29**	.28**

Napomene. * $p < .05$ ** $p < .01$

Što se tiče interpersonalnih varijabli, ljubomora kod muškaraca umereno pozitivno korelira sa dimenzijama izbegavanja i anksioznosti. Drugim rečima, što su muškarci skloniji izbegavanju i/ili anksioznosti, to više procenjuju nivo svoje ljubomore. Takođe, ljubomora kod muškaraca povezana je sa kvalitetom odnosa – muškarci koji svoj partnerski odnos percipiraju kao manje kvalitetan, pokazuju viši nivo ljubomore.

Rezultati pokazuju da ljubomora muškaraca nije povezana sa njihovom zavisnošću u partnerskom odnosu. S druge strane, ljubomora žena, iako slična muškoj, pokazuje nešto jači intenzitet pozitivne korelacije sa zavisnošću u partnerskom odnosu. Žene koje percipiraju kvalitet svog odnosa kao niži u većoj su meri ljubomorne. Osim toga, ljubomora žena povezana je sa dimenzijama partnerske vezanosti, pri čemu se uočava razlika u odnosu na muškarce. Dok je kod muškaraca ljubomora umereno povezana sa izbegavanjem i anksioznošću, kod žena ljubomora snažno korelira sa anksioznošću, dok je veza sa izbegavanjem vrlo slaba. U Tabeli broj 4 prikazane su korelacije između interpersonalnih varijabli i ljubomore za žene i muškarce.

Tabela 2

Korelacije između interpersonalnih varijabli i ljubomore

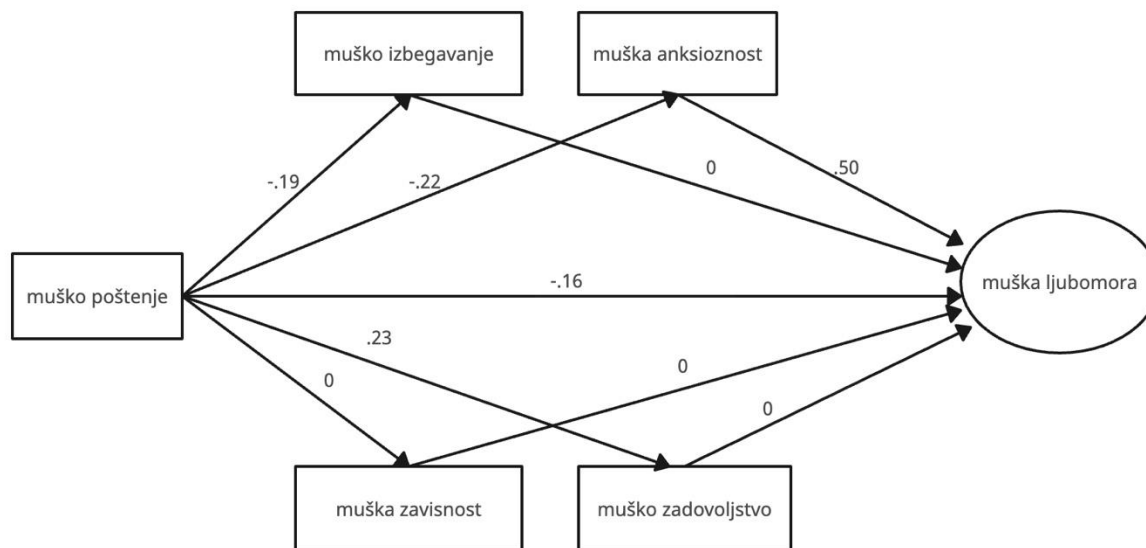
	Izbegavanje	Anksioznost	Zavisnost	Kvalitet odnosa
Ljubomora muškarca	.35**	.41**	-.041	-.33**
Ljubomora žene	.16*	.69**	.40**	-.49**

Napomene. * $p < .05$; ** $p < .01$

Nakon što smo utvrdili korelacije između ispitivanih ličnosnih i interpersonalnih dimenzija i ljubomore, sledeći korak bio je primena modelovanja strukturalnim jednačinama, kako bismo dalje ispitali međusobne veze između ključnih konstrukata. Ovaj korak dao je uvid u to u kojoj meri su veze između ličnosti i ljubomore direktne, odnosno u kojoj meri su posredovane slojem medijatorskih varijabli. U početnom modelu ispitali smo veze između dimenzija ličnosti i ljubomore, uz pretpostavku da su sve dimenzije ličnosti direktno povezane sa partnerskom ljubomorom. Na osnovu rezultata modela, isključene su dimenzije ličnosti koje nisu pokazale značajnu povezanost. Pored preostalih dimenzija, u narednom koraku, dodate su medijatorske varijable: dimenzije partnerske vezanosti, partnerska zavisnost i kvalitet partnerskog odnosa. Analize su sprovedene posebno za muške i ženske ispitanike.

Prvo će biti predstavljen model muške ljubomore. U prvom modelu ispitan je odnos između svih dimenzija ličnosti i ljubomore, kao kriterijumske varijable. Kada se sve crte ličnosti ubace u model, jedinu značajnu vezu sa partnerskom ljubomorom muškaraca ima dimenzija poštenja ($\chi^2 = 18.772$, $df=14$, $p = .17$; CFI = .978; TLI = .930; RMSEA = .041, 90% CI [0.00, 0.09]). U drugom modelu, ubacili smo crtu poštenja kao jedinu značajnu crtu i medijatorski sloj varijabli. Analiza strukturalnih jednačina pokazala je da hipotetski model odgovara empirijskim podacima. Nalazi pokazuju da, pored direktne veze, dimenzija poštenja ostvaruje i indirektne veze sa ljubomorom, posredovanu dimenzijom anksioznosti. Veza između dimenzije poštenje i dimenzije anksioznosti je negativna, odnosno što je manje poštenje, više su vrednosti anksioznosti, dok sa druge strane, anksioznost pozitivno korelira sa ljubomorom. Parametri tog modela su: $\chi^2 = 27.837$, $df=14$ $p = .01$; CFI = .961; TLI = .922; RMSEA = .070, 90% CI [0.03, 0.11].

Odnosi između dimenzija u ovom modelu mogu se šematski prikazati na sledeći način:

Slika 4
Strukturalni model medijacije odnosa muške ljubomore, dimenzija ličnosti i interpersonalnih varijabli

Tabela 3

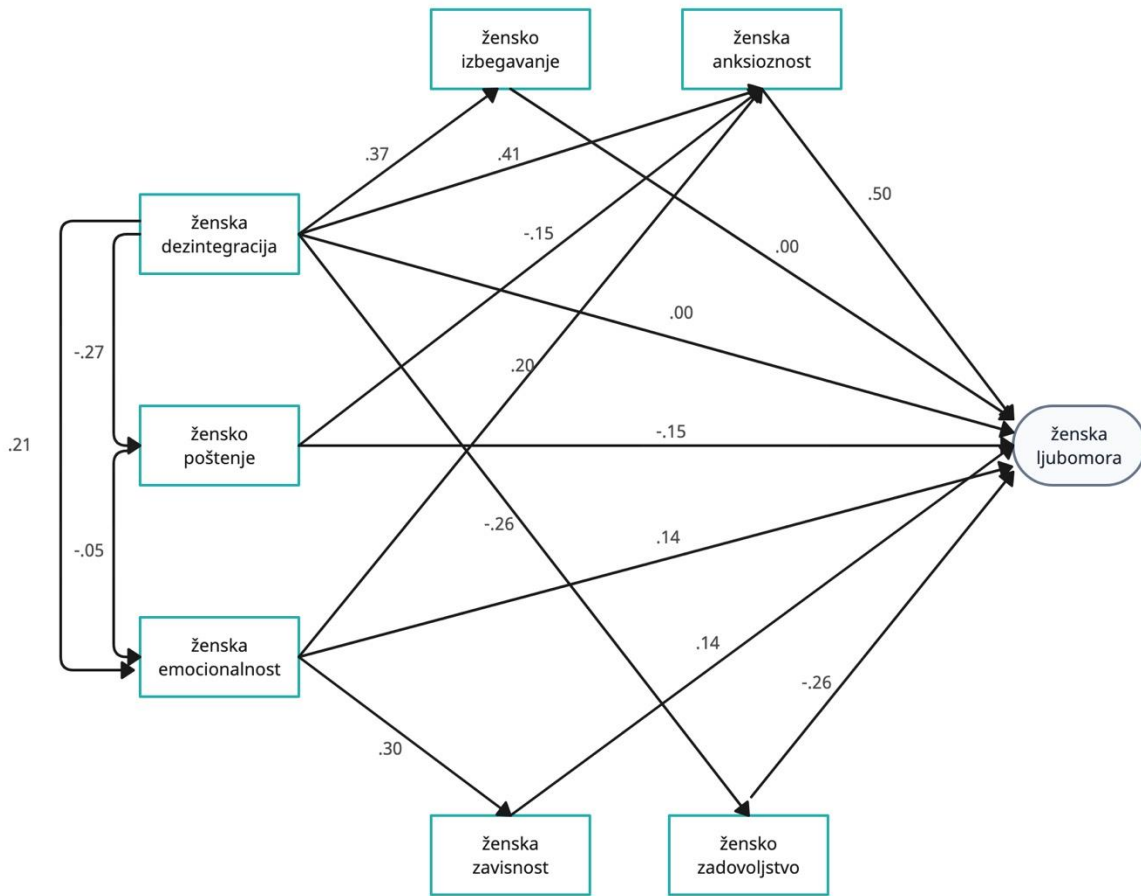
Nestandardizovani i standardizovani regresioni koeficijenti prikazanog modela

Muškarci		B	β	S.E.	C.R.	P
Izbegavanje	<--- Poštenje	-.140	-.193	.050	-2.804	.005
Anksioznost	<--- Poštenje	-.205	-.221	.062	-3.309	***
Zavisnost	<--- Poštenje	.000	.000			
Zadovoljstvo	<--- Poštenje	.166	.235	.048	3.445	***
Ljubomora	<--- Poštenje	-.084	-.164	.040	-2.109	.035
Ljubomora	<--- Izbegavanje	.000	.000			
Ljubomora	<--- Anksioznost	.279	.501	.063	4.422	***
Ljubomora	<--- Zavisnost	.000	.000			
Ljubomora	<--- Zadovoljstvo	.000	.000			
Emocionalna ljubomora	<--- Ljubomora	1.000	.432			
Kognitivna ljubomora	<--- Ljubomora	1.318	.844	.259	5.082	***
Bihevioralna ljubomora	<--- Ljubomora	.794	.628	.157	5.047	***

Napomene: ***p < 0.001

Na isti način smo testirali model odnosa ispitivanih varijabli kod žena. U prvom modelu, ispitan je odnos svih dimenzija ličnosti i ljubomore, kao kriterijumske varijable. Kod žena, partnerska ljubomora je značajno povezana sa većim brojem dimenzija ličnosti, pa je i testirani model složeniji: ($\chi^2 = 17.147$, $df=14$, $p = .25$; CFI = .987; TLI = .949; RMSEA = .038, % CI = [.00, .09]). U drugom modelu, uz dimenzije ličnosti – dezintegraciju, poštenje i emocionalnost, uvedene su medijatorske varijable interpersonalnog iskustva. Analiza strukturalnih jednačina je pokazala je da testirani model (slika 5) odgovara empirijskim podacima: ($\chi^2 = 23.097$, $df=18$, $p = .19$; CFI = .979; TLI = .936; RMSEA = .038, % CI = [.00, .09]).

Odnosi između dimenzija koji su ispitivani u ovom modelu mogu se šematski prikazati na sledeći način:

Slika 5
Strukturalni model medijacije odnosa ženske ljubomore, dimenzija ličnosti i interpersonalnih varijabli

Tabela 6

Nestandardizovani i standardizovani regresioni koeficijenti prikazanog modela

Žene		B	β	S.E.	C.R.	P
Izbegavanje	<--- Dezintegracija	.233	.373	.041	5.675	***
Anksioznost	<--- Dezintegracija	.475	.413	.065	7.335	***
Zadovoljstvo	<--- Dezintegracija	-.196	-.257	.052	-3.755	***
Anksioznost	<--- Poštenje	-.183	-.145	.058	-3.164	.002
Anksioznost	<--- Emocionalnost	.288	.204	.072	3.979	***
Zavisnost	<--- Emocionalnost	.355	.304	.079	4.507	***
Ljubomora	<--- Dezintegracija	.000	.000			
Ljubomora	<--- Poštenje	-.096	-.153	.041	-2.363	.018
Ljubomora	<--- Emocionalnost	.098	.139	.046	2.123	.034
Ljubomora	<--- Izbegavanje	.000	.000			
Ljubomora	<--- Anksioznost	.250	.503	.051	4.879	***
Ljubomora	<--- Zavisnost	.086	.143	.043	2.013	.044
Ljubomora	<--- Zadovoljstvo	-.193	-.256	.059	-3.240	.001
Emoc.Ljubomora	<--- Ljubomora	1.000	.541			
Kog.Ljubomora	<--- Ljubomora	1.444	.767	.207	6.977	***
Bihev.Ljubomora	<--- Ljubomora	.930	.654	.144	6.454	***

Napomene: ***p < 0.001

Može se konstatovati da je veza između svih značajnih dimenzija ličnosti i ljubomore posredovana anksioznošću, kako kod žena, tako i kod mušaraca. Drugim rečima, različite crte ličnosti doprinose istom iskustvu (anksioznosti) i posledično ljubomori.

Dezintegracija, poštenje i emocionalnost identifikovani su kao značajni prediktori ženske ljubomore. Dobijena je identična veza kao kod muškaraca, odnosno poštenje ostvaruje direktnu vezu sa ljubomorom, kao i indirektnu, odnosno posredovanu dimenzijom anksioznosti. Korelacija između poštenja i ljubomore je negativna, dok anksioznost pozitivno korelira sa ljubomorom – što je niže poštenje i viša anksioznost, nivo ljubomore je viši. Veza između emocionalnosti i ljubomore je direktna i pozitivna – što je viša emocionalnost, to je viša i ljubomora. Pored toga, veza emocionalnosti sa ljubomorom ostvaruje se i posredno, preko veze sa anksioznošću i zavisnošću. Drugim rečima, žene sa višom emocionalnošću imaju viši nivo anksioznosti i zavisnosti u partnerskom odnosu, što može dodatno podsticati višu ljubomoru. Dezintegracija, sa druge strane, nema direktnu vezu sa ljubomorom, već deluje isključivo preko medijatora – dimenzije anksioznosti i izbegavanja, opaženih kvalitetom odnosa. Veza između dezintegracije i anksioznosti je pozitivna, odnosno – što je dezintegracija viša, viša je i anksioznost, koja dalje u značajnoj meri doprinosi partnerskoj ljubomori. Međutim, dimenzija izbegavanja nije značajan medijator, iako je veza dezintegracije sa izbegavanjem značajna, dimenzija izbegavanja nema značajan doprinos partnerskoj ljubomori. Pored toga, dezintegracija je umereno negativno povezana sa opaženim kvalitetom odnosa, odnosno žene sklonije dezintegraciji, percipiraju kvalitet odnosa kao niži. Opaženi kvalitet odnosa umereno negativno korelira sa ljubomorom, pa će doživljaj lošijeg kvaliteta odnosa voditi većoj ljubomori žene, čime se implicira da doživljaj lošijeg kvaliteta odnosa vodi ka višoj ljubomori kod žena.

4.2. Ispitivanje odnosa ličnosnih i interpersonalnih varijabli u odnosu jednog partnera i ljubomore drugog partnera

S obzirom na to da su ispitivani konstrukti u ovom istraživanju mereni na nivou para, odnosno prikupili smo podatke od oba partnera za sve ispitivane varijable, zanimalo nas je da utvrdimo kakav je odnos između ličnosnih i interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog partnera. Polazeći od pretpostavke da će ličnosne i interpersonalne varijable jednog biti povezane sa ljubomorom drugog partnera, ispitane su korelacije, a zatim je sproveden niz linearnih regresija kako bi se utvrdilo koje dimenzije jednog partnera najbolje predviđaju ljubomoru drugog.

a) Prvo istraživačko pitanje u okviru ovog cilja odnosilo se na odnos između ličnosnih i interpersonalnih varijabli (dimenzija partnerske vezanosti, zavisnosti od partnera, opaženog kvaliteta odnosa) jednog partnera i ljubomore drugog partnera. Zanimalo nas je na koji način su crte ličnosti jednog partnera povezane sa ljubomorom drugog, pa smo analizirali korelacije ovih varijabli.

U Tabeli 7 prikazane su korelacije između pojedinačnih dimenzija ličnosti jednog partnera i ljubomore drugog. Viši nivo ljubomore ispoljavaju žene čiji partneri pokazuju niži nivo otvorenosti ka iskustvu, niži nivo poštenja i viši nivo dezintegracije. Kod muškaraca se uočava drugačiji obrazac povezanosti ljubomore sa osobinama ličnosti partnerke – viši nivo ljubomore ispoljavaju muškarci čije partnerke imaju niži nivo saradljivosti i viši nivo dezintegracije. Dakle, u oba slučaja, viša dezintegracija jednog vodi višoj ljubomori drugog partnera, dok je veza drugih dimenzija ličnosti sa ljubomorom partnera specifična za pol. Ljubomora žena značajno je povezana sa niskim poštenjem i niskom otvorenošću muškarca, dok je ljubomora muškaraca povezana sa niskom saradljivošću žena.

Tabela 7

Korelacije dimenzija ličnosti jednog partnera i ljubomore drugog

dimenzije ličnosti	Ekstroverzija	Emocionalnost	Saradljivost	Savesnost	Otvorenost	Poštenje	Dezintegracija
ljubomora – muškarci	-.08	.10	-.25**	-.10	-.06	-.027	.211*
ljubomora – žene	-.07	-.07	-.00	.03	-.21**	-.18*	.17*

*Napomene: * $p < .05$; ** $p < .01$*

U narednom koraku, analizirali smo odnose interpersonalnih dimenzija jednog partnera i ljubomore drugog, odnosno istražili smo kako je ljubomora jednog partnera povezana sa različitim dimenzijama iskustva u partnerskim odnosima drugog. Ljubomora žene povezana je sa dimenzijama izbegavanja i anksioznosti njihovih partnera. Kada je žena u partnerskom odnosu sa muškarcem koji ispoljava nesigurni stil partnerske vezanosti, nivo njene ljubomore će biti viši. S druge strane, dobijene su negativne korelacije između ljubomore partnerke i partnerske zavisnosti i opaženog kvaliteta odnosa njihovih partnera. Drugim rečima, što je muškarac manje zavisn od partnerke, odnosno što je manje zadovoljan kvalitetom njihovog odnosa, to je ona ljubomornija. Kao i u slučaju ženske ljubomore, viši nivo ljubomore ispoljavaju muškarci, čije partnerke procenjuju svoj nivo anksioznosti i izbegavanja kao viši.

Slično kao kod žena, ljubomora muškaraca povezana je sa opaženim kvalitetom odnosa njihovih partnerki – što što su žene nezadovoljnije odnosom, muškarci procenjuju nivo svoje ljubomore kao viši. Za razliku od žena, ljubomora muškarca nije u značajnoj korelaciji sa partnerskom zavisnošću njihovih partnerki.

U Tabeli 8 prikazane su korelacije između pojedinačnih interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog.

Tabela 8

Korelacije interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog

<i>Varijable</i>	<i>Izbegavanje</i>	<i>Anksioznost</i>	<i>Zavisnost</i>	<i>Kvalitet odnosa</i>
<i>Ljubomora – muškarci</i>	.24**	.25**	.01	-.30**
<i>Ljubomora – žene</i>	.36**	.26**	-.23**	-.32**

*Napomene: * p < .05; ** p < .01*

Nakon što smo utvrdili korelacije između ispitivanih dimenzija jednog partnera i ljubomore drugog, urađen je niz linearnih regresija kako bismo utvrdili kolika je prediktivna vrednost ovih varijabli u odnosu na partnersku ljubomoru.

U Tabeli 9 se nalaze rezultati linearne regresije sa ličnosnim i interpersonalnim varijablama žene kao prediktorima ljubomore muškarca. Regresioni model u predikciji ljubomore muškarca na osnovu karakteristika žena je značajan, mada je procenat objašnjene varijanse nizak ($F_{(11, 187)} = 2.90$, $p = .002$, $R^2 = .145$). U skladu sa prethodno dobijenim korelacijama, rezultati pokazuju da su ženska saradljivost i anksioznost značajani prediktori ljubomore muškarca. Što je žena saradljivija i manje anksiozna u partnerskom odnosu, ljubomora muškarca je manja.

Tabela 9

Ličnosne i interpersonalne varijable žene kao prediktori ljubomore muškarca

	<i>Beta koeficijent</i>	<i>Značajnost</i>
<i>Ekstroverzija</i>	.08	.34
<i>Emocionalnost</i>	.03	.73
<i>Saradljivost</i>	-.18	.02*
<i>Savesnost</i>	-.03	.71
<i>Otvorenost</i>	-.07	.38
<i>Poštenje</i>	.07	.37
<i>Dezintegracija</i>	.07	.45
<i>Zadovoljstvo</i>	-.05	.60
<i>Izbegavanje</i>	.11	.26
<i>Anksioznost</i>	.220	.05*
<i>Zavisnost</i>	-.11	.21

*Napomene: * < .05*

Regresioni model u predikciji ljubomore žena na osnovu karakteristika muškaraca pokazuje da je ukupan procenat objašnjene varijanse ljubomore žena (23%) viši nego kod muškaraca (14%), što znači da dimenzije ličnosti i iskustva u partnerskim odnosima muškaraca više predviđaju ljubomoru žene ($F_{(11, 187)} = 5.05, p < .001, R^2 = .23$).

Ljubomoru žene predviđaju dimenzije saradljivosti, savesnosti, zavisnost i anksioznost muškaraca. Što muškarac ima višu savesnost, saradljivost i anksioznost i nižu zavisnost, to je žena ljubomornija. Saradljivost i anksioznost su zajednički prediktori ljubomore u oba slučaja, kod muškaraca i kod žena, a ljubomora žena je dodatno povezana sa savesnošću i zavisnošću muškarca.

Dobijeni rezultati predstavljeni su u Tabeli 10.

Tabela 10

Ličnosne i interpersonalne varijable muškarca kao prediktori ljubomore žene

	<i>Beta koeficijent</i>	<i>Značajnost</i>
<i>Ekstroverzija</i>	.04	.61
<i>Emocionalnost</i>	.01	.93
<i>Saradljivost</i>	.16	.03*
<i>Savesnost</i>	.17	.02*
<i>Otvorenost</i>	-.08	.27
<i>Poštenje</i>	-.01	.84
<i>Dezintegracija</i>	.12	.19
<i>Kvalitet odnosa</i>	-.06	.49
<i>Izbegavanje</i>	.16	.08
<i>Anksioznost</i>	.23	.01*
<i>Zavisnost</i>	-.20	.01*

Napomene: * < .05

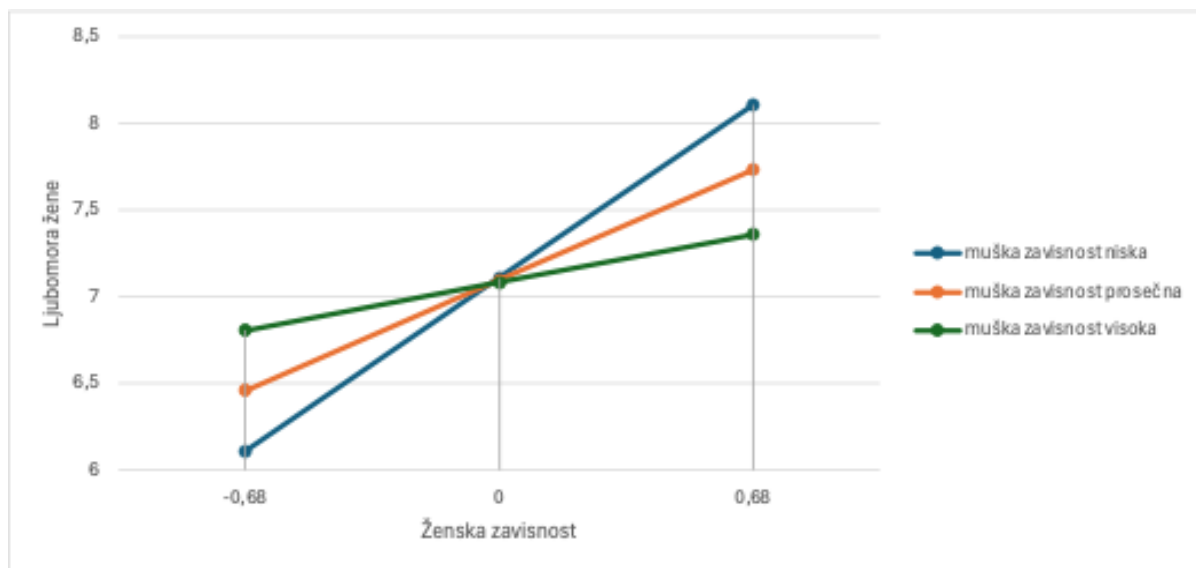
b) Nakon što smo utvrdili prediktivnu vrednost dimenzija jednog partnera za ljubomoru drugog, zanimalo nas je kakav je odnos/dinamika tih interpersonalnih dimenzija unutar para, odnosno da li interpersonalne dimenzije jednog partnera mogu moderirati odnos između ispitivanih dimenzija i ljubomore drugog partnera (slika 6). Preciznije rečeno, drugi deo cilja bio je utvrditi da li dimenzije partnerske vezanosti, zavisnost i opaženi kvalitet partnerskog odnosa jednog partnera imaju ulogu moderatora odnosa između dimenzija vezanosti, zavisnosti, opaženog kvaliteta partnerskog odnosa i ljubomore drugog partnera.

Proverili smo moderaciju svake interpersonalne dimenzije jednog partnera u odnosu između svake interpersonalne dimenzije i ljubomore drugog partnera. Analiza moderacije rađena je u programu Proces (Hayes, 2013). Za vezu svake od dimenzija jednog partnera – anksioznost, izbegavanje, zavisnost i percepciju kvaliteta odnosa – sa ljubomorom, testirali smo da li se menja u zavisnosti od interpersonalnih dimenzija drugog partnera. Posebno za muškarce i posebno za žene, za odnos svake dimenzije sa ljubomorom, testirali smo četiri moderacije – ljubomora je bila kriterijumska varijabla, dok su muška i ženska 1) anksioznost, 2) izbegavanje, 3) zavisnost i 4) kvalitet odnosa (sve četiri varijable testirane u zasebnim modelima) uvedeni kao prediktori.

Kada je interakcija prediktora u regresionom modelu značajna – to znači da postoji moderacija, odnosno da se veza između ljubomore i ispitivane dimenzije jednog partnera menja u zavisnosti od izraženosti prediktorske dimenzije drugog partnera. U nastavku su prikazane samo značajne moderacije.

U predviđanju ženske ljubomore dobijene su dve značajne moderacije – efekat ženske zavisnosti moderiran je muškom zavisnošću dok je efekat ženskog zadovoljstva kvalitetom odnosa na ljubomoru moderiran muškim izbegavanjem. U predviđanju muške ljubomore, takođe su dobijene dve značajne moderacije – efekat muškog zadovoljstva odnosom, kao i efekat muškog izbegavanja u partnerskoj vezi na ljubomoru muškarca, moderiran je u oba slučaja dimenzijom izbegavanja u partnerskom odnosu žene.

Prvi model u kom je dobijen značajan efekat moderacije odnosi se na vezu između ženske zavisnosti i ljubomore, uz moderirajući efekat muške zavisnosti i objašnjava oko 20% varijanse ($F_{(3, 196)} = 15.51, p < .001, R^2 = .20$). Dodatni doprinos interkacije zavisnosti između muškarca i žene iznosi 5.4% varijanse ($F_{(1, 196)} = 13.11, p < .000, R^2 = .05$). Što je muškarac manje zavisna, viši je efekat ženske zavisnosti na ljubomoru, odnosno ako je muškarac više zavisna, zavisnost žene će manje predviđati njenu ljubomoru. Opisani odnos prikazan je na slici broj 6.

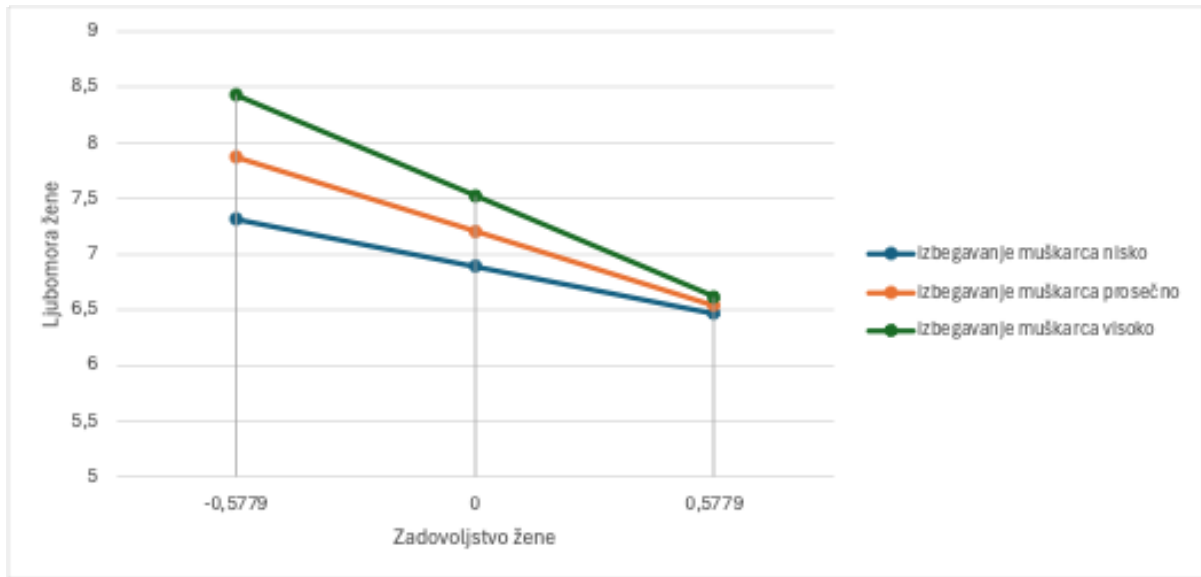

Slika 6

Odnos partnerske zavisnosti i ljubomore žene – moderirajući efekat zavisnosti muškarca

Drugi model u kom je dobijen značajan efekat moderacije odnosi se na vezu između ženskog zadovoljstva i ljubomore, uz moderirajući efekat muškog izbegavanja. Ukupni model je statistički značajan u predviđanju ženske ljubomore, i objašnjava oko 27% varijanse ($F_{(3, 196)} = 24.61, p < .01, R^2 = .27$). Dodatni doprinos interkacije ženskog zadovoljstva i muškog izbegavanja iznosi 2% varijanse ($F_{(1, 196)} = 5.74, p = .02, R^2 = .02$). U vezi sa muškarcima koji pokazuju viši nivo izbegavanja, jača je povezanost između ljubomore žena i opaženog kvaliteta odnosa. Kod žena koje odnos procenjuju kao kvalitetan, razlike u ljubomori su manje izražene bez obzira na nivo izbegavanja muškarca. Nasuprot tome, kod nezadovoljnih žena, one koje su u vezi sa muškarcima sa izbegavajućim stilom vezanosti pokazuju viši nivo ljubomore. Kada je žena nije zadovoljna kvalitetom odnosa, a u vezi je s muškarcem koji izbegava bliske veze, njena ljubomora će biti izraženija. Dakle,

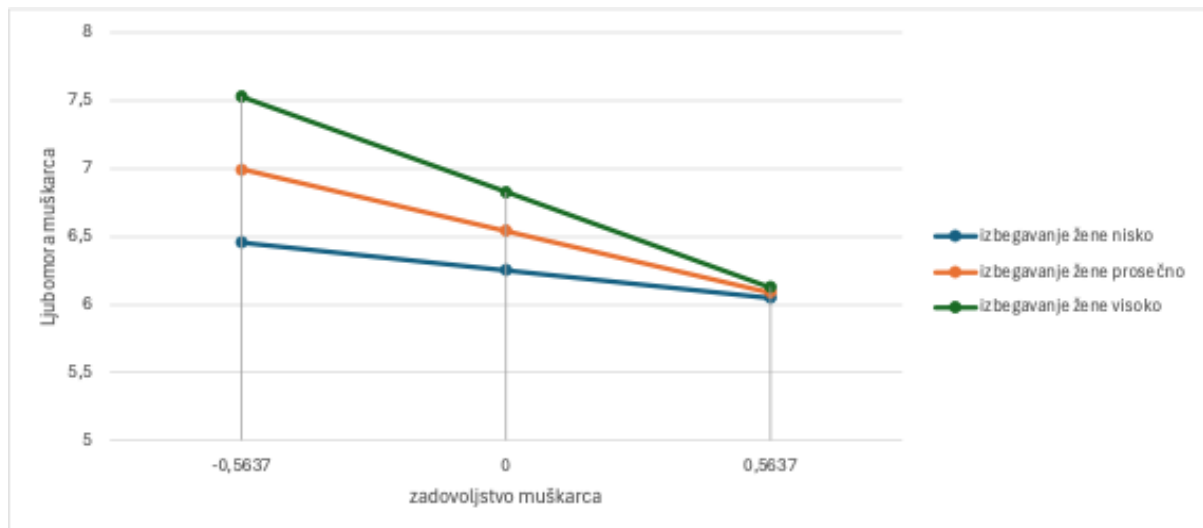
izbegavajuća vezanost muškarca pojačava vezu između ženskog percipiranja kvaliteta odnosa i njene ljubomore. Opisani odnos prikazan je na slici broj 7.

Slika 7

Odnos zadovoljstva odnosom i ljubomore žene – moderirajući efekat izbegavanja muškarca

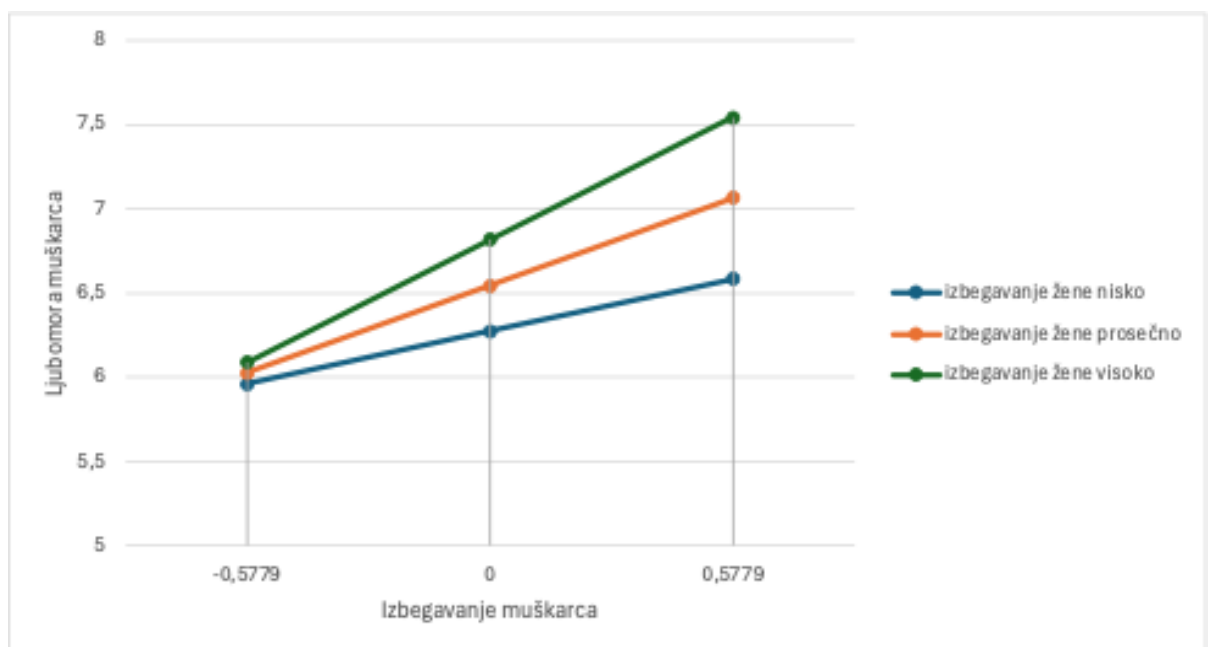
Treći model u kom je dobijen značajan efekat moderacije odnosi se na vezu između muškog zadovoljstva i ljubomore, uz moderirajući efekat ženskog izbegavanja, sa niskim koeficijentom objašnjene varijanse – 14% ($F_{(3, 196)} = 11.04, p = .03, R^2 = .14$). Dodatni doprinos interakcije zadovoljstva muškarca i ženskog izbegavanja iznosi 2% varijanse ($F_{(1, 196)} = 4.50, p = .04, R^2 = .02$). Kod muškaraca koji opažaju svoj partnerski odnos kao kvalitetan, razlike u ljubomori su manje izražene, bez obzira na nivo izbegavanja kod žena. Najviše ljubomore iskazuju partneri koji su nezadovoljni odnosom, a čija partnerka pokazuje viši nivo izbegavanja, dok najmanje ljubomore imaju muškarci koji su zadovoljni odnosom, a čija je partnerka niža na dimenziji izbegavanja. Takođe, može se primetiti da isti moderirajući efekat zavisnosti jednog partnera deluje na vezu između opaženog kvaliteta odnosa i ljubomore drugog partnera, i kod muškaraca i kod žena. Opisani odnos prikazan je na slici broj 8.

Slika 8

Odnos zadovoljstva odnosom i ljubomore muškarca – moderirajući efekat izbegavanja žene

Četvrti model u kom je dobijen značajan efekat moderacije odnosi se na vezu između muškog izbegavanja i ljubomore, ponovo uz moderirajući efekat ženskog izbegavanja. Ukupni model je statistički značajan u predviđanju muške ljubomore, sa 15% objašnjene varijanse ($F_{(3, 196)} = 11.56, p = .02, R^2 = .15$). Dodatni doprinos interakcije muškog i ženskog izbegavanja iznosi 2% varijanse ($F_{(1, 196)} = 4.82, p = .03, R^2 = .02$). Što žena više izbegava emocionalno zblizavanje, izbegavajući muškarac je ljubomorniji. Što je muškarac viši na izbegavanju, biće više ljubomorani ako je u vezi sa ženom koja izbegava emocionalno zblizavanje. Opisani odnos prikazan je na slici broj 9.

Slika 9

Odnos izbegavanja i ljubomore muškarca – moderirajući efekat izbegavanja žene

4.3. Odnos kombinacija interpersonalnih varijabli i kombinacija nivoa ljubomore oba partnera

Zanimalo nas je da utvrdimo strukturu odnosa između kombinacija interpersonalnih varijabli oba partnera i procene ljubomore na nivou para, odnosno – da li se kombinacije ljubomore dva partnera razlikuju između parova sa različitim kombinacijama interpersonalnih varijabli. U tom kontekstu, sve ispitane interpersonalne varijable u ovom istraživanju, merene su na nivou para.

Konkretnije rečeno, cilj je bio utvrditi:

a) Da li se kombinacija ljubomora na nivou para razlikuje između parova sa različitim kombinacijama dimenzija vezanosti tj. između parova gde oba partnera imaju sigurni stil vezanosti i parova gde bar jedan partner ima nesigurni stil vezanosti;

b) Da li se kombinacija ljubomora na nivou para razlikuje između parova sa različitim kombinacijama partnerske zavisnosti, tj. između parova gde oba partnera zavisnost procenjuju kao nisku i parova gde bar jedan partner zavisnost od partnera procenjuje kao višu;

c) Da li se kombinacija ljubomora na nivou para razlikuje između parova sa različitim kombinacijama opaženog kvaliteta odnosa, tj. između parova gde oba partnera kvalitet partnerskog odnosa procenjuju kao viši i parova gde bar jedan partner kvalitet odnosa procenjuje kao niži. Najpre smo sirove skorove razvukli na normalnu distribuciju i u daljim analizama koristili normalizovane vrednosti ljubomore za žene i muškarce. Vrednost kombinacija ljubomore na nivou para izračunali smo kao prosečnu vrednost ljubomore žene i muškarca. Ove vrednosti kreću se od 2.5 do skoro 11, a prosečna vrednost na celom uzorku je oko 7, na skali do 12.

Tabela 11

Deskriptivna statistika za kombinacije ljubomore na nivou para

	<i>N</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>AS</i>	<i>SD</i>
<i>Ljubomora PARA</i>	200	2.54	10.76	6.93	1.40

Kako bismo ispitali kakvi su ti parovi, tj. šta čini prosečnu ljubomoru para – izračunali smo razliku u odnosu na prosek za svakog partnera. Podaci pokazuju da je 61% žena ljubomornije od proseka njihovog para, u odnosu na 37% muškaraca koji imaju izraženiju ljubomoru nego što je prosek njihovog para (Prilozi 14 i 15). U sledećem koraku, napravili smo tri kategorije parova – parovi kod kojih su i žena i muškarac na nivou proseka (vrednost razlika je u okviru jedne standardne devijacije oko proseka) i parovi kod kojih su žena, odnosno muškarac, ljubomorniji u odnosu na prosek para. Prema podacima, u istraživanju je učestvovalo 37 parova kod kojih su muškarci ljubomorniji, 77 parova na nivou proseka i najveći broj – 86 parova kod kojih je ljubomornija žena (Tabela 12).

Tabela 12

Učestalost kombinacija ljubomore parova, s obzirom na nivo ljubomore žene i muškarca

Kategorije	Broj parova	%
Ljubomorniji muškarac	33	18.5
Oba partnera na nivou proseka	77	38.5
Ljubomornija žena	86	43.0
Total	200	100.0

Kako bismo utvrdili da li se kombinacija ljubomora na nivou para razlikuje između parova sa različitim kombinacijama interpersonalnih varijabli, svi parovi su kategorisani zasebno i na osnovu kombinacija partnerske vezanosti, zavisnosti i opaženog kvaliteta odnosa oba partnera. Zatim smo analizirali razlike u izraženosti ljubomore na nivou para između ovih kategorija.

a) Najpre smo istražili da li se kombinacija ljubomora na nivou para razlikuje između parova sa različitim kombinacijama stilova partnerske vezanosti. Sa obzirom na nejednaku zastupljenost pojedinačnih stilova vezanosti, kao i nalaz da su se dimenzije vezanosti jednog partnera (prvenstveno anksioznost) pokazale kao značajni korelati i prediktori ljubomore drugog partnera (dakle, da je nesigurni stil vezanosti jednog značajan za ljubomoru drugog partnera), odlučili smo da ispitamo da li se kombinacije ljubomore parova razlikuju između parova gde oba partnera imaju sigurni stil i parova gde bar jedan partner ima nesigurni stil vezanosti. Na osnovu originalnih skorova partnera na dimenzijama anksioznosti i izbegavanja, određen je stil partnerske vezanosti svakog partnera – siguran stil ili jedan od nesigurnih – odbacujući, preokupirani ili bojažljivi stil. Nalazi sugerišu da su muškarci dominantno sigurno vezani, te da je sličan broj izbegavajućih i preokupiranih, a najmanje bojažljivih. Što se tiče žena, posle sigurnog stila, veliki broj žena je preokupirano vezan. Zastupljenost stilova vezanosti muškaraca i žena u našem uzorku, prikazan je u tabeli broj 13.

Tabela 13

Učestalost stilova vezanosti muškaraca i žena

		Frekvencija	%
Muškarci	Siguran stil	163	81.5
	Preokupiran stil	16	8.0
	Bojažljivi stil	6	3.0
	Izbegavajući stil	5	7.5
Žene	Siguran stil	160	80.0
	Preokupiran stil	32	16.0
	Bojažljivi stil	2	1.0
	Izbegavajući stil	6	3.0

Ukrštanje sigurnih i nesigurnih stilova vezanosti oba partnera pokazalo je 140 parova kod kojih su oba partnera sigurna i 60 parova kod kojih je bar jedan partner nesigurno vezan (zbog male frekvencije ispitanika u kategorijama nesigurnih stilova, analizirane su samo razlike na nivou sigurni/nesigurni stil). Učestalost kombinacija stilova vezanosti partnera prikazana je u Tabeli broj 14.

Tabela 14

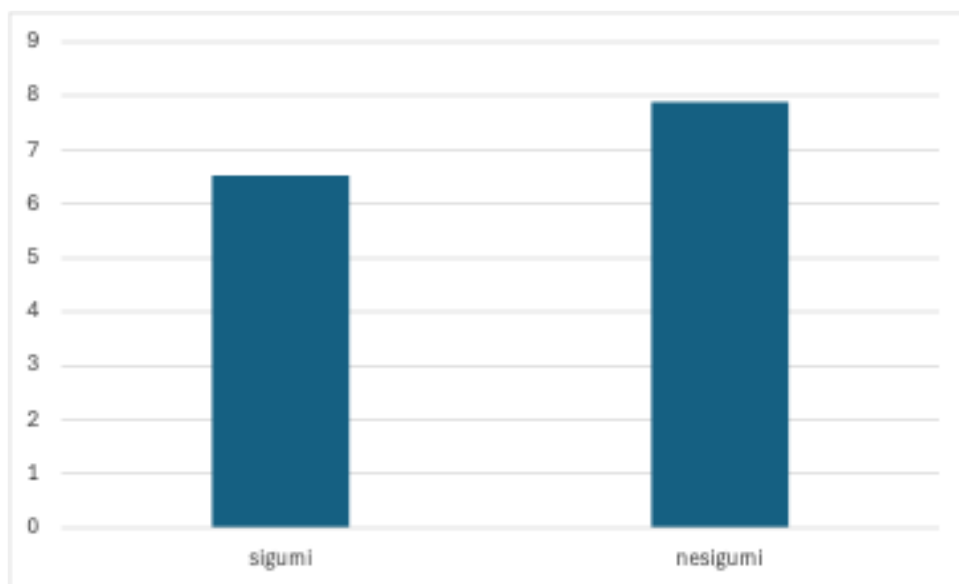
Učestalost kombinacija stilova vezanosti partnera

<i>Stil vezanosti muškarca</i>	<i>Stil vezanosti žene</i>		<i>Ukupno</i>
	Sigurna	Nesigurna	
<i>Sigurna vezanost</i>	140 (70%)	23 (11,5%)	163 (81,5%)
<i>Nesigurna vezanost</i>	20 (10%)	17 (8,5%)	37 (18,5%)
<i>Ukupno</i>	160 (80%)	40 (20%)	200 (100%)

* prikazani su broj parova i procenat u odnosu na ukupan uzorak

U daljem koraku, analizom varijanse, ispitali smo razliku u prosečnoj ljubomori između ove dve grupe parova. U skladu sa očekivanjima, rezultati ukazuju na to da su nesigurno vezani parovi ljubomorniji od sigurnih. Razlika u vrednostima ljubomore za ove dve grupe statistički je značajna ($F(1, 198) = 47.61, p < 0.001, \eta^2 = 0.194$).

Dakle, parovi kod kojih je bar jedan partner nesigurno vezan imaju značajno veću prosečnu vrednost ljubomore oba partnera (Grafik 10).

Slika 10

Prosečna vrednost ljubomore partnera, s obzirom na kombinaciju stilova vezanosti

b) Na sličan način, napravili smo kategorije parova, sa različitim kombinacijama partnerske zavisnosti, tj. između parova gde oba partnera zavisnost procenjuju kao nisku i parova gde bar jedan partner zavisnost od partnera procenjuje kao višu. Prvo smo podelili žene i muškarce na one sa višom i nižom zavisnošću (ispod ili iznad teorijskog proseka skale tj. 2.5). Primetno je da su žene u značajno većoj meri svrstane u kategoriju više zavisnih.

Tabela 15

Učestalost nivoa zavisnost muškaraca i žena

	Zavisnost od partnera	Frekvencija	%
<i>Žene</i>	Niska	53	26.5
	Visoka	147	73.5
	Total	200	100.0
<i>Muškarci</i>	Niska	102	51.0
	Visoka	98	49.0
	Total	200	100

Kada se ukrste oba partnera, s obzirom na nivo zavisnosti dobijamo četiri grupe (Tabela 16). Samo 3.5% parova ima nisku zavisnost oba partnera; a 26% višu zavisnost oba partnera. Najviše je parova kod kojih je žena više, a muškarac niže zavisan (47.5%). U skladu sa postavljenim ciljem istraživanja, ove kategorije smo saželi u dve kategorije parova: parove kod kojih oba partnera izražavaju nisku zavisnost (N=7, 3.5% ukupnog broja parova) i parove kod kojih bar jedan partner izražava visoku zavisnost (N=193, 96.5% ukupnog broja parova).

Tabela 16

Učestalost kombinacija nivoa zavisnosti oba partnera

<i>Muškarci</i>	<i>Žene</i>		Total
	niska N (%)	visoka N (%)	
<i>niska N (%)</i>	7 (3.5)	95 (47.5)	102 (51)
<i>visoka N (%)</i>	46 (23)	52 (26)	98(49)
<i>Total</i>	53 (26.5)	147 (73.5)	200(100)

U narednom koraku, uporedili smo dve ovako definisane grupe po prosečnoj vrednosti ljubomore na nivou para. Nije dobijena značajna razlika između ovih grupa ($F(1,198)=1.81; p=0.181$).

c) Na kraju, sličan postupak sproveli smo i za treću dimenziju – opaženo zadovoljstvo odnosom. Kao u prethodnom koraku, na normalizovanim skorovima napravili smo kategorije više i niže zadovoljnih muškaraca i žena: više zadovoljni iznad teorijskog proseka i niže zadovoljni ispod teorijskog proseka (Tabela 17). Zatim smo napravili kategorije parova sa različitim kombinacijama opaženog kvaliteta odnosa, tj. parova kod kojih oba partnera kvalitet partnerskog odnosa procenjuju kao viši i parova kod kojih bar jedan partner kvalitet odnosa procenjuje kao niži.

Ukrštanje partnera pokazalo je da oko 40% parova pripada kategorijama u kojima oboje kvalitet odnosa percipiraju kao viši, odnosno oboje kvalitet odnosa doživljavaju kao niži; najmanje je onih kod kojih muškarac smatra da je kvalitet odnosa viši, a žena niži (10%) (Tabela 18).

Tabela 17

Učestalost opaženog kvaliteta odnosa muškaraca i žena

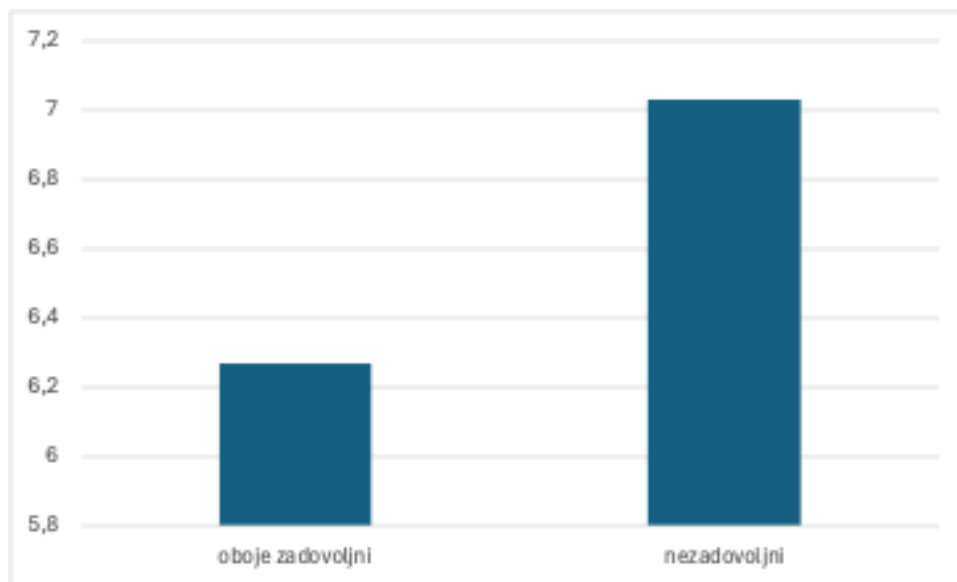
	Frekvencija	%
<i>Žene</i>		
<i>Niži</i>	97	48.5
<i>Viši</i>	103	51.5
<i>Muškarci</i>		
<i>Niži</i>	109	54.5
<i>Viši</i>	91	45.5

Tabela 18

Učestalost kombinacija opaženog kvaliteta odnosa oba partnera

<i>Muškarci</i>	<i>Žene</i>		<i>Total</i>
	nizak N (%)	visok N (%)	
<i>nizak N (%)</i>	77 (38.5)	32 (16.0)	109 (54.5)
<i>visok N (%)</i>	20 (10.0)	71 (35.5)	91 (45.5)
<i>Total</i>	97 (48.5)	103 (51.5)	200 (100.0)

U daljem koraku, napravili smo dve kategorije parova s obzirom na kombinacije opaženog kvaliteta odnosa – oboje su zadovoljni odnosom, i bar jedan partner nije zadovoljan odnosom. Dobijena je značajna razlika između definisanih grupa: ljubomora na nivou para opada sa porastom kvaliteta odnosa. Razlika u prosečnoj vrednosti ljubomore za ove dve grupe statistički je značajna, premda nije velika ($F(1, 198) = 48.61, p < 0.001, \eta^2 = 0.123$).

Slika 11

Prosečna vrednost ljubomore partnera, s obzirom na kombinaciju opaženog zadovoljstva odnosom

Dakle, kao što prikazani rezultati pokazuju, a u skladu sa rezultatima dobijenim na nivou pojedinca, za ljubomoru na nivou para značajni su vezanost i kvalitet odnosa – sigurni i zadovoljni parovi su manje ljubomorni. Međutim, čim je jedan partner nesiguran ili manje zadovoljan, raste ljubomora u paru.

Kako bismo istražili detaljnije po čemu se parovi različitog nivoa ljubomore razlikuju, uradili smo diskriminativnu analizu. U analizi smo koristili vrednost kombinacija ljubomore na nivou para, koja je izračunata kao prosečna vrednost ljubomore žene i muškarca. Ove vrednosti kreću se od 2.5 do skoro 11, a prosečna vrednost na celom uzorku je oko 7, na skali do 12. Polazeći od kombinacije izraženosti ljubomore na nivou para (Tabela 12), definisane su četiri kategorije parova: parovi kod kojih su oba partnera ispod proseka; parovi kod kojih je žena ispod proseka, a partner iznad proseka; parovi kod kojih je žena iznad proseka, a partner ispod; parovi kod kojih su oba partnera iznad proseka. Diskriminativnom analizom, testirali smo koja od ispitivanih varijabli – partnerska zavisnost, izbegavanje, anksioznost i kvalitet odnosa – prave razliku između ovih parova.

Diskriminativna analiza izdvojila je dve značajne funkcije. Funkcija 1 (Wilks' $\lambda = .60$; $\chi^2(24) = 97.58$, $p < .001$) objašnjava 70.9% varijanse (sopstvena vrednost = .413 ; kanonička korelacija = .541 ; objašnjava 29% varijanse na zavisnoj varijabli), dok funkcija 2 (Wilks' $\lambda = .85$; $\chi^2(14) = 30.79$, $p < .01$) objašnjava 25.1% varijanse (sopstvena vrednost = .146 ; kanonička korelacija = .357 ; objašnjava 12.7% varijanse na zavisnoj varijabli). U tabeli 21 su prikazani doprinosi nezavisnih varijabli diskriminativnoj moći funkcija.

Tabela 19

Matrica standardizovanih koeficijenata kanoničke korelacije

	1	2
Ženska zavisnost	.136	-.250
Muška zavisnost	.048	.217
Ženski kvalitet odnosa	-.123	.551
Žensko izbegavanje	-.034	.157
Ženska anksioznost	.858	-.075
Muški kvalitet odnosa	.147	-.329
Muško izbegavanje	.047	.169
Muška anksioznost	.198	.698

Struktura izdvojenih faktora prikazana je u tabeli 20.

Tabela 20

Matrica sklopa diskriminativnih funkcija

	Funkcija	
	1	2
	korelacija	korelacija
ženska anksioznost	.976*	-.077
ženski kvalitet odnosa	-.558*	-.009
muška anksioznost	.443	.776*
muška zavisnost	-.164	.487*
ženska zavisnost	.397	-.475*
muško izbegavanje	.338	.370*
muški kvalitet odnosa	-.316	-.370*
žensko izbegavanje	.285	.311

Dalje smo istražili koje kombinacije parova po ljubomori se razlikuju po dobijenim funkcijama.

Da bismo odredili značenje izdvojenih funkcija, uzete su u obzir prediktorske varijable koje sa datom funkcijom imaju najveću apsolutnu korelaciju. Prva kanonička funkcija objašnjava najveći procenat varijanse između grupa, 70% razlike. Ovaj faktor koji čini ženska anksioznost i zadovoljstvo kvalitetom odnosa razlikuje parove kod kojih su partneri više ili manje ljubomorni. Tu su i najveći kontrasti u parovima. Drugačije rečeno, u slučaju kada žena pokazuje visoku anksioznost u partnerskim odnosima i nisko zadovoljstvo odnosom, ljubomora na nivou para će biti visoka – iznad proseka.

Odnosno, ako je žena nezadovoljna kvalitetom odnosa i anksiozna, bez obzira na ličnost i iskustvo muškarca, ljubomora para će biti visoka. Suprotno tome, niska anksioznost i visoko zadovoljstvo odnosom kod žena će činiti predispoziciju da par pripada grupi sa ispodprosečnom ljubomorom. Dakle, najveći procenat razlika među parovima u pogledu partnerske ljubomore objašnjavaju „osobine” žena – anksioznost i nezadovoljstvo kvalitetom odnosa. Muškarac ne pravi razliku, jer nijedna muška dimenzija nije značajna.

Drugi faktor objašnjava dodatnih 25% razlike između parova. Ovaj faktor, koji čine muška anksioznost, izbegavanje, zavisnost i nezadovoljstvo odnosom i ženska nezavisnost, diskriminiše parove u kojima su žene iznadprosečno, a muškarci ispodprosečno ljubomorni, od parova obrnute kombinacije ljubomore – u kojima su muškarci ljubomorni iznad, a žene ispod proseka para. Dakle, u ovom faktoru razlikujemo kombinacije mešovityh parova po ljubomori. Diskriminativna funkcija pokazuje da viši nivo partnerske anksioznosti i zavisnosti muškarca čine predispoziciju da par pripada grupi gde je muškarac iznadprosečno ljubomoran, a žena ispodprosečno, dok sa druge strane, visoka zavisnost žene čini predispoziciji da par pripada grupi gde je žena ljubomorna iznad, a muškarac ispod proseka para. Dakle, ovaj faktor čine sve „muške” dimenzije (anksioznost, zavisnost, izbegavanje, i nezadovoljstvo), uz nisku zavisnost žena. Možemo primetiti da prvi faktor čine ženske dimenzije, a drugi faktor uglavnom muške dimenzije, o čemu ćemo diskutovati u narednom poglavlju.

Srednje vrednosti grupa ljubomore na diskriminativnim funkcijama su prikazane u tabeli 21.

Tabela 21

Prosečni diskriminativni skorovi grupa kombinovane ljubomore na nivou para

Grupe prema ljubomori	Fukcija	
	1	2
Oba partnera ispod proseka	-.713	-.233
Žena ispod, muškarac iznad proseka	-.494	.623
Žena iznad proseka, muškarac ispod proseka	.375	-.517
Oba partnera iznad proseka	.735	.161

Uzevši u razmatranje obe funkcije izdvojene diskriminativnom analizom, dolazimo do zaključka da putem njih možemo da opišemo sve četiri grupe kombinacija ljubomore na nivou para – prva funkcija diferencira parove u kojima su oba partnera iznad ili ispod prosečne vrednosti ljubomore na nivou para, a druga funkcija razlikuje parove kod kojih se muškarac i žena razlikuju po vrednosti ljubomore. Preciznost prediktorskog modela u razvrstavanju ispitanika iznosi 48%. Drugim rečima, na osnovu kombinacije vrednosti prediktorskih varijabli, polovina parova ispitanika je raspoređeno u skladu sa svojom grupom porekla. Oko 50% parova u kojima su oba partnera iznad ili ispod prosečne vrednosti ljubomore na nivou para precizno su raspoređeni, kao i 47% parova u kojima je ženina ljubomora iznad, a ljubomora muškarca ispod proseka. Najmanji je procenat, oko 41% parova, u kojima je ljubomora muškarca iznad proseka, a žene ispod proseka.

5. DISKUSIJA

Postoji obimna građa o partnerskoj ljubomori i njenim korelatima, koja je posebno važna za razumevanje partnerskih odnosa. Međutim, i dalje su prisutne nepoznanice o mehanizmima nastajanja ljubomore i posledicama koje ona ima po odnos. Ovaj rad je podstaklo pitanje o korelatima ljubomore, odnosno – na koji način različite dimenzije ličnosti i iskustva u partnerskom odnosu doprinose ispoljavanju partnerske ljubomore. U tom kontekstu, opšti cilj našeg istraživanja bio je utvrditi strukturu odnosa partnerske ljubomore i dimenzija ličnosti, kao relativno trajnih ličnosnih karakteristika partnera, i dimenzija partnerske vezanosti, zavisnosti od partnera i opaženog kvaliteta odnosa, kao iskustva koje individua stiče u partnerskom odnosu. Ispitivanje korelata partnerske ljubomore je značajno kako bismo bolje razumeli mehanizam nastajanja, delovanja ljubomore i posledice koje ona ima po odnos. S obzirom na to da oba partnera učestvuju u kreiranju partnerskog odnosa, te da na osnovu odgovora samo jednog partnera ne možemo doneti potpune zaključke o mehanizmima nastanka i održavanja ljubomore, smatrali smo da je uključivanje partnera način da detaljnije razumemo partnersku ljubomoru.

U tom kontekstu, postavili smo tri cilja i tri prateće hipoteze. U narednim redovima ćemo diskutovati dobijene nalaze u kontekstu postavljenih ciljeva.

5.1. ISPITIVANJE ODNOSA DIMENZIJA LIČNOSTI, INTERPERSONALNIH VARIJABLI I PARTNERSKE LJUBOMORE – MEDIJACIONA ULOGA INTERPERSONALNIH VARIJABLI

U okviru prvog cilja istraživanja, odgovorili smo na pitanje o strukturi odnosa između ljubomore i njenih ličnih i interpersonalnih korelata, uključujući dimenzije ličnosti i iskustva koja partneri stiču u svojim odnosima. Neke od ovih veza su već poznate iz prethodnih istraživanja. Međutim, naš fokus bio je na medijacijskoj ulozi interpersonalnih varijabli između dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore, s obzirom na to da se nijedno od postojećih istraživanja nije bavilo ovom problematikom. Dali smo odgovor na pitanje u kojoj meri ljubomori doprinose dimenzije ličnosti, a u kojoj dimenzije iskustva. Očekivali smo da će iskustvo u partnerskom odnosu, operacionalizovano kroz interpersonalne varijable (dimenzije partnerske vezanosti, zavisnost od partnera i opaženi kvalitet odnosa), predstavljati značajan medijator u odnosu između dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore. Pretpostavili smo da će se različiti profili ličnosti razlikovati po tendenciji ka ljubomori, te da će pozitivno iskustvo u partnerskim odnosima (sigurna vezanost, kvalitetan odnos i niža zavisnost) delovati na slabljenje tendencija ka ljubomori, dok će negativno iskustvo pojačavati te tendencije. Naši rezultati delimično podržavaju postavljenu hipotezu. Konkretno, iz domena ličnosnih varijabli, ljubomora žena negativno korelira sa dimenzijama saradljivosti, savesnosti i poštenja, dok ostvaruje pozitivnu korelaciju sa dezintegracijom i emocionalnošću. Kada je reč o interpersonalnim varijablama, viša ljubomora povezana je sa višim stepenom dimenzija vezanosti, višom zavisnošću i nižim kvalitetom odnosa. U slučaju muškaraca, utvrđene su negativne korelacije ljubomore sa dimenzijama ličnosti: saradljivost, otvorenost ka iskustvu i poštenje. Iz sfere interpersonalnih varijabli, ljubomora muškaraca korelira sa višim nivoima dimenzija vezanosti i nižim kvalitetom odnosa.

Takođe, utvrdili smo da kod muškaraca niže poštenje ima direktnu vezu sa ljubomorom, posredovanu anksioznošću. Što se tiče ženskih prediktora ljubomore, poštenje, emocionalnost i dezintegracija su ključni prediktori. Od sedam ispitivanih dimenzija ličnosti,

za ljubomoru su značajni samo poštenje i emocionalnost, uz posredstvo iskustvenih varijabli. Niže poštenje ima direktnu vezu sa ljubomorom, uz posredovanje anksioznosti. Emocionalnost takođe pokazuje nižu, ali direktnu povezanost sa ljubomorom, kao i posredstvom anksioznosti i zavisnosti. Dezintegracija, s druge strane, nema direktnu vezu sa ljubomorom, već deluje isključivo preko anksioznosti i opaženog kvaliteta odnosa. Ovi nalazi ukazuju na međusobne odnose ispitivanih varijabli i pružaju nove informacije o mehanizmima koji pokreću ljubomoru, te pokazuju da iskustvene varijable posreduju u odnosu dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore.

5.1.1. Relacije ličnih i interpersonalnih karakteristika partnera sa ljubomorom – zajedničke za oba pola

Prema dobijenim nalazima, kod oba pola evidentirano je postojanje korelacija između višeg nivoa ljubomore i nižeg stepena poštenja, saradljivosti, opaženog kvaliteta odnosa, kao i viših nivoa dimenzija vezanosti.

Ljubomorna ponašanja češće se ispoljavaju kod osoba sa nižim nivoom poštenja. Individue sa izraženijom dimenzijom poštenja, karakteriše misaoni sklop koji uključuje iskrenost i izbegavanje manipulacija i prevara (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2004). Navedene karakteristike doprinose stvaranju stabilnih i zdravih partnerskih odnosa, pružajući čvrst temelj za poverenje i otvorenu komunikaciju. Takođe, osobine koje poseduju individue sa višim nivoom poštenja, doprinose jačanju poverenja u partnera, podstičući negovanje partnerskog odnosa i potencijalno umanjujući tendencije ka ljubomornim reakcijama. Stoga, ljubomorne ideje su u suprotnosti s pogledom na partnerski odnos kod osoba s visokim poštenjem, koje vrednuju poverenje i iskrenost kao osnovu svoje veze.

Ljubomorniji su muškarci i žene kod kojih je saradljivost na nižem nivou. Sniženi nivo ove dimenzije može se ispoljiti kroz teškoće u kontrolisanju temperamenta, smanjenu spremnost na ustupke i kompromise, kao i povećanu sklonost ka zameranju, svađama, grubosti i kritičnosti (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2004). U partnerskom odnosu može se ispoljiti kroz tvrdoglavost i komuniciranje koje se zasniva na zabranama, svađama i potencijalnom ponižavanju partnera. Takve dinamike odnosa doprinose nepopustljivom ponašanju i nedostatku volje za konstruktivnom komunikacijom, stvarajući okruženje koje može pojačati ljubomoru. Prema empirijskim nalazima saradljivost pokazuje slabu do umerenu negativnu povezanost sa ljubomorom (Gehl & Watson, 2003; Richter et al., 2022), što ukazuje na to da manjak saradnje može biti značajan faktor u izražavanju ljubomornih tendencija.

Izraženiju ljubomoru u partnerskim odnosima češće pokazuju osobe koje su anksioznije i/ili sklonije izbegavanju. Osobe sa povišenom dimenzijom anksioznosti imaju tendencije da precenjuju pretnje odnosu, razvijajući strategije kako bi sprečile potencijalnu prevaru ili raskid odnosa, smatraju da doživljavaju manju posvećenost partnera i zabrinute su da neće dobiti dovoljno pažnje (Wenhui & Guangdong, 2020). Pobrojani načini ponašanja mogu se reflektovati kroz konstantno traženje dokaza nevere i rast ljubomore, što dodatno pojačava osećaj ljubomore. Na primer, istraživanje Hilsnic i saradnika (2018) ukazuje na to da anksiozni pojedinci često imaju sklonost da „čitaju između redova” u komunikaciji sa partnerom, što ih može dovesti do pogrešnih zaključaka i povećane ljubomore.

S druge strane, osobe kod kojih je izraženo izbegavanje često se suočavaju sa strahom od odbacivanja, teškoćama u izražavanju potreba i teško podnose gubitak kontrole i autonomije (Barbaro, 2020; Levy & Kelly, 2010). Takav set ponašanja može se percipirati kao nedostatak poverenja u partnera i nesigurnost u sebe, što podsticajno deluje na razvoj

ljubomore. U suštini, osobe koje imaju nesigurne stilove vezanosti, nepoverljivije su, teško uspostavljaju bliskost, stalno traže potvrdu ljubavi, vernosti, ali i dokaze nevere, što će dalje voditi većoj anksioznosti i/ili izbegavanju (jer kao samopotvrđujuće proročanstvo, potkrepljuju negativne ideje o sebi i partneru), što može biti mehanizam kako viša anksioznost i izbegavanje vode ka višoj partnerskoj ljubomori. Naši nalazi su konzistentni sa brojnim prethodnim istaživanjima, koja su pokazala povezanost obe dimenzije vezanosti i partnerske ljubomore (Hira & Bhogal, 2020; Kim et al, 2017; Rydell & Bringle, 2007; Wegner et al., 2018).

Nivo ljubomore je viši kada partneri sopstveni partnerski odnos percipiraju kao manje kvalitetan. Nezadovoljstvo partnerskim odnosom može se sagledati kroz prizmu nedostatka međusobnog poverenja, nesigurnosti u odnos, loše komunikacije, sumnje i nesigurnosti u partnera. Navedene karakteristike mogu doprineti kreiranju situacija koje su pogodnije za razvoj ljubomore. Naši rezultati su u skladu sa prethodnim istraživanjima, prema kojima su kvalitet odnosa i ljubomora negativno povezani (Barelds & Barelds-Dijkstra, 2007; Bevan, 2004; Dandurand & Lafontaine, 2014; Elphinston et al., 2013; Khanchandani & Durham, 2009).

5.1.2. Relacije ličnih i interpersonalnih varijabli muškarca i njegove ljubomore

Ljubomorniji su muškarci koji su manje otvoreni ka iskustvu. Osobe sa niskom otvorenošću prema iskustvu često su tradicionalnije, sklonije rigidnim uverenjima i zatvorenosti za novo i neobično (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2008). Niska otvorenost olakšava razvoj ljubomore jer reflektuje tradicionalniji i konzervativniji misaoni sklop, u kojem se očekuje određen način ponašanja u vezi. Slobodnije ponašanje partnerke koje se ne uklapa u tu sliku može se doživeti kao nedostatak posvećenosti odnosu, što podstiče ljubomorne misli. Partner sa niskom otvorenošću može pokušavati da zaštiti odnos, pri čemu se potencijalno razvija mehanizam koji podržava pojavu ljubomore. Prethodna istraživanja su pokazala da su osobe sklonije ljubomori ukoliko imaju niže skorove na otvorenosti, uz umerene, ali značajne korelacije (Gehl & Watson, 2003; Sandberg et al., 2019). Otvorenost prema iskustvu se takođe pokazala kao značajan prediktor emocionalne ljubomore (Curun & Çapın, 2014).

5.1.3. Relacije ličnih i interpersonalnih karakteristika žene i njene ljubomore

Za žene je specifična veza između više ljubomore i niže savesnosti, kao i više zavisnosti, emocionalnosti i dezintegracije.

Nalazi ukazuju na to da žene koje nisu ljubomorne pokazuju viši nivo savesnosti. Osobe sa višim nivoom savesnosti su pouzdane, organizovane, disciplinovane, teže savršenstvu, pažljivo donose odluke, postavljaju jasne i izazovne ciljeve i brinu o posledicama svog ponašanja (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2008).

Oslanjajući se na navedene odrednice savesnosti, ova dimenzija se kod žena može ogledati u svakodnevnom ponašanju prema partneru. One su posvećene planiranju zajedničkog vremena, kreiranju planova za budućnost i ulaganju u odnos. Takav pristup

doprinosi pažljivom odabiru partnera i kvalitetnom građenju odnosa, što umanjuje mogućnost razvoja ljubomore.

Nalazi pokazuju da su ljubomornije žene sklonije dezintegraciji. Osnovna karakteristika dezintegracije, koja se definiše kao uviđanje povezanosti tamo gde veze naizgled ne postoje između fenomena (Knežević et al., 2019), takođe je značajna osobina ljubomore. Zastupljenost paranoičnih fenomena u dezintegraciji može pojačavati tu vezu. Naime, ljubomora i paranoja dele slične karakteristike: prisustvo interpersonalnih, iracionalnih, ruminativnih misli, sumnji, lažno optuživanje i uverenje da je neko ili nešto protiv njih (Lerigo, 2020). Navedeni nalaz bi se mogao povezati sa već utvrđenim nalazima na kliničkom nivou, prema kojima je prepoznata veza ljubomore i psihoticizma (Sheikhmoonesi et al., 2020; Lima et al., 2017). Takođe, nalazi ukazuju na psihopatološku ljubomoru kod psihotične, pa čak i kod sub-psihotične populacije (Soyka & Schmidg, 2011). Dodatno, jedan od ključnih elemenata ljubomore jeste nepoverenje u partnera (Dominguez-Pereira, 2018), dok je ekstremni oblik nepoverenja u ljude jedna od glavnih odlika paranoje, koja je subdimenzija dezintegracije (Knežević et al., 2017). U tom kontekstu, prisustvo paranoičnih fenomena dodatno jača vezu između dezintegracije i ljubomore kod žena.

Ljubomornije su žene koje su emocionalnije. U sferi partnerskih odnosa, emocionalne žene češće investiraju u partnerski odnos i imaju jaku želju da ga zaštite. Moguće je da ovakva viša emocionalnost žene može doprineti manjoj poverljivosti, potrebi za konstantnom pažnjom da bi se osećala vredno i stabilno u relaciji sa partnerom. Takva stanja, koja proističu iz stalne pripravnosti da zaštite svoj partnerski odnos, mogu se manifestovati kroz povećanu ljubomoru. Naši rezultati su u skladu sa empirijskim istraživanjima koja su pokazala pozitivnu korelaciju između emocionalnosti i ljubomore (Li, 2010).

Ljubomornije su žene koje su zavisnije od partnera. Žene koje su zavisne od partnera su potpuno usmerena na njega u svim aspektima života, što ih vodi do konstantnog opreza i straha od prekida odnosa. Ove žene minimiziraju pažnju koju dobijaju i zahtevaju neprestani kontakt sa partnerom (Fisher et al., 2016; Perrotta, 2021; Šakotić-Kurbalija, 2011). Svi navedeni obrasci ponašanja vode ka rastu ljubomore. Rezultati dosadašnjih studija u kojima se partnerska zavisnost dovodi u vezu sa intenzitetom ljubomore, ukazuju na pravilnost da osobe sa izraženijom partnerskom zavisnošću češće manifestuju ljubomoru (Arbinaga et al., 2021; Dominguez-Pereira, 2018; Valor-Segura et al., 2014).

Iz dosadašnje diskusije može se uočiti značajna veza između ljubomore i određenih ličnih karakteristika, što se slaže s postojećim empirijskim istraživanjima (Dijkstra et al., 2008; Richter et al., 2022; Sandberg et al., 2019). Raznolikost veza između ljubomore i ispitivanih dimenzija ukazuje na kompleksnost fenomena ljubomore. Uočava se da su veze između ljubomore muškaraca i žena slične, ali i različite, čime se sugerije da su osnove ljubomore za oba pola različite. Kod oba pola, viši nivo ljubomore povezan je s nižim stepenom poštenja i saradljivosti. Iz domena interpersonalnih varijabli, viša ljubomora kod oba pola povezana je s višim nivoima izbegavanja i anksioznosti, kao i sa nižim percipiranim kvalitetom odnosa.

U nastavku, nakon što su predstavljeni svi relevantni nalazi vezani uz korelacije, fokusiraćemo se na dimenzije koje čine osnovu ljubomore muškaraca i žena u ovom složenom međuodnosu.

5.1.4. Medijaciona uloga interpersonalnih varijabli

Već nalazi o povezanosti između ispitivanih konstrukata, kao i o razlike između muškaraca i žena u pogledu tih povezanosti, ukazuju na to da je ljubomora pojedinca vrlo složena, oblikovana velikim brojem različitih faktora. Ključno pitanje ovog istraživanja bilo je da li su veze između dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore direktne i neposredne ili su posredovane iskustvom u vezama svakog pojedinca. U tom kontekstu, da bismo detaljnije razjasnili ove odnose, ispitali smo da li interpersonalne dimenzije posreduju u odnosu između crta ličnosti i ljubomore. Prepostavili smo da će se različiti profili ličnosti razlikovati po tendenciji ka ljubomori, te da će pozitivno iskustvo u partnerskim odnosima (sigurna vezanost, kvalitetan odnos i niža zavisnost) delovati na slabljenje tendencija ka ljubomori, dok će negativno iskustvo pojačavati ove tendencije. Naša hipoteza o medijatorskoj ulozi interpersonalnih dimenzija u odnosu između dimenzija ličnosti i ljubomore pojedinca delimično je potvrđena. Rezultati istraživanja pokazali su da određene dimenzije ličnosti jesu povezane sa ljubomorom, ali i da dodatna objašnjenja ljubomore proizilaze iz interpersonalnih varijabli.

Kako bismo ispitali medijacionu ulogu interpersonalnih varijabli u odnosu između dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore, kreirali smo dva modela odnosa između ispitivanih varijabli, jedan za muškarce, a drugi za žene. Dimenzije ličnosti u modelima imaju ulogu prediktora, ljubomora je kriterijum, a modelima je ispitivana eventualna uloga interpersonalnih varijabli medijatora.

Na prvom mestu ćemo diskutovati o modelu ljubomore kod muškaraca, a potom kod žena.

Kod muškaraca, pored direktne veze, dimenzija poštenja ostvaruje i indirektnu vezu sa ljubomorom, posredovane anksioznošću. U tom smislu, dimenzija anksioznosti predstavlja mehanizam kojim možemo objasniti kako dimenzija poštenja doprinosi ljubomori u partnerskim odnosima.

Kod muškaraca, medijacija pokazuje da:

- 1) Dimenzija anksioznosti delimično posreduje u odnosu između poštenja i ljubomore. Ljubomornije su osobe koje manifestuju niži nivo poštenja i iskazuju viši nivo dimenzije anksioznosti.
- 2) Direktni uticaj poštenja na ljubomoru ostaje značajan. U tom kontekstu možemo konstatovati da niže vrednosti poštenja čine izvesnu predispoziciju za viši stepen ljubomore.

Opisane veze ukazuju na to da niže poštenje u partnerskom odnosu ima višestruke implikacije na ljubomoru, pri čemu anksioznost igra ključnu ulogu u jačanju ove povezanosti. Niže poštenje obuhvata neiskrenost, sklonost prevarama, laganju i manipulacijama (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2004). Ovakav obrazac ponašanja može biti posebno problematičan za osobe koje su sklone anksioznosti, odnosno koje su već zabrinute za lojalnost i vernost svojih partnera. Osobe sa nižim nivoom poštenja mogu se ponašati neiskreno, što može povećati sumnju i strahove partnera, dok visoka vrednost anksioznosti može pojačati ove sumnje.

Partnerovo nepoštenje, osobe sa povišenom vrednosti anksioznosti mogu interpretirati kao potvrdu svojih strahova, što dovodi do pojačane ljubomore. U ovom kontekstu, anksioznost deluje kao posrednik između poštenja i ljubomore, jer negativni unutrašnji radni modeli – oblici percepcije i tumačenja odnosa – podstiču nesigurnost, posebno kada partner ispoljava neiskrenost. Osobe sa povišenom anksioznošću imaju

tendenciju da budu preterano osetljive na ponašanje partnera, što dodatno pojačava ljubomorne reakcije, naročito kada osećaju da im partner nije potpuno lojalan ili da nije transparentan.

Međutim, rezultati takođe pokazuju da niže poštenje ima direktnu povezanost sa ljubomorom, nezavisno od nivoa anksioznosti. To znači da su partneri sa nižim poštenjem, čak i bez anksioznog sklopa ličnosti, skloniji ljubomori zbog svojih neiskrenih i manipulativnih obrazaca ponašanja u vezi. Dakle, niže poštenje, u kombinaciji s anksioznošću, značajno doprinosi povećanju ljubomore u partnerskim odnosima. Dok anksioznost pojačava ove efekte kroz negativno tumačenje ponašanja partnera, niže poštenje direktno stvara predispozicije za sumnje i ljubomoru zbog inherentne neiskrenosti i manipulativnosti u odnosu. Rezultati su u skladu sa prethodno navedenim istraživanjima prema kojima je korelacija između dimenzija vezanosti i ljubomore pozitivna (Hira & Bhogal, 2020; Kim et al, 2017; Rydell & Bringle, 2007; Wegner et al., 2018), dok je medijativna uloga anksioznosti između poštenja i ljubomore ispitana po prvi put. Kod žena je dobijena pomenuta veza ljubomore i poštenja, uz medijacionu ulogu anksioznosti, kao što je opisano kod muškaraca.

Kod žena, pored dimenzije poštenja, emocionalnost takođe ima direktnu vezu sa ljubomorom. Osim toga, emocionalnost deluje i preko dimenzije partnerske anksioznosti i zavisnosti u odnosu.

Model medijacije je otkrio da kod žena:

- 1) Emocionalnost ima nižu, ali direktnu povezanost sa ljubomorom, kao i posredstvom anksioznosti i zavisnosti. Preciznije, anksioznost i zavisnost mogu se posmatrati kao interpersonalne varijable, kojima se može prepisati deo pomenute veze između ljubomore i emocionalnosti.
- 2) Budući da direktna veza između ljubomore i emocionalnosti opstaje, bez obzira na medijatore kroz koje se delom može posmatrati, može se konstatovati da će osobe sa višim nivoom emocionalnosti, nezavisno od nivoa zavisnosti i anksioznosti imati tendencije ka višoj ljubomori.

Ljubomora je izraženija kod osoba sa visokom emocionalnošću, naročito kada je ta emocionalnost povezana sa zavisnošću prema partneru. Drugim rečima, kombinacija veće emocionalnosti i sklonosti zavisnosti dodatno pojačava ljubomoru. Emocionalnije osobe, koje su zavisne od partnera, doživljavaju intenzivnije emocionalne reakcije i stalno traže potvrdu sigurnosti u vezi. Ova konstantna potreba za potvrdom može ih učiniti osetljivijima na nesigurnost i strah od gubitka partnera, a upravo ta zavisnost vodi ka višem nivou ljubomore. Osobe sa izraženijom emocionalnošću i sa visokim vrednostima zavisnosti od partnera sklonije su interpretaciji neutralnih ili nejasnih situacija kao pretnji njihovom odnosu, što dodatno povećava osećaj ljubomore i nesigurnosti. Njihova ponašanja, koja često deluju labilno, zapravo su izraz osnovne nesigurnosti i usmerenosti na očuvanje veze. Svaki sumnjiv ili preteći signal dodatno aktivira potrebu za kontrolom i potvrdom, čime se povećava ljubomora. Prethodna istraživanja potvrdila su doslednu povezanost između partnerske zavisnosti i ljubomore (Arbinaga et al., 2021; Buunk & Dijkstra, 2021). Međutim, specifične medijacije, koje pokazuju da se veza između ljubomore i emocionalnosti može delimično objasniti zavisnošću, istražene su po prvi put u okviru ovog rada. Ovi rezultati ističu važnost uloge zavisnosti u odnosima i njen doprinos intenziviranju ljubomore kod osoba sa većim nivoom emocionalnosti.

Ljubomora je izraženija kod žena sa višim nivoom emocionalnosti, posebno kada je povišena i vrednost anksioznosti. Ove žene često doživljavaju emocionalnost kroz pojačan osećaj straha, ranjivosti, empatičnosti, sentimentalnosti i potrebu za emocionalnom podrškom (Lee & Ashton, 2016). Viša emocionalnost, u kombinaciji sa anksioznošću, doprinosi intenzivnijoj ljubomori, posebno u situacijama koje deluju kao pretnja za pažnju ili naklonost partnera. Ova udružena osetljivost i pojačana anksioznost čine da žena bude posebno reaktivna na moguće signale pretnje vezi, što pojačava osećaj nesigurnosti i dovodi do izraženijih ljubomornih reakcija. Anksiozna ponašanja, dakle, deluju kao mehanizam kroz koji viša emocionalnost doprinosi ljubomori. Ipak, bez obzira na prisustvo zavisnosti i anksioznosti, direktna veza između emocionalnosti i ljubomore ostaje pozitivna i značajna. Ovi nalazi su u skladu s prethodnim istraživanjima koja ukazuju na pozitivnu povezanost između emocionalnosti i ljubomore (Li, 2010), kao i na povezanosti između anksioznosti i ljubomore (Hira & Bhogal, 2020). Međutim, novina u ovom istraživanju je medijaciona analiza koja pokazuje da se veza između emocionalnosti i ljubomore delimično može objasniti posredstvom anksioznosti i zavisnosti. Ovo je prvi put da je takva analiza sprovedena, što dodatno osvetljava kompleksne odnose između ovih emocionalnih faktora.

Za razliku od poštenja i emocionalnosti koji su direktno povezani sa ljubomorom, povezanost između dezintegracije i ljubomore je u celini posredovana opaženim kvalitetom odnosa i partnerskom anksioznošću. Naime, dezintegracija ostvaruje svoj efekat na ljubomoru kroz navedene mehanizme, odnosno visoka dezintegracija se povezuje sa većom anksioznošću i kvalitetom odnosa, što dalje doprinosi višem nivou ljubomore. Osobe sa višim nivoom dezintegracije često doživljavaju disregulaciju u različitim psihičkim domenima (Knežević et al., 2017). Takva specifična ponašanja mogu dovesti do iskrivljenih spoznaja, sumnji, nesporazuma i nedostatka poverenja, čime se intenziviraju dimenzije anksioznosti i nezadovoljstva u vezi. Ove komponente dodatno se reflektuju na povećanje ljubomore. Dakle, dezintegracija sama po sebi nije direktno povezana sa ljubomorom, ali predstavlja predispoziciju za odnose u kojima nedostaje poverenje i bliskost, što se verovatno prenosi i na partnerski odnos ispunjen anksioznošću, a time doprinosi i smanjenu kvaliteta veze, što sve zajedno može dovesti do izraženije ljubomore. Na primer, osobe sa povišenom dezintegracijom karakterišu dezorganizovani sistemi za obradu informacija, što može dovesti do iskrivljenih spoznaja, emocija i ponašanja (Lazarević et al., 2016). Kada je takva osoba takođe anksiozna i nezadovoljna odnosom, to dodatno pojačava ljubomoru, čime se ponovo potvrđuje kompleksna veza između ovih konstrukata. Ranija istraživanja su ukazivala na povezanost između ljubomore i psihotizma, kao i drugih konstrukata sličnih dezintegraciji (Sheikhmoonesi et al., 2020; Lima et al., 2017). Međutim, rezultati dobijeni medijacijom sugerišu da dezintegracija nije sama po sebi osobina koja vodi ka ljubomori, već da doprinosi doživljaju samog iskustva i kvalitetu odnosa, koji dalje intenziviraju ljubomoru.

Iz analize predstavljenih modela uočavaju se značajne razlike između muškaraca i žena u doživljaju ljubomore. Kod muškaraca, ljubomora se najčešće povezuje sa poštenjem, dok je kod žena složenija i uključuje dublje emocionalne dimenzije.

Muškarci često reaguju na ljubomoru sumnjajući na prevare, manipulacije i neiskrenosti, dok anksioznost dodatno pojačava strah od gubitka partnera. Sa druge strane, kod žena ljubomora se pokazuje kao složen fenomen koji nije vezan samo za poštenje, već i za emocionalnost. Takođe, postoji i indirektna veza sa dezintegracijom odnosa. Ova razlika ukazuje na to da ličnost i interpersonalne varijable imaju izraženiji uticaj na ljubomoru kod žena, čime se otvara prostor za analizu višedimenzionalnosti njihovog iskustva. Dodatno, kod muškaraca je anksioznost jedini identifikovani medijator, dok se kod žena pojavljuju sve

interpersonalne varijable kao značajni medijatori. Ovo može ukazivati na to da, pored toga što ličnost igra ključnu ulogu, dimenzije iskustva kod žena imaju značajniju ulogu u oblikovanju ljubomore. Zaključno, razumevanje mehanizama koji leže u osnovi ljubomore može biti ključno za razvoj terapijskih pristupa. Ovi pristupi bi mogli da se fokusiraju na specifične emocionalne i interpersonalne aspekte, čime bi se olakšalo razumevanje ljubomore i unapredio kvalitet romantičnih odnosa. Ovo istraživanje otvara mogućnosti za dalje proučavanje i pruža značajne implikacije za praktičnu primenu u terapijskoj praksi.

Nalazi istraživanja pokazuju da je povezanost svih značajnih dimenzija ličnosti sa ljubomorom posredovana anksioznošću kod oba pola. Ova posrednička uloga anksioznosti ukazuje na njen centralni značaj u objašnjenju ljubomore. Povezanost anksioznosti i ljubomore je takođe dobijena na korelacijskom nivou kod žena i muškaraca. U tom kontekstu, može se izvesti zaključak da najveći doprinos iskustva u partnerskim odnosima ljubomori dolazi upravo kroz dimenziju anksioznosti, koja pojačava emocionalne reakcije na stvarne ili percipirane pretnje unutar romantičnih veza. Anksioznost funkcioniše kao refleksija unutrašnjeg radnog modela sebe. Može se posmatrati kao odraz nesigurnosti u vezi sa vlastitom vrednošću i stabilnošću odnosa, pri čemu povećana ranjivost postaje katalizator ljubomornih reakcija. Kod osoba sa visokom anksioznošću, prisutan je strah od napuštanja, što ih čini sklonim da percipiraju pretnje vezi, intenzivirajući ljubomorne osećaje (Simpson & Rholes, 2017). Anksioznost tako ne samo da pojačava povezanost između ličnosti i ljubomore, već omogućava dublju analizu individualnih osobina koje utiču na dinamiku ljubomore. Kao posrednik, ona ukazuje na složenost ljubomore, koja zavisi i od ličnih karakteristika i od interpretacije međuljudskih odnosa. Razumevanje ove uloge pruža osnovu za strategije emocionalne regulacije koje mogu poboljšati kvalitet odnosa. To može doprineti efikasnijim terapijskim intervencijama usmerenim na smanjenje anksioznosti i ljubomornih reakcija, čime se stvara stabilniji i zadovoljniji emocionalni ambijent u romantičnim vezama.

Na kraju, ključno pitanje ovog istraživanja bilo je da li su veze između ispitivanih konstrukata direktne i neposredne ili su posredovane iskustvom u vezama svakog pojedinca. Drugim rečima, da li osoba postaje ljubomorna zbog određenih ličnih karakteristika ili zbog negativnih iskustava u odnosima. Kroz analizu iskustvenih interakcija, identifikovane su specifične karakteristike ličnosti koje doprinose većem nivou ljubomore, istovremeno naglašavajući značaj konteksta u kojem se te karakteristike manifestuju. Dakle, naši nalazi sugerišu da dimenzije ličnosti koje su stabilne i relativno nepromenjive manje doprinose ljubomori u odnosu na iskustvo u odnosima, koje je sklono menjaju. Nakon dobijenih rezultata, postavlja se pitanje zašto iskustva imaju veći doprinos partnerskoj ljubomori nego osobine ličnosti. Potencijalno objašnjenje leži u činjenici da su osobine ličnosti relativno stabilne tokom vremena, dok se iskustva sa različitim partnerima mogu dinamički menjati. Ova promenljivost otvara mogućnost pojave ljubomore čak i kod pojedinaca koji prethodno nisu ispoljavali ovu emociju. Naime, iskustva stečena u prethodnim vezama mogu značajno oblikovati percepciju i očekivanja u aktuelnim odnosima. Ljubomora može biti posredovana prošlim negativnim iskustvima, kao što su prevare ili emocionalne povrede, koja stvaraju osećaj nesigurnosti i straha od gubitka partnera.

U tom smislu, iako osobine ličnosti ostaju relativno konstantne, iskustva mogu uticati na to kako se te osobine manifestuju u specifičnim kontekstima. Ovaj pristup omogućava dublje razumevanje dinamike ljubomore koja se ne može u potpunosti objasniti samo analizom ličnih osobina, već zahteva uzimanje u obzir i kompleksnih iskustvenih obrazaca.

Na osnovu razmatranih rezultata, možemo konstatovati da ljubomora nastaje kao rezultat sadejstva osnovnih ličnih dispozicija i iskustvenih nadogradnji, u kojima iskustvo ima veći udeo. Dakle, ljubomora nije isključivo povezana sa osobinama ličnosti, već i stečeno iskustvo igra ključnu ulogu u razumevanju veze između dimenzija ličnosti i ljubomore. U tom kontekstu, nije dovoljno posmatrati samo vezu između poštenja, dezintegracije, emocionalnosti i ljubomore, s obzirom na to da se interpersonalne varijable mešaju u tu dinamiku. Može se konstatovati da se kroz nova iskustva veza između ličnosti i ljubomore ipak može delimično modifikovati. Ovi nalazi pružaju osnovu za razvijanje strategija koje će biti usmerene na smanjenje ljubomore, njeno bolje razumevanje i prevazilaženje kroz iskustvene intervencije. Integrisanjem iskustvenih faktora u istraživački model stiže se dublji uvid u ličnost ljubomorne osobe i u sam fenomen ljubomore. Time se obuhvataju ključni aspekti njenog nastanka, održavanja i razvoja, čime se otvaraju mogućnosti za razvoj ciljanih intervencija koje bi mogle pomoći u smanjenju ljubomore i poboljšanju kvalitetnih interpersonalnih odnosa. Konačno, za sveobuhvatno razumevanje fenomena ljubomore neophodno je uzeti u obzir spoj ličnih i interpersonalnih korelata. Ovi nalazi naglašavaju složenost i višedimenzionalnost ljubomore kao emocionalnog fenomena, pružajući osnovu za dalja istraživanja u ovoj oblasti.

5.2. ISPITIVANJE ODNOSA LIČNOSNIH I INTERPERSONALNIH KARAKTERISTIKA JEDNOG PARTNERA I LJUBOMORE DRUGOG PARTNERA

U prvom cilju predstavljene su veze između ljubomore i njenih ličnosnih i interpersonalnih korelata na nivou pojedinca. Međutim, u okviru ovog cilja, fokusirali smo se na istraživačko pitanje o strukturi odnosa ličnosnih i interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog. Ovo je prva studija u kojoj je ispitana povezanost partnerske ljubomore i njenih korelata u partnerskim relacijama, kao i studija u kojoj je odgovoreno na pitanje – da li dimenzije jednog partnera određuju ponašanje drugog partnera u manifestovanju ljubomore. U tom kontekstu, u drugom cilju, ukrstili smo iste konstrukte na nivou para, odnosno ispitali smo povezanost ličnosnih i interpersonalnih varijabli (dimenzija partnerske vezanosti, zavisnosti od partnera, opaženog kvaliteta odnosa) jednog partnera i ljubomore drugog partnera, čime je po prvi put analiziran pomenuti međusobni odnos. Polazeći od postojećih empirijskih nalaza na nivou pojedinca, drugom hipotezom bilo je pretpostavljeno da će ličnosne i interpersonalne varijable jednog partnera biti povezane sa ljubomorom drugog partnera. Dodatno, očekivali smo da će interpersonalne varijable jednog partnera biti značajni moderatori između interpersonalnih varijabli i ljubomore drugog partnera. Rezultati našeg istraživanja delimično potvrđuju hipotezu o povezanosti između nekih ličnosnih i interpersonalnih dimenzija jednog partnera i ljubomore drugog. Rezultati dobijeni u ovom istraživanju pokazali su da se veze između ispitivanih dimenzija i ljubomore identifikovane na nivou pojedinaca (Arbinaga et al., 2021; Karakurt, 2012; Szabrowicz, 2018; Wegner et al., 2018;) uglavnom utvrđuju i na nivou ukrštenih veza (unutar para).

Konkretno, viši nivo ljubomore ispoljavaju žene čiji partneri imaju niži nivo otvorenosti ka iskustvu, sa nižim nivoom poštenja, višim nivoom dezintegracije, anksioznosti i izbegavanja u domenu partnerske vezanosti, uz nižu zavisnost i opaženi kvalitet odnosa. S druge strane, muškarci čije partnerke imaju niži nivo saradljivosti, a viši nivo dezintegracije, anksioznosti i izbegavanja i odnos percipiraju kao manje kvalitetan, takođe pokazuju viši nivo ljubomore. Utvrđeno je da postoji moderatorska uloga interpersonalnih karakteristika jednog partnera u vezi između interpersonalnih karakteristika drugog partnera i njegove ljubomore, o čemu ćemo detaljnije raspraviti u nastavku.

5.2.1. Relacije ličnosnih i interpersonalnih karakteristika jednog partnera i ljubomore drugog partnera – zajedničke za oba pola

Naši nalazi pokazuju da su osobe koje iskazuju viši nivo ljubomore, u vezi sa partnerima koji pokazuju viši nivo dezintegracije, anksioznosti i izbegavanja, te odnos procenjaju kao manje kvalitetan.

Osobe koje su ljubomornije, u partnerskom su odnosu sa osobama koje imaju viši nivo na dezintegraciji. To znači da ljubomorne osobe često imaju partnere koji su skloni povezivanju iracionalnih pojava i pridavanju značaja nepovezanim fenomenima. Ponašanja svojstvena osobama sa višom dezintegracijom mogu stvarati tendenciju ka ljubomori njihovih partnera. Takve karakteristike se ogledaju kroz subdimenzije dezintegracije koje karakterišu dezorganizovani sistemi za obradu informacija za testiranje stvarnosti, iskrivljene spoznaje, emocije i ponašanja (Lazarević et al., 2016). Na primer, osoba sa višom dezintegracijom može doživeti disregulaciju u psihološkim domenima poput pažnje, planiranja i emocionalnih reakcija (Knežević et al., 2017), što može otežati otvorenu komunikaciju i dovesti do nesporazuma. Takvi problemi često podstiču ljubomoru kod drugog partnera. Ljubomora i paranoja dele zajedničke simptome, kao što su iracionalna sumnjičavost i ruminativne misli, kao i tendencija ka lažnom optuživanju i problematičnim međuljudskim odnosima (Lerigo, 2020). Kada je jedan partner viši na dezintegraciji i pokazuje takva ponašanja, drugi partner može „preuzeti” slične obrasce, što vodi povećanoj paranoji i ljubomori. Osobe sa višom dezintegracijom često doživljavaju nestabilnost afekta, sa oscilacijama u raspoloženju od depresivnih do maničnih stanja (Knežević et al., 2017). Ove promene mogu stvoriti osećaj zapostavljenosti kod drugog partnera, nedostatak adekvatne podrške i sumnju u partnerovu vernost, što dodatno povećava ljubomoru. U suštini, promena u ponašanju i emocionalnom stanju osobe sa višom dezintegracijom stvara nepoverljivi ambijent i složenu dinamiku u vezi, koji mogu doprineti izraženoj ljubomori kod njenog partnera.

Ljubomornije su osobe čiji su partneri skloniji anksioznosti i izbegavanju. Određeni obrasci ponašanja, karakteristični za osobe sa izraženom anksioznošću i/ili izbegavanjem u partnerskom odnosu, mogu izazvati ljubomoru kod drugog partnera. Na primer, osobe sa nesigurnim stilovima vezanosti često manifestuju specifična ponašanja, uključujući strah od bliskosti, izbegavanje intimnosti i sukoba, nedostatak spremnosti na iskreno prepuštanje odnosu, nepoverenje i nesigurnost prema sebi, partneru i vezi, kao i otežanu komunikaciju i izražavanje svojih potreba, briga i osećanja (Stefanović Stanojević, 2006, 2012). Ovi obrasci ponašanja mogu aktivirati i podstaći ljubomorne reakcije kod drugog partnera, što ukazuje na kompleksnu dinamiku u međusobnim odnosima.

Ljubomora je povišena kod osoba čiji su partneri nezadovoljni odnosom. Kada jedan partner nije zadovoljan, često se kod drugog partnera stvara atmosfera straha od gubitka veze, što dovodi do nedostatka poverenja, nesigurnosti u sopstveni položaj i vrednost u odnosu, kao i sumnje u sposobnost zadovoljavanja partnerovih potreba (Fitzpatrick & Lafontaine, 2017). Takva osećanja mogu značajno doprineti porastu ljubomornih misli i reakcija. Nezadovoljan partner može pokazivati znakove distanciranja ili emocionalne povučeniosti, što može dodatno pojačati ljubomoru drugog partnera. Ova situacija može izazvati i osećaj gubitka kontrole nad vezom, što dovodi do potrebe za potvrdom i sigurnošću, ali i do povećane sklonosti prema ljubomori. U suštini, nezadovoljstvo jednog

partnera stvara atmosferu nesigurnosti i sumnje, što može značajno uticati na emocionalno stanje i ponašanje drugog partnera, potstičući razvoj ljubomore. Ovi nalazi su u skladu sa istraživanjima koja pokazuju da partneri ljubomornih osoba često osećaju nezadovoljstvo u vezi, što može dovesti do odluke o prevari (Banfield & McCabe, 2001).

5.2.2. Relacije ličnih i interpersonalnih karakteristika žene i ljubomore muškaraca

Veza koja je identifikovana isključivo kod muškaraca u kontekstu ljubomore i ispitivanih dimenzija, odnosi se na povezanost ljubomore muškarca sa ženskom saradljivošću. Niža saradljivost kod žena predviđa višu ljubomoru kod muškarca. Žene kod kojih je saradljivost niska, često imaju generalno antagonistički stav, višu egocentričnost i manju sklonost ka popuštanju i pravljenu kompromisa i fleksibilnosti, tendencije ka teškom opraštanju, grubosti i teškoćama u kontrolisanju temperamenta (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2008). Navedene karakteristike žena u partnerskom odnosu mogu se reflektovati kroz tvrdoglavo i nepopustljivo ponašanje i nedovoljnu spremnost za prevazilaženje konflikata, kao i kroz ispoljavanje besa i nestrpljivosti, što sve zajedno može voditi višoj ljubomori muškarca. Iz perspektive muškaraca, opisane odlike žena potencijalno se mogu tumačiti kao nedostatak suštinskog zalaganja za očuvanje odnosa, manjak posvećenosti, podrške i angažovanja, što može biti povezano sa izraženijom ljubomorom. Obrnuta veza nije zabeležena, odnosno muška saradljivost nije povezana sa ženskom ljubomorom. To može biti posledica različitih sociokulturnih i psiholoških faktora koji oblikuju percepcije i reakcije unutar veze. Naime, muškarci se često percipiraju kao nosioci moći i autoriteta u vezi i, ukoliko žena pokazuje nesaradljive osobine, odstupa od očekivane uloge žene, to može izazvati veću ljubomoru kod muškarca. Ako je muškarac nesaradljiv, to može biti manje uočljivo ili društveno prihvatljivije, tj. manje saradljivo ponašanje muškarca, može biti u skladu sa ženinim (društveno/kulturno uslovljenim) predstavama o muškarcima, što neće podsticati žensku ljubomoru. Prema istraživanjima, žene su generalno više na dimenzijama saradljivosti od muškaraca (Knežević et al., 2004), pa je moguće pretpostaviti da iz tog razloga i na našem uzorku muška saradljivost nije bila značajna za ljubomoru žene. Takođe, istraživanja pokazuju da žene generalno imaju viši nivo saradljivosti od muškaraca (Knežević et al., 2004), što može objasniti zašto na našem uzorku muška saradljivost nije bila značajna za ljubomoru žena. Ova dinamika ukazuje na složenost međusobnih odnosa i različite načine na koje se ljubomora manifestuje kod muškaraca i žena.

S obzirom na to da je više ženskih ispitanih dimenzija na individualnom planu i nivou para povezano sa njihovom ljubomorom, može se konstatovati da se ljubomora kod žena može u većoj meri objasniti sopstvenim i partnerovim osobinama, u odnosu na ljubomoru kod muškarca. U tom kontekstu, muška ljubomora je potencijalno pod većim dejstvom nekih drugih faktora.

5.2.3. Relacije ličnih i interpersonalnih karakteristika muškarca i ljubomore žene

Žena je ljubomornija ukoliko je u vezi sa muškarcem koji poseduje niži stepen otvorenosti ka iskustvu, poštenja i zavisnosti.

Niža otvorenost partnera podrazumeva tradicionalizam, tvrdoglavost, dogmatizam, konzervativizam i sklonost rigidnim uverenjima i zastarelim normama (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2004), što može otežati komunikaciju i doprineti rastu ljubomore kod

žene. Kada partner poseduje navedene karakteristike, on je često zatvoreniji za komunikaciju, više je usmeren na sebe, a manje za razmatranje partnerkinih potreba. Ovakav način ponašanja muškarca može doprineti razvoju osećanja usamljenosti i zapostavljenosti kod žene, što može rezultirati višom ljubomorom. Muškarci koji su manje otvoreni ka iskustvu mogu teže pokazivati bliskost i teže izražavati svoje potrebe i osećanja, što njihove partnerke mogu doživeti kao nedostatak povezanosti, pažnje i jasnoće u odnosu, čime se ljubomora intenzivira. U obrnutom smeru, ne postoji povezanost između ljubomora muškarca i ženske otvorenosti ka iskustvu. Nedostatak veze možemo objasniti time da muškarci ne doživljavaju partnerkinu otvorenost ka iskustvu kao pretnju odnosu, već potencijalno kao pozitivan i inspirativan stimulans za bogatiji odnos.

Žena je više sklona ljubomori ukoliko je njen partner manje pošten. Niži nivo poštenja kod muškarca podrazumeva sklonost laskanju, pretvaranju, manipulaciji, laganju i iskorišćavanju (Ashton, 2013; Lee & Ashton, 2004). U partnerskoj vezi, ove karakteristike muškarca mogu se manifestovati kao prevrtljivost, neloyalnost, neiskrenost, nevažavanje i nepoštovanje partnerke. Iz perspektive žena, opisani sklop ponašanja potencijalno produbljuje nepoverenje i sumnju u partnera, što se posledično može reflektovati kroz povećanu ljubomoru. Veza između nižeg poštenja i više ljubomora pokazana je u prethodnim istaživanjima na individualnom nivou, prema kojima je utvrđeno da su osobe sa nižim poštenjem sklone prevarama i upuštanju u kratkoročne veze (Jia et al., 2016). To može biti jedan od faktora koji podstiče ljubomoru kod žena koje su u vezi sa manje poštenim partnerima. Veza između ljubomora muškarca sa poštenjem kod žena nije značajna, što se može objasniti različitim reakcijama na aspekte poštenja. Dok žene često insistiraju na iskrenosti kao ključnom temelju veze, muškarci možda manje naglašavaju ovu dimenziju, što rezultira slabijom ljubomornom reakcijom na nedostatak poštenja kod partnerke. Dodatno, žene češće imaju više skorove na dimenziji poštenja u odnosu na muškarce (García et al., 2020; Lee & Ashton, 2020).

Viši nivo zavisnosti kod muškarca predviđa nižu ljubomoru kod žene. Viša zavisnost podrazumeva potpunu usmerenost na partnera, opsesivnost i konstantnu potrebu za pažnjom (Šakotić-Kurbalija, 2010; Šakotić-Kurbalija, 2011). U ovom kontekstu, kada se muškarac ponaša nezavisnije i ne pruža partnerki potrebnu emocionalnu podršku, ona to može protumačiti i kao nezainteresovanost za odnos. Nedostatak potvrde od strane partnera može dovesti do povećane nesigurnosti, nepoverenja i sumnje u njegovu posvećenost, što može dodatno pojačati ljubomoru. Muškarčeva nezavisnost može se interpretirati i kao individualističko ponašanje, koje partnerka može doživljavati kao nedostatak predanosti odnosu. U nastojanju da povрати pažnju i osigura vezu, žena može razviti strategije koje dalje podstiču ljubomoru. Sa druge strane, ova veza se ne javlja kod muškaraca. Izostanak veze potencijalno se može protumačiti time da muškarci ne doživljavaju partnerkinu nezavisnost kao pretnju.

Umesto toga, mogu je tumačiti kao znak snage i samopouzdanja, što može doprineti stabilnosti i zadovoljstvu u vezi. Stoga, nedostatak zavisnosti kod partnerke neće nužno izazvati ljubomoru kod muškaraca, što naglašava različite percepcije zavisnosti i nezavisnosti u partnerskim odnosima.

5.2.4. Moderacija interpersonalnih varijabli jednog partnera u odnosu dimenzija ličnosti drugog i njegove ljubomore

Kao što je prethodno pomenuto, očekivali smo da će interpersonalne varijable jednog partnera delovati kao značajni moderatori između interpersonalnih varijabli i ljubomore drugog partnera. Uloga moderatorskih varijabli nije do sada istraživana u ovom kontekstu. Naši nalazi ukazuju na to da određene interpersonalne varijable jednog partnera značajno moduliraju vezu između interpersonalnih dimenzija jednog partnera i ljubomore drugog. To znači da iskustvo ljubomore kod jednog partnera zavisi od drugog partnera.

Preciznije:

- 1) negativna veza između ljubomore i opaženog kvaliteta jednog partnera moderirana je izbegavanjem drugog partnera, kod oba pola;
- 2) efekat ženske zavisnosti na ljubomoru moderiran je muškom zavisnošću;
- 3) vezu muškog izbegavanja i ljubomore moderira žensko izbegavanje.

U predviđanju ljubomore na osnovu interpersonalnih varijabli oba partnera, identifikovane su četiri ključne moderacije. Konkretno, prve dve značajne moderacije ukazuju na to da negativna povezanost između ljubomore i opaženog kvaliteta odnosa zavisi od nivoa izbegavanja kod muškaraca i žena. Osobe sa visokim nivoom izbegavanja često se distanciraju od emocionalnih interakcija, odbijaju naklonost, izoluju se od sopstvenih osećanja, izbegavaju emocionalnu intimnost i minimiziraju očekivanja od partnera (Dykas & Cassidy, 2011; Kruger et al., 2013). Kada je osoba nezadovoljna odnosom i istovremeno se suočava sa izbegavanjem od svog partnera, ljubomora se može pojačati. Naime, partner koji doživljava kvalitet odnosa kao nizak i suočava se sa visokim nivoom izbegavanja od svog partnera verovatno će biti skloniji izražavanju ljubomore, jer oseća nesigurnost i pretnju. Sa druge strane, kada je izbegavanje drugog partnera nisko, efekat lošeg kvaliteta odnosa na ljubomoru može biti umanjen. U takvim situacijama, manja distanca i veća emotivna povezanost omogućavaju partneru koji je ljubomorani da se oseća sigurnije, smanjujući intenzitet ljubomore čak i kada je kvalitet odnosa nizak.

Treća značajna moderacija u ovom istraživanju pokazuje da je efekat ženske zavisnosti na njenu ljubomoru moderiran muškom zavisnošću. Konkretno, što je muškarac nezavisniji, to je zavisna žena sklonija izražavanju ljubomore. Kada je žena zavisnija, njena usmerenost ka partneru je veća, što se može shvatiti kao strategija ulaganja u odnos i udovoljavanje partneru u kontekstu očuvanja odnosa (Stanković, 2018). U ovom kontekstu, viši nivo zavisnosti partnera može doprineti jačanju njenog poverenja u odnos, čime se smanjuje osećaj ugroženosti, a samim tim i ljubomore.

Nasuprot tome, muškarčeva nezavisnost može otežati stvaranje simbiotskog odnosa, čime se smanjuje recipročnost ulaganja i emocionalne podrške, što povećava njen osećaj nesigurnosti i pretnje, čime se potencijalno pojačava ljubomora. Ova dinamika ukazuje na važnost međusobne zavisnosti kao faktora stabilnosti u vezama i osvetljava kako varijacije u zavisnosti među partnerima moduliraju ljubomoru, posebno kod žena koje teže emocionalnoj sigurnosti kroz izraženiju zavisnost od partnera.

Četvrta značajna moderacija u kontekstu muške ljubomore odnosi se na vezu muškog izbegavanja i ljubomore, uz moderirajući efekat ženskog izbegavanja. Najizraženiji nivo ljubomore kod muškaraca se javlja kada oni pokazuju niži nivo izbegavanja, dok njihove partnerke iskazuju visok nivo izbegavanja. U tom kontekstu, opisana dinamika može se objasniti pomoću amplifikovanog posmatranja karakteristika partnerki sa visokim izbegavanjem. Naime, kada je nivo izbegavanja kod žene viši, ona teži autonomiji i distanci, ima strah od bliskosti, visoko samopouzdanje i emocionalno je udaljena od partnera (Shaver & Mikulincer, 2002). Ukoliko muškarac ima niže izbegavanje, ta distanca može kod njega izazvati nesigurnost, nerazumevanje i konflikte u odnosu, što pogoduje manifestovanju ljubomore. Ponašanje partnerke sa izraženim izbegavanjem može dodatno povećati muškarčev osećaj pretnje, zbog čega on postaje skloniji ljubomori. S druge strane, ukoliko muškarac takođe pokazuje visoko izbegavanje, on deli slične karakteristike sa partnerkom – poput emocionalne distance i težnje za autonomijom – što smanjuje verovatnoću da će doći do izraženih emocionalnih reakcija poput ljubomore. U takvom odnosu, obe strane teže smanjenju emocionalne bliskosti, što ublažava potencijal za pojavu ljubomore jer odsustvo bliskosti postaje obostrano prihvatljiv obrazac ponašanja. Ova moderacija ukazuje na to da slični nivoi izbegavanja mogu smanjiti šanse za nastanak ljubomore, dok razlike u nivou, posebno u situacijama kada je muškarac manje izbegavajući od žene, pojačavaju ljubomoru i osećaj nesigurnosti, što je doprinos rada izučavaju fenomena ljubomore.

Nalazi ukazuju na različite moderatore ljubomore kod muškaraca i žena, pri čemu je zavisnost značajan moderator kod žena, a kod muškaraca je fokus na izbegavanju. Otvara se i pitanje zašto se zavisnost kod muškaraca javlja kao moderator, ali se ne pokazuje kao značajna u analizama na nižim nivoima. Dobijeni rezultat sugerise asimetričan obrazac uticaja zavisnosti na ljubomoru, gde je muška ljubomora snažnije pogođena zavisnošću partnerke, dok se ženska ljubomora ne pokazuje osetljivom na nivoe zavisnosti muškarca. Takođe, intrigantno je da zavisnost muškaraca ne pokazuje korelaciju sa ljubomorom njihove partnerke, dok je obrnuta veza značajna, odnosno, zavisnost žene je značajan prediktor muške ljubomore. Dakle, zavisnost kod muškaraca nema linearan efekat na njihove emocije ili ponašanja, već deluje u specifičnim uslovima ili u interakciji sa drugim varijablama. Ovaj rezultat može se interpretirati kroz prizmu rodni uloga i društveno ukorenjenih normi. Naime, moguće je da je ženama društveno prihvatljivije da izraze emocionalnu zavisnost i strah od gubitka bliskih odnosa, što ih čini podložnijima ljubomori u situacijama gde osećaju zavisnost od partnera. Sa druge strane, muškarci su skloni izbegavanju otvorenog izražavanja ljubomore kako bi očuvali percepciju muževnosti i emocionalne nezavisnosti, što se može objasniti socijalnim očekivanjima da muškarci zadrže kontrolu i autonomiju u vezi. Ova razlika ukazuje na važnost rodni normi i njihov uticaj na emocionalno ponašanje u vezi, što otvara prostor za dalja istraživanja o tome kako rodni identiteti oblikuju reakcije na emocionalne izazove poput ljubomore.

Ostaje otvoreno pitanje zašto se dimenzija anksioznosti ne pokazuje kao značajan moderator, s obzirom na to da je identifikovana kao značajan medijator i da je povezana sa ljubomorom kod oba pola, kroz sve sprovedene analize.

Ovaj nalaz može sugerisati da anksioznost ne menja snagu ili pravac veze između ljubomore i drugih varijabli, već više utiče na doživljaj ljubomore. Nedostatak uočene moderacijske uloge može ukazivati na kompleksnost emocionalnih reakcija, što implicira da anksioznost može delovati različito u različitim kontekstima ili situacijama.

Takođe, primećuje se izostanak opaženog kvaliteta odnosa kao značajnog moderatora kod oba pola. Opaženi kvalitet odnosa može biti pod uticajem različitih faktora,

uključujući individualne karakteristike partnera, prethodna iskustva i situacione okolnosti. Ova složenost otežava identifikaciju jasne uloge kvaliteta odnosa kao moderatora, naročito kada se uzmu u obzir različiti načini na koje svaki partner percipira kvalitet veze.

Zanimljivo je primetiti odsustvo značajnih veza između ljubomore i dimenzija ekstraverzije i emocionalnosti, koje se nisu pojavile u analizama korelacija, regresija, niti moderacija. Dimenzija emocionalnosti se javlja jedino u okviru medijacionih modela. Ova zapažanja postavljaju važno pitanje – zašto ove veze nisu identifikovane, s obzirom na to da ekstraverzija predstavlja značajan deo ličnosti i jedan je od ključnih elemenata modela ličnosti? Odsustvo veze između ljubomore i ekstraverzije može se objasniti kroz različite aspekte ekstraverzije koji, ne nužno, podrazumevaju intenzivne negativne emocije poput ljubomore. Ekstravertne osobe često teže društvenim interakcijama, one imaju dovoljno samopouzdanja u vezi sa socijalnim relacijama, što umanjuje verovatnoću izražavanja ljubomornih tendencija. Sa druge strane, introvertne osobe često imaju tendenciju da potiskuju svoje emocije i izbegavaju otvoreno izražavanje osećanja, uključujući ljubomoru. Njihov način reagovanja može biti suptilniji ili više introspektivan, što otežava kvantifikaciju njihove ljubomore u tradicionalnim analizama. Kao rezultat, može se desiti da istraživači ne identifikuju ovu vezu, jer introvertne osobe ne pokazuju ljubomoru na očekivane načine. Takođe, moguće je da ne postoji značajna veza između ljubomore i dimenzija ličnosti poput introverzije i ekstraverzije, i da su te osobine ličnosti irelevantne za pojavu ljubomore.

Što se tiče emocionalnosti, očekivalo bi se da osobe sa višim nivoima emocionalnosti, zbog njihove osetljivosti na emocionalne promene i intenziteta doživljavanja emocija, budu podložnije ljubomori. Međutim, naši rezultati sugerišu da emocionalnost ima direktnu vezu sa ljubomorom isključivo na nivou medijacije. Ovaj nalaz može se delom objasniti činjenicom da emocionalnost obuhvata niz faceta, od kojih ne moraju sve biti povezane sa ljubomorom. Iako neki aspekti emocionalnosti, poput oscilacija u raspoloženju, odgovaraju profilu ljubomorne osobe, celokupna dimenzija emocionalnosti može uključivati i karakteristike koje ublažavaju ili maskiraju ljubomorne reakcije. Stoga, ovi nalazi ukazuju na potrebu za daljim istraživanjem specifičnih karakteristika emocionalnosti koje bi mogle biti povezane sa ljubomorom, kako bi se bolje razumeo složen odnos između ovih konstrukata.

Nakon svih predstavljenih nalaza, možemo primetiti da određene ličnosne i interpersonalne karakteristike jednog partnera mogu izazvati ili pojačati osećaj ljubomore kod njihovih partnera. Ova saznanja ukazuju na to da ljubomora nije rezultat samo individualnih karakteristika svakog od partnera, već i rezultat međupartnerske dinamike i interakcije. Takođe, identifikovali smo mogući mehanizam koji vodi do intenzivnije ljubomore, a to su iskustva u partnerskom odnosu oba partnera. Ovaj nalaz je veliki doprinos u polju ljubomore, s obzirom na to da u prethodnim istraživanjima nije ispitivana ljubomora u kontekstu dijade. Na kraju, na osnovu nalaza iz prethodna dva cilja može se diskutovati o profilu ljubomorne žene i ljubomornog muškarca.

5.2.5. Profil ljubomorne žene

Na osnovu svih dobijenih nalaza iz oba predstavljena cilja, ustanovili smo koje dimenzije žene su povezane sa njenom ljubomorom. Ljubomorna žena je zavisnija, emocionalnija, sklonija dezintegraciji, anksioznosti i izbegavanju. Manje je saradljiva, savesna i poštena, te nezadovoljna partnerskim odnosom. Takođe, uvođenjem medijatorskih varijabli, pokazalo se da su ljubomornije žene koje manifestuju niži nivo poštenja, a poseduju viši nivo dimenzije anksioznosti. Ljubomora je izraženija kod žena koje su emocionalnije i poštenije, a kod kojih je povišena zavisnost i dimenzija anksioznosti. Dezintergacija žena imaće efekta na ljubomoru samo ako je ona nesigurna i nezadovoljna odnosom.

Uvođenjem para, ustanovili smo ne samo koje dimenzije kod žene su povezane sa njenom ljubomorom, već i koje su osobine partnera žene koja je ljubomornija. Ljubomora je izraženija kod žena čiji su partneri skloniji dezintegraciji, anksioznosti i izbegavanju. Takođe, žene su ljubomornije ako im je partner manje saradljiv, otvoren ka iskustvu i pošten, nezadovoljan odnosom i nezavisan. Veća nezavisnost muškarca povećava ljubomoru kod zavisnih žena. Osim toga, što je izraženije izbegavanje kod partnera, žena koja nije zadovoljna odnosom je ljubomornija.

Primećuje se da je većina dimenzija koje su kod žene izražene, visokih vrednosti i kod njenog partnera: sklonost dezintegraciji, izbegavanju, anksioznosti; saradljivost; poštenje i nezaovoljstvo odnosom, iz čega se može konstatovati da se partneri biraju po sličnosti („sličan se sličnom raduje”).

5.2.6. Profil ljubomornog muškarca

Muškarac koji je ljubomorniji je anksiozan i izbegavajući, nezadovoljan odnosom, manje saradljiv, otvoren je ka iskustvu i ima snižen nivo poštenja. Ljubomorniji je muškarac koji manifestuje niži nivo poštenja, a istovremeno poseduje viši nivo dimenzije anksioznosti, u partnerskom je odnosu sa ženom koja je manje saradljiva i savesna, sklona dezintegraciji, anksioznosti i izbegavanju, koja je nezadovoljna odnosom. Najviši stepen ljubomore se uočava kod partnera sa manje izraženim izbegavanjem, a čija je partnerka sklona izbegavanju. Osim toga, što je izraženije izbegavanje kod partnera, žena koja nije zadovoljna odnosom je ljubomornija.

Na osnovu predstavljenog profila ljubomornog muškarca i ljubomorne žene, možemo konstatovati da je ljubomora rezultat osobina ličnosti oba partnera. Takođe, s obzirom na medijatorsku i moderatorsku ulogu interpersonalnih varijabli, ljubomora pojedinca određena je i iskustvom njegovog partnera. Naglasili bismo da su dobijeni nalazi pokazali da su, od svih ispitivanih varijabli, anksioznost iz domena interpersonalnih i poštenje iz sfere ličnosnih dimenzija od velike važnosti za partnersku ljubomoru kod oba pola, na nivou korelacija i medijacija. Stoga, možemo konstatovati da anksioznost, koja operacionalizuje unutrašnji radni model sebe, i poštenje imaju značajnu ulogu za razumevanje ljubomore. Dobijena saznanja upućuju na važnost uključivanja partnera u ispitivanje ljubomore, kako bi se ova kompleksna emocija ispitala iz više uglova. Istovremeno, veze koje smo dobili omogućavaju nam da bolje razumemo ljubomoru, nadogradimo nalaze o ljubomori na uzorku pojedinca i produbimo dosadašnja znanja.

5.3. LJUBOMORA NA NIVOU PARA

U okviru poslednjeg cilja, fokusirali smo se na identifikaciju potencijalnih razlika u ljubomori na nivou para, između parova sa različitim kombinacijama interpersonalnih varijabli. Ovaj aspekt ljubomore je po prvi put istražen na opisani način, što predstavlja značajnu novinu u ovom polju. Prethodna istraživanja na nivou pojedinca pokazala su povezanost između ispitivanih varijabli i ljubomore (Arbinaga et al., 2021; Dandurand & Lafontaine, 2014; Muzzy, 2022; Wegner et al., 2018). Na temelju ovih saznanja, formulisali smo treću hipotezu: „Parovi kod kojih oba partnera imaju sigurni stil vezanosti, nižu zavisnost od partnera i viši kvalitet odnosa pokazuju niže nivoe ljubomore u poređenju sa parovima kod kojih barem jedan partner ima nesiguran stil vezanosti, višu zavisnost ili niži kvalitet odnosa.”

Rezultati našeg istraživanja delimično potvrđuju postavljenu hipotezu. Naši nalazi pokazuju da se ljubomora na nivou para razlikuje između parova sa različitim kombinacijama interpersonalnih varijabli. Očekivali smo da je dovoljno da jedan partner manifestuje karakteristike povezane sa ljubomorom kako bi se narušila dinamika odnosa i povećala ljubomora na nivou para. Ova očekivanja su potvrđena u kontekstu stilova vezanosti i opaženog kvaliteta odnosa. Naime, utvrđene su značajne razlike između parova kod kojih oba partnera imaju siguran stil partnerske vezanosti u odnosu na parove kod kojih bar jedan partner ima nesiguran stil. Takođe, utvrđene su značajne razlike između parova kod kojih su oba partnera zadovoljna odnosom i parova kod kojih bar jedan partner smatra da je odnos nekvalitetan, te parova kod kojih oba partnera kvalitet odnosa opazaju kao nizak. Dakle, potvrdili smo da iskustva oba partnera doprinose dinamici odnosa, te da je dovoljno da jedan partner poseduje karakteristike povezane sa ljubomorom, poput anksioznosti i izbegavanja, ili da procenjuje kvalitet odnosa kao niži, kako bi se ljubomora na nivou para povećala. Drugim rečima, postoji povezanost između ljubomore na nivou para i dimenzija vezanosti, kao i kvaliteta odnosa, pri čemu su partneri koji su sigurno vezani i zadovoljni svojim odnosima manje skloni ljubomori. Iako između parova koji nisku zavisnost procenjuju kao nisku i onih gde barem jedan partner procenjuje zavisnost kao višu nisu pronađene značajne razlike, značajnost je bila na granici. Utvrđeno je da će partnerska ljubomora biti iznad proseka u prisustvu višeg nivoa partnerske anksioznosti i kada žene percipiraju kvalitet odnosa kao nizak, te da su najljubomornije kombinacije parova kod kojih je nesigurni muškarac u paru sa nezavisnom, samostalnom ženom.

Pre analize odnosa između partnerske ljubomore i kombinacija interpersonalnih varijabli, važno je istaknuti da su u našem uzorku partnerke ljubomornije od svojih partnera. Ove razlike su u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja koja su ispitivala ljubomoru u kontekstu partnerskih odnosa (Bhagal, 2018; Güçlü et al., 2017; Sahana & Ganth, 2016), koja takođe pokazuju razlike između žena i muškaraca. Iz navedenog primećujemo da se rod kao eksplanatorni faktor može pokazati primenljivim u objašnjenju dela nalaza. Naime, razlike u ljubomori između muškaraca i žena mogu biti posledica pola, odnosno uslovljene biologijom (npr. hormonalne razlike i razlike u neurobiološkim procesima), ili roda, odnosno društvenog sistema u kome se partneri i partnerke, a samim tim i njihove partnerske relacije, oblikuju na različite načine (društveni stereotipi, dinamika moći u vezama, rodne uloge, stigmatizacija ljubomore). Smatramo da postoji dovoljno razloga da se buduća istraživanja više fokusiraju na ove razlike. Moguće je da je tema istraživanja privukla žene koje su ljubomornije od proseka i one kojima je ljubomora važan deo iskustva u partnerskim odnosima. Jedno objašnjenje dobijene veće ljubomore žena može biti rezultat specifičnosti uzorka, u kome su žene koje su već sklonije promišljanju o ljubomori bile više motivisane da učestvuju u istraživanju.

Prvi značajan nalaz u okviru ovog cilja, odnosi se na povezanost između ljubomore i kombinacije stilova vezivanja oba partnera. Rezultati ukazuju na to da, kada oba partnera posедуju siguran stil vezivanja, predispozicije za manifestacije ljubomore su znatno niže. Nasuprot tome, ljubomora na nivou para je izraženija kada jedan ili oba partnera imaju nesigurne stilove vezivanja. Ovi nalazi sugeriraju da način na koji partneri percipiraju i reaguju na međusobne emocije i ponašanja može značajno uticati na dinamiku ljubomore unutar veze. Kada su partneri sigurno vezani, oni neguju međusobno poverenje i osećaj prijatnosti, što doprinosi razvoju bliskosti i sigurnosti u vezi. Ovaj oblik vezivanja omogućava im da se konstruktivno suočavaju sa stresom, održavajući ravnotežu između potrebe za samostalnošću i potrebe za vezivanjem. Sigurno vezani pojedinci su dostupni i naklonjeni partneru, tretirajući ga s poštovanjem i odgovornošću, te pružajući međusobnu podršku (Bartholomew, 1990; Bartholomew, 1991; Stefanović Stanojević, 2006, 2012). Ovakva dinamika značajno smanjuje mogućnost razvoja ljubomore. Sigurno vezani partneri obično neguju međusobno poverenje i osećaj prijatnosti, što doprinosi razvoju bliskosti i sigurnosti u vezi. Ovaj oblik vezivanja omogućava im da se konstruktivno suočavaju sa stresom, održavajući ravnotežu između potrebe za samostalnošću i potrebe za vezivanjem. Sigurno vezani pojedinci su dostupni i naklonjeni partneru, tretirajući ga s poštovanjem i odgovornošću, te pružajući međusobnu podršku (Bartholomew, 1990; Bartholomew, 1991; Stefanović Stanojević, 2006, 2012). Ova dinamika značajno smanjuje mogućnost razvoja ljubomore. Pored toga, sigurno vezani pojedinci obično pozitivno reaguju na sukobe, usvajajući konstruktivna ponašanja koja doprinose obnavljanju harmonije u odnosu (Feeney & Karantzas, 2017). Oni ne ispoljavaju preteranu brigu u vezi sa intimnošću, što im omogućava lakše otvaranje prema partneru. Ovaj pristup rezultira smanjenom sklonošću ka prevari i sumnji u partnera, čime se stvaraju zdraviji i poverljiviji odnosi (Hicks, 2020).

Međutim, kada jedan ili oba partnera posедуju nesigurne stilove vezivanja, ljubomora se može manifestovati kao direktna reakcija na te obrasce ponašanja u svakodnevnom životu. Nesigurni stilovi vezivanja stvaraju plodno tlo za razvoj ljubomore u partnerskim odnosima, jer uključuju niz karakteristika koje mogu ozbiljno narušiti dinamiku veze. Ljubomora u ovom kontekstu ne utiče samo na pojedinca, već može značajno destabilizovati ceo odnos. Specifični aspekti nesigurnih stilova vezivanja, kao što su distanciranost, nametljivost, sumnjičavost, strah od intimnosti ili gubitka partnera, kao i manjak komunikacije i nepokazivanje ranjivosti, mogu podstaći ljubomornu reakciju (Deng et al., 2023; Feeney & Karantzas, 2017; Goodboy et al., 2017; Marazziti et al., 2010). Kada jedan partner konstantno zahteva emocionalnu blizinu, dok drugi zanemaruje njegove potrebe, može doći do pogoršanja međusobnog poverenja. Ponašanja koja izazivaju krivicu u partneru, opsesivna kontrolna ponašanja ili prekomerno ulaganje u odnos bez uzvraćene podrške, dodatno doprinose emocionalnoj nestabilnosti. U takvim okolnostima, ljubomora postaje izraz nesigurnosti i straha, koji, ako se ne adresiraju, mogu dovesti do ozbiljnijih problema u vezi, ističući potrebu za razumevanjem i radom na stilovima vezivanja kako bi se poboljšala emocionalna dinamika između partnera. Dosadašnja istraživanja, u kojima je ispitan odnos partnerske ljubomore i stilova partnerske vezanosti, sprovedena su na nivou pojedinca. Ovo istraživanje je prvi put obuhvatilo analizu na nivou para, čime je naglašena važnost interakcije između partnera i njihovih stilova vezivanja u oblikovanju dinamike ljubomore u partnerskim odnosima.

Drugi značajan nalaz u ovom istraživanju odnosi se na povezanost između ljubomore i opaženog kvaliteta odnosa na nivou para. Naši rezultati pokazuju da je ljubomora najizraženija kod parova kod kojih su oba partnera nezadovoljna.

Kod mešanih parova, gde jedan partner može biti zadovoljan dok drugi nije, nivo ljubomore je nešto niži, dok je ljubomora najniža kada oba partnera smatraju svoj odnos kvalitetnim. Ovi nalazi sugerišu da ljubomora na nivou para opada sa povećanjem kvaliteta odnosa. Kada su oba partnera zadovoljna svojim odnosom, to stvara pozitivan okvir za stabilnost veze, čime se smanjuje predispozicija za razvoj ljubomore. Nalazi koje smo dobili ukazuju na važnost održavanja visokog kvaliteta odnosa kao ključnog faktora u prevenciji ljubomore, pružajući osnovu za emocionalnu sigurnost i međusobno poverenje među partnerima. Kvalitet partnerskog odnosa se može analizirati kroz obrasce međusobnog ophođenja, gde stavovi i ponašanje jednog partnera postaju refleksija drugog. Ova interakcija sugerišu da subjektivni osećaji jednog partnera direktno zavise od percipiranog ponašanja emotivnog saputnika (Brkić-Jovanović, 2016). U slučajevima kada jedan od partnera iskazuje nezadovoljstvo, može doći do pojave sumnje, anksioznosti i neodlučnosti, što dodatno potencira izražavanje ljubomore. Ova emocionalna stanja ne utiču samo na pojedinca, već imaju dalekosežne posledice po čitav odnos, ukazujući na potrebu za dubljim razumevanjem emocionalnih dinamika unutar partnerskih veza. Istraživanja o ljubomori i kvalitetu partnerskih odnosa su brojna i često su fokusirana na individualne nivoe, dok su interakcije i dinamika ljubomore u okviru dijade manje istražene, što dobijene rezultate čini značajnijim.

Zaključno: Rezultati dobijeni u ovom radu pokazuju razlike između parova gde su oba partnera sigurno vezana i parova gde je bar jedan partner nesigurno vezan, odnosno parova gde oba partnera procenjuju odnos kao kvalitetan i gde je bar jedan nezadovoljan. Dovoljno je da jedan partner poseduje nesiguran stil vezanosti ili da percepciju kvaliteta odnosa doživljava kao nižu da bi se narušila dinamika odnosa i povećala ljubomora na nivou para. Dakle, ako je par „nestabilan”, odnosno ako je bilo koja od ispitivanih varijabli „nestabilna”, ljubomora na nivou para je veća. Ovi rezultati naglašavaju važnost individualnih iskustava i percepcija u formiranju i oblikovanju ljubomore u partnerskim vezama. Zajedničko iskustvo u partnerskom odnosu se prepliće i oblikuje ljubomoru, čime se dodatno komplikuje emocionalna dinamika među partnerima. Dodatno, u postojećoj literaturi nisu pronađena istraživanja koja su se bavila ljubomorom na nivou para i ispitivanih ličnih i interpersonalnih varijabli, stoga ovi nalazi predstavljaju značajnu novinu.

Nakon što smo analizirali povezanost ljubomore na nivou para i kombinacija karakteristika oba partnera, ispitali smo kod kojih kombinacija je ljubomora najizraženija. Konkretno, istražili smo kako određene karakteristike muškarca u kombinaciji sa karakteristikama žene oblikuju dinamiku ljubomore unutar odnosa. Ispitali smo ključnu razliku između manje i više ljubomornih parova, što je takođe doprinos istraživanju polja ljubomore, s obzirom na to da ova razlika do sada nije bila ispitivana. Izdvojila su se dva faktora koja prave razliku između četiri ispitivane kategorije parova.

Prvi faktor obuhvata visoku žensku anksioznost i nezadovoljstvo partnerskim odnosom, odnosno ženska anksioznost i opaženi kvalitet odnosa najviše diskriminišu između niske i visoke ljubomore na nivou para. U prisustvu višeg nivoa partnerske anksioznosti i kada žene percipiraju kvalitet odnosa kao nizak, partnerska ljubomora će biti iznad proseka, što ukazuje na to da par pripada grupi visoko ljubomornih. Nasuprot tome, više zadovoljstvo odnosom i niža anksioznost kod žena čine predispoziciju da par bude u grupi sa ispodprosečnom ljubomorom. Drugim rečima, ako žena ispoljava nezadovoljstvo i visok nivo anksioznosti, ljubomora u paru će biti visoka, bez obzira na osobine i iskustva muškarca. Ovaj nalazi implicira da su ženska anksioznost i zadovoljstvo partnerskim odnosom važni za dinamiku partnerske ljubomore, pod čijim su uticajem i karakteristike muškarca. Može se zaključiti da se par koji pokazuje najviši nivo ljubomore definiše pre svega kroz anksioznost žene i njeno nezadovoljstvo u vezi.

Kada je anksioznost kod žene povišena, ona neprekidno brine o tome da li je partner dovoljno ceni i da li će je napustiti. Različite situacije često doživljava kao preteće; snažno je angažovana u svojim odnosima i teži da se što više približi partneru kako bi se osećala sigurnije; dovodi u pitanje svoju vrednost, brine o gubitku partnera i burno reaguje na znakove udaljavanja; uvek je na oprezu, ne poseduje adekvatan kapacitet za samostalnu regulaciju stresa i ne ume da se odvoji od konflikata. Njen emocionalni odgovor često uključuje manipulaciju partnerom ili upotrebu krivice i sličnih strategija (Feeney & Karantzas, 2017; Simpson & Rholes, 2017). Kada žena percipira kvalitet odnosa kao nizak, njena nesigurnost i strah od napuštanja dodatno se pojačavaju, što direktno povećava njen nivo anksioznosti i podstiče izraženiju ljubomoru. U takvim okolnostima, ona postaje još osetljivija na moguće pretnje u vezi, često interpretirajući i male promene u partnerovom ponašanju kao znakove opasnosti. Ova pojačana anksioznost može rezultirati intenzivnijim emocionalnim reakcijama, uključujući potrebu za kontrolom i manipulaciju, što dodatno otežava dinamiku odnosa. Stoga, kada je žena visoko anksiozna i nezadovoljna kvalitetom odnosa, njene karakteristike postaju dominantne, a ljubomora na nivou para se značajno povećava, nezavisno od osobina muškarca. U tom kontekstu, kada je žena visoko anksiozna i nezadovoljna odnosom, njene karakteristike će dominirati, a ljubomora na nivou para biće visoka bez obzira na osobine muškarca. Dakle, najveći procenat razlika među parovima u pogledu partnerske ljubomore objašnjavaju „osobine” žena – anksioznost i nezadovoljstvo kvalitetom odnosa. Muškarac ne pravi razliku, jer nijedna muška dimenzija nije značajna.

Drugi faktor obuhvata mušku anksioznost, mušku zavisnost, muško izbegavanje, muško nezadovoljstvo i žensku nezavisnost (nizak skor na zavisnosti). U okviru ovog faktora, razlikuju se kombinacije mešoviti parova po ljubomori: parovi kod kojih su žene ljubomornije iznad proseka, a muškarci ispod i parovi kod kojih su muškarci ljubomorni iznad proseka, a žene ispod. Istraživanje pokazuje da su žene značajno ljubomornije od svojih partnera u prvoj kombinaciji, dok je obrnuto u drugoj. Treća grupa obuhvata parove čija je ljubomora na nivou proseka, pri čemu su muškarac i žena slični po nivou ljubomore, bez obzira na to da li je on visok ili nizak.

Može se uočiti da su najljubomornije kombinacije parova kod kojih je nesigurni muškarac u paru sa nezavisnom, samostalnom ženom. Kombinacija u kojoj je muškarac ljubomorniji, dok je žena manje ljubomorna, javlja se kod parova kod kojih muškarac pokazuje viši nivo anksioznosti, izbegavanja, zavisnosti i nezadovoljstva vezom, dok je žena nezavisna. Muškarac sa navedenim karakteristikama može osetiti strah od gubitka ili nesigurnost u partnerku, izazvan njenom nezavisnošću i manjkom potrebe da se potpuno oslanja na njega, što može intenzivirati njegovu ljubomoru. Ličnost žene koja nije zavisna od partnera može biti izvor ljubomore u smislu da njene karakteristike povećavaju nesigurnost partnera, pojačavaju sumnje i strah od gubitka partnerke, kao i kontrole nad njom i odnosom. Potencijalni razlog zašto su najljubomornije kombinacije parova one u kojima je nesigurni muškarac u vezi sa nezavisnom, samostalnom ženom leži u dinamičnom odnosu između njihovih ličnosti: muškarac koji se oseća nesigurno može doživeti emocionalnu pretnju od strane žene koja pokazuje samostalnost i nezavisnost. Ove karakteristike žene često izazivaju sumnju u njegovu sposobnost da održi vezu, što pojačava strah od gubitka i potkrepljuje osećaj zavisnosti od njenog prisustva. Dodatno, žena koja nije zavisna, može biti viđena kao osoba koja ne zavisi od partnera, što može pojačati nesigurnost muškarca i dovesti do osećaja da mora preuzeti kontrolu nad situacijom kako bi osigurao stabilnost odnosa.

Ova potreba za kontrolom može se manifestovati kroz ljubomoru, što dodatno komplikuje dinamiku između partnera. U suštini, kombinacija muškarčeve nesigurnosti i ženine samostalnosti može stvoriti okruženje u kojem ljubomora postaje izraženija.

Sa druge strane, viša zavisnost žene čini predispoziciju da par pripada grupi gde je žena ljubomorna iznad proseka, a muškarac ispod proseka. Kada je žena više ljubomorna, ona obično pokazuje i višu zavisnost, dok je u vezi sa manje ljubomornim muškarcem koji se odlikuje niskim nivoima zavisnosti, anksioznosti i izbegavanja, a takođe je zadovoljan odnosom. Iako karakteristike partnera mogu smanjiti sklonost ka ljubomori, zavisnoj partnerki je potrebna konstantna pažnja, što može izazvati nesigurnost u vezi i povećati njenu ljubomoru. Ova složena interakcija između emocionalnih dimenzija oba partnera naglašava značaj razumevanja individualnih karakteristika pri analizi ljubomore u intimnim odnosima. Razumevanje ovih dinamika može pomoći u razvijanju zdravijih i stabilnijih partnerskih veza.

Razlike između parova u oba faktora najveće su kada se uzme u obzir anksioznost kod oba pola, pri čemu ženska anksioznost ima veći značaj. Objašnjenje značajnog uticaja anksioznosti na ljubomoru može se tražiti u specifičnostima ove dimenzije. Osobe sa izraženijom anksioznošću konstantno brinu da neće dobiti dovoljno pažnje od partnera, izuzetno su osetljive na najmanje znakove povlačenja partnera, težnja im je prema bliskosti i sigurnosti, a sklone su i anticipaciji nevere, pri čemu nedostatak poverenja doprinosi razvoju ljubomore (Huelsenitz et al., 2018; Rodriguez et al., 2015; Wenhui & Guangdong, 2020). Anksiozne osobe razvijaju negativan model o sebi i pozitivan model o drugima, što dovodi do idealizacije partnera i istovremenog umanjivanja vlastite vrednosti. Ove osobe često anticipiraju nedostatak pažnje od strane partnera (Wenhui & Guangdong, 2020), reagujući čak i na najmanje signale mogućeg povlačenja partnera. Njihova težnja ka bliskosti i sigurnosti može ih učiniti posebno ranjivim u situacijama emotivne nevere ili kada partner usmerava pažnju na drugu osobu, što dodatno podstiče ljubomoru (Huelsenitz et al., 2018; Levy & Kelly, 2010). Ovaj fenomen ukazuje na ključnu ulogu anksioznosti u razvoju ljubomornih ponašanja u partnerskim odnosima.

Kao što smo naglasili ranije, ovo istraživanje i, konkretno ovaj cilj, po prvi put osvetljava važnost međusobnog uticaja osobina oba partnera, na ljubomoru u romantičnim vezama. Umesto fokusiranja na pojedinačne osobine, istražili smo kako njihova interakcija karakteristika oba partnera oblikuje ljubomoru. Konačno, i iz ovog, poslednjeg, cilja istraživanja možemo konstatovati da ljubomora nije rezultat izolovanih faktora, već kompleksne interakcije između ličnosti oba partnera, što je ključno za njeno potpuno razumevanje.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ova disertacija značajno proširuje okvir razumevanja ljubomore u partnerskim odnosima. Nadovezuje se na postojeća istraživanja, ali i donosi nekoliko bitnih novina. Osnovna ideja rada bila je objašnjenje ljubomore kroz personološko-interakcioni pristup, pomoću strukture ličnosti (bazičnih dimenzija), interpersonalnih varijabli i interakcija između ovih varijabli, uzimajući u obzir karakteristike oba partnera. Istraživanje pre svega naglašava važnost proučavanja konstrukata koji mogu da doprinesu objašnjenju ljubomore. Polazna tačka su povezanost ličnih i interpersonalnih dimenzija sa ljubomorom i njihova međusobna povezanost na pojedinačnom uzorku i nivou para.

Pošli smo od pitanja u kojoj meri struktura ličnosti i iskustvo u partnerskim odnosima, doprinose partnerskoj ljubomori. Cilj je bio da ispitamo da li iskustvo koje osoba ima u partnerskom odnosu može da modifikuje vezu između ličnosti i ljubomore, odnosno da li je osoba ljubomorna jer ima određeni lični sklop ili zbog iskustva sa partnerom. Nalazi pokazuju da se ljubomora u partnerskim odnosima ne može posmatrati nezavisno, kroz crte ličnosti ili samo iskustvo u partnerskim odnosima, već se ovi korelati nadopunjuju. Efekat crta na ljubomoru u velikoj meri je posredovan dimenzijama iskustva – osobe istog profila ličnosti pokazivaće veću ili manju ljubomoru, zavisno od toga kakvo iskustvo su imale u odnosima sa drugim ljudima. S obzirom na to da je ključno pitanje ovog rada – da li ljubomoru više podstiču crte ili iskustvo, može se konstatovati da, iako određeni profil pokazuje veću sklonost ka ljubomori, značajniji efekat ostvaruju dimenzije iskustva, prvenstveno anksioznost iz seta iskustvenih dimenzija i poštenje iz seta ličnih varijabli. Zaključno, pokazali smo da ljubomori u većoj meri doprinosi iskustvo u ljubavnim vezama, potencijalno sklono promenama, u odnosu na stabilan sklop promenljivog specifičnog sklopa ličnosti partnera. Ovakav nalaz, koji je po prvi put dobijen u ovom istraživanju, implicira mogućnost intervencija usmerenih na smanjenje ljubomore u partnerskim odnosima putem promena u percepciji i obradi interpersonalnih informacija.

Dalje, nalazi ovog istraživanja ukazuju na smislenost i uključenost oba partnera, kao osnove ispitivanja ljubomore u partnerskom odnosu. Otvoreno pitanje na koje smo dali odgovor jeste koji je doprinos ispitivanih psiholoških konstrukata jednog partnera intenzitetu ljubomore drugog partnera. Dakle, iz nalaza prema kojima su određene dimenzije ličnosti i iskustva jednog partnera, povezane sa ljubomorom drugog, možemo zaključiti da je za sticanje jasnijih uvida o fenomenu ljubomore potrebno ispitati par, što je takođe doprinos rada u polju istraživanja ljubomore. Pokazali smo da je za razumevanje ljubomore potrebno istražiti crte ličnosti i iskustvo oba partnera, te da je dovoljno da jedan partner ima nesigurnu vezanost ili da je nezadovoljan kvalitetom odnosa, kako bi porasla ljubomora na nivou para. Po prvi put je empirijski dobijeno saznanje da ljubomora nije determinisana isključivo karakteristikama ličnosti jednog pojedinca, već delimično proističe iz iskustava oba partnera, što implicira da se ljubomora potencijalno može transformisati putem korekcije tih iskustava i promenom i adaptacijom percepcija, uzimajući u obzir interakcije između osobina ličnosti i iskustva koja osoba stiče, umesto da se tretira kao nepopustljiva karakterna crta.

Pokazali smo da se ljubomora na nivou para razlikuje u zavisnosti od kombinacija interpersonalnih varijabli, pri čemu je dovoljno da jedan partner ima nesigurni stil vezivanja ili da nije zadovoljan odnosom, da bi došlo do narušavanja dinamike odnosa i povećanja ljubomore u partnerskom odnosu. Istražili smo kako određene karakteristike muškarca u kombinaciji s karakteristikama žene oblikuju dinamiku ljubomore unutar odnosa.

Ispitali smo ključnu razliku između manje i više ljubomornih parova, što je također doprinos istraživanju u polja ljubomore, s obzirom na to da ova razlika do sada nije bila ispitivana.

Konačno, naši rezultati doprinose boljem razumevanju mehanizama ljubomore na individualnom i partnerskom nivou, što može imati implikacije na psihološku praksu i psihoterapiju.

6.1. Naučni i stručni doprinosi istraživanja

Ovaj rad predstavlja značajan naučni i stručni doprinos istraživanju partnerske ljubomore. Ovo je prva studija koja omogućava holistički pristup ljubomori i detaljniji uvid u njen složen mehanizam. Ovim istraživanjem proširena je paradigma ljubomore i sagledana je kroz prizmu dve grupe korelata – iz perspektive ličnosne strukture i iskustva koje osoba ima u partnerskim odnosima. Obe grupe korelata značajne su za partnerski odnos – struktura ličnosti koja je relativno stabilna, ukorenjena i formirana u detinjstvu i iskustvo u partnerskom odnosu, potencijalno modulirano kroz odrastanje i partnerske odnose. Smatramo da dvostruki pristup predstavlja snagu ovog rada, iz koje su nastala nova saznanja o pozadinskim mehanizmima ljubomore, koji omogućavaju njenu jasniju procenu, odnosno jasno je utvrđeno koje dimenzije i na koji način doprinose ljubomori u partnerskim odnosima – na nivou pojedinca i na nivou para. Dakle, osnovna novina ovog istraživanja jeste ispitivanje ljubomore na istom uzorku, uz analizu interakcija između njenih ličnosnih i interpersonalnih korelata, kako na nivou pojedinca, tako i na nivou para. U tom kontekstu, rezultati ovog istraživanja ukazuju na međusobne odnose između ispitivanih varijabli i pružaju nove informacije o mehanizmima koji pokreću ljubomoru, te daju odgovor na pitanje šta u većoj meri određuje ljubomoru, odnosno koji je doprinos stabilnog specifičnog sklopa ličnosti partnera ljubomori, a koji iskustva u ljubavnim vezama, potencijalno sklonog promenama.

Ovo je prva studija u kojoj je ispitana povezanost partnerske ljubomore i njenih korelata u partnerskim relacijama, u kojoj je odgovoreno na pitanje – da li dimenzije jednog partnera određuju ponašanje drugog partnera u manifestovanju ljubomore. U ovom istraživanju istaknuta je važnost dijadnog pristupa partnerskoj ljubomori. Uvođenje para u istraživanje partnerskih odnosa je preporuka u istraživanju dijadnih veza, s obzirom na to da na taj način dobijamo informacije kojima se može proveriti međuzavisnost partnera, kao i kako utiču jedno na drugo (Kenny i Cook, 1999). Kako nam nisu poznata istraživanja u kojima su ličnosni i interpersonalni korelati ispitani zajedno, ovo istraživanje nam je dalo bolji uvid u mehanizme koji se odigravaju u odnosu i održavaju partnersku ljubomoru intenzivnom. Učestvovanje oba partnera u istraživanju je bitno jer time dobijamo bogatiji i slojevitiji uvid u dinamiku odnosa, za razliku od učestvovanja samo jednog partnera, gde bi količina informacija i potraga za uzročno-posledičnim vezama bila nepotpuna. Ispitivanjem oba partnera, omogućeno je i njihovo međusobno poređenje i uočavanje jedinstvenih efekata koji se odnose na njihove percepcije, stavove i iskustva. Proučavanje partnerske ljubomore u dijadnom kontekstu omogućava istraživačima da analiziraju kako se ponašanje jednog partnera može reflektovati ili uticati na ljubomoru drugog partnera. Stoga, da bismo dobili potpuniju sliku o tome kako par funkcioniše, neophodno je da sagledamo interakciju i karakteristike oba partnera.

Ovim istraživanjem skupljen je jedan koherentni, empirijski i logički skup nalaza, na osnovu kojih su dublje istraženi dinamični odnosi partnerske ljubomore. Novina u odnosu na prethodna istraživanja jeste korišćenje sistematskog i obuhvatnog pristupa kako partnerskoj ljubomori, tako i individualnim i relacionim korelatima, budući da se nijedno od postojećih istraživanja ovom problematikom nije bavilo ispitivanjem medijatorske i moderatorske veze interpersonalnih karakteristika između individualnih karakteristika i partnerske ljubomore. Konkretnije, po prvi put je ispitana medijaciona uloga interpersonalnih varijabli između dimenzija ličnosti i partnerske ljubomore. Takođe, po prvi put ispitan je odnos između ličnih i interpersonalnih varijabli jednog partnera i ljubomore drugog partnera i moderatorska uloga interpersonalnih karakteristika jednog partnera između interpersonalnih karakteristika drugog partnera i njegove ljubomore. Fokus ispitivanja je bio i na odnosu kombinacija interpersonalnih varijabli oba partnera i procena ljubomore na nivou para, odnosno – da li se i na koji način narušava dinamika odnosa i povećava ljubomora na nivou para, ako samo jedan od partnera ima tendencije ka manifestovanju ljubomore. Istražili smo i koje grupe partnera su više ili manje ljubomorne na nivou para prema kombinacijama iskustvenih varijabli, te ko je ljubomorniji unutar partnerskog odnosa. Po prvi put konstruisan je profil ljubomornog muškarca i ljubomorne žene, koji uzima u obzir njihove sopstvene karakteristike: kakvog partnera, odnosno partnerku biraju i koje njihove crte ličnosti stvaraju predispoziciju za određenu vrstu iskustva koja vodi ka ljubomori. Smatramo da naši nalazi proširuju dosadašnja saznanja o povezanosti ličnih korelata i ljubomore u partnerskim odnosima i dopunjavaju praznine u području partnerske ljubomore.

U ovoj disertaciji naglasak je stavljen na konstrukte koji do sada nisu bili detaljno istraživani u kontekstu ljubomore. Umesto uobičajenih petofaktorskih modela ličnosti, u istraživanje je uveden HEXACO model ličnosti. Kako bi se obogatio prostor ličnosti, u istraživanje je uključena dezintegracija, koncept koji prethodna istraživanja nisu direktno povezivala sa ljubomorom. Poseban fokus je stavljen i na zavisnost od partnera, koja je zanemarena, a važan je aspekt partnerskog odnosa. Ovi pristupi su se pokazali bitnim za razumevanje ljubomore, sa obzirom na to da su poštenje, dezintegracija i zavisnost pokazali značajnu ulogu u višestrukim analizama.

Teorijske implikacije ogledaju se u dubljim uvidima u prirodu ljubomore i preciznijem lociranju i identifikovanju mreže ličnih i interpersonalnih dimenzija, koji doprinose boljem razumevanju ovog fenomena. Nalazi imaju potencijal da obogate postojeći multidisciplinarni korpus znanja u oblasti ljubomore u partnerskim odnosima i pruže jasnije smernice za teoriju i buduća istraživanja. Takođe, mogu doprineti formiranju preporuka za psihoterapijsku praksu u oblasti partnerske ljubomore i time pomoći u razumevanju ljubomore i radu sa posledicama. Praktično, rezultati istraživanja ukazuju na to da, pored osobina ličnosti, iskustva koja partneri unose u odnos igraju značajnu ulogu u formiranju ljubomore. Ovaj nalaz otvara nove mogućnosti za adresiranje i modifikaciju ljubomore putem psihoterapijskih intervencija, sa ciljem njenog razumevanja i eventualnog prevazilaženja.

6.2. Ograničenja istraživanja

Ograničenja ovog rada mogu se posmatrati kroz prizmu uzorka, koji u našem istraživanju nije reprezentativan, već prigodan. Naime, od ukupnog broja prikupljenih upitnika, veliki broj (576) nije iskorišćen u obradi podataka, zbog nedostatka odgovora oba partnera. Može se pretpostaviti da je odbijanje jednog od partnera da učestvuje u istraživanju, uzrokovano nedostatkom motivisanosti za testiranje i nezainteresovanošću za temu ili suočavanje sa ljubomorom.

Zanimljiva je razlika između polova u broju popunjenih upitnika: 506 žena je popunilo anketu, a njihov partner ne; dok je 70 muškaraca popunilo anketu, a njihove partnerke nisu. Ova razlika može se objasniti većom zainteresovanošću žena za temu, s obzirom na to da su rezultati istraživanja ukazali na to da žene jesu ljubomorniji deo para. Kako je prikupljen veliki broj ispitanika bez para, možemo pretpostaviti i da neki od njih nisu razumeli da je potrebno da upitnik popuni i partner, premda su instrukcije bile jasno naglašene u upitniku. Takođe, i autorka je naglašavala smernice ukoliko je direktno komunicirala sa ispitanicima.

Selekcija ispitanika takođe doprinosi rezultatima koje smo dobili. Parovi koji su izrazili želju i motivaciju da budu deo istraživanja su se izdvojili kao selektovana grupa, sklonija promišljanjima o sebi i sopstvenim psihološkim sadržajima i razmišljanjima o partneru, partnerskom odnosu, razvijanju i negovanju istog. U tom kontekstu, naš uzorak čini veliki broj sigurno vezanih parova, što je u skladu sa pređašnjim istraživanjima. Parovi koji su pristali na učešće su uglavnom stabilni, dok oni sa problemima često izbegavaju ovakav oblik komunikacije o svom odnosu. S obzirom na to da je uslov bio da su ispitivani parovi zajedno od godinu do deset godina, u istraživanju nije učestvovao značajan broj izbegavajuće vezanih osoba.

Dodatno, smatramo da je potrebno posvetiti više pažnje načinu testiranja. Upitnici samoprocene su najčešći instrumenti koji se koriste u kvantitativnim istraživanjima dimenzija ličnosti, partnerske zavisnosti, partnerske vezanosti i kvaliteta partnerskog odnosa. Bilo bi potencijalno korisno uvesti procenu partnera i za ostale varijable (dimenzije ličnosti, partnersku zavisnost, vezanost, opaženi kvalitet odnosa), kao što smo uveli za ljubomoru i ustanoviti u kojoj meri se slažu slika koju jedan partner ima o sebi sa onim kako ga partner vidi. Na primer, ispitivanje slaganja između samoprocenjene ljubomore i partnerove procene ljubomore može pružiti dodatne uvide. Iako smo imali obe procene ljubomore u ovom istraživanju, zbog obima i ciljeva istraživanja nismo imali mogućnost da ispitamo ta slaganja.

6.3. Predlozi za buduća istraživanja

Uzorak je, zbog svoje prigodne prirode, ciljano ograničen na partnere koji su u vezi ili braku od jedne do 15 godina i imaju između 20 i 50 godina. Nalazi su stoga relevantni za relativno dugotrajane partnerske odnose. Adolescentne veze, kao i odnosi koji traju duže od navedenog, nisu ispitivane. Kada su u pitanju različite faze partnerskih odnosa, bilo bi značajno istražiti ljubomoru na celom kontinuumu – od parova koji su na početku odnosa do parova koji su zajedno više decenija, kao i sve nijanse između. Osim toga, u ovom istraživanju fokusirali smo se na parove u braku ili u vezi, ali bilo bi važno istražiti fenomen ljubomore kod osoba koje su razvedene, samci, u vanbračnim zajednicama, u proširenim porodicama, kao i u odnosima sa bivšim partnerima. Preporučuje se da buduća istraživanja provere dobijene rezultate na reprezentativnijem uzorku, obuhvatajući sve navedene faze života i statusa partnerskog odnosa.

U ovoj disertaciji korišćen je HEXACO model ličnosti obogaćen dezintegracijom kako bi se opisao prostor ličnosti i odabrane iskustvene dimenzije. U narednoj fazi bilo bi korisno ispitati ljubomoru u interakciji sa drugim značajnim dimenzijama ličnosti i iskustva izvan okvira dimenzija korišćenih u ovom istraživanju.

Na primer, smatramo da bi rezultati bili zanimljivi ako bismo ponovili istraživanje, ali sa fokusom na dimenzije ličnosti koje pripadaju Mračnoj tetradi (psihopatija, sadizam, makijavelizam i narcizam) u kontekstu ljubomore, te uporedili te nalaze sa prethodnim rezultatima.

Prema nalazima ovog istraživanja, ljubomora je fenomen, koji je, pored toga što je povezan sa strukturom ličnosti, povezan i sa iskustvom, kako na nivou pojedinca, tako i na nivou para. Ovaj uvid otvara mogućnosti za dublja istraživanja iskustava u partnerskim odnosima, s ciljem boljeg razumevanja ljubomore. Na primer, neke od interpersonalnih varijabli koje bi mogle biti predmet istraživanja su: seksualnost, poverenje u partnera, slika o sebi, samopouzdanje, nesigurnost, komunikacione veštine, emocionalna inteligencija, strategije za prevazilaženje ljubomore, kulturološki i religiozni faktori. Bilo bi zanimljivo ispitati da li su prikupljeni podaci u ovom istraživanju, utemeljeni na sadašnjim ili prethodnim vezama ispitanika, te kako se ljubomora menja u različitim partnerskim odnosima. Ostaje otvoreno pitanje – da li se ljubomora i njeni interpersonalni korelati menjaju sa novim partnerima ili ostaju konstantni. Takođe, postoji potreba za sprovođenjem longitudinalnih studija koje bi istražile povezanosti tokom vremena između ljubomore i njenih korelata. Ove studije mogle bi pokazati da li ti korelati doprinose ljubomori i da li je smer uticaja obrnut ili postoji dvosmerni uticaj. Ova pitanja nude mogućnosti za dalja istraživanja i bolje razumevanje dinamike ljubomore unutar partnerskih odnosa.

U nalazima koje smo predstavili kroz disertaciju, u kojima je istraživana ljubomora u kontekstu partnerskih odnosa, a koji su u skladu sa našim, pokazalo se da se partneri i partnerke razlikuju u percepciji ljubomore. Ove razlike sugerišu da se pol ispitanika potencijalno može pokazati kao primenljiv u objašnjenju dobijenih rezultata ili da bi mogao biti smernica za buduća istraživanja ljubomore u partnerskim odnosima, koja bi se dublje usmerila na tu tematiku. Takođe, imajući u vidu postojeći uzorak od 706 žena i kompleksnost analiziranih veza i ženskih modela u ovoj disertaciji, postoji potencijal za detaljnije istraživanje ljubomore kroz prizmu pola. Na primer, bilo bi korisno u istraživanje uključiti neurološke i hormonalne faktore, kao što su ciklične promene hormona i njihov uticaj na manifestaciju ljubomore. Dodatno, važno je istražiti uticaj različitih faza životnog doba žene, poput menopauze i puberteta, s obzirom na nalaze koji sugerišu da ženski i muški mozak percipiraju ljubomoru na različite načine. Takođe, kada se govori o polu, postavlja se pitanje da li bismo dobili istovetne rezultate ako bi istraživanje bilo sprovedeno nad homoseksualnim parovima, ali i razlike ukoliko taj par čine muškarci ili žene. S tim u vezi, bilo bi korisno, i značajno bi dopunilo dosadašnje nalaze, ispitati ljubomoru kod homoseksualnih parova, preko istih ili sličnih ciljeva, odnosno preko sličnih ili istih varijabli.

Kroz naše istraživanje i niz studija predstavljenih u radu, u kojima je ispitivana partnerska ljubomora, prikazali smo širok spektar odnosa između ljubomore i njenih korelata. Kako bismo obuhvatili ceo kontinuum, u jednom od budućih istraživanja, bilo bi značajno istražiti temu patološke ljubomore u specifičnoj populaciji, posebno usmeravajući pažnju na alkoholizam ili neke druge relevantne psihijatrijske dijagnoze, s obzirom na njihovu povezanost sa ljubomorom. Takođe, istraživanje različitih oblika zavisnosti u kontekstu partnerske zavisnosti može pomoći u razumevanju ovog fenomena. Svakako, pored svih empirijskih nalaza i predloga za buduća empirijska istraživanja, smatramo da bi kvalitativna istraživanja na temu ljubomore mogla značajno doprineti razumevanju ovog složenog konstrukta. Prepoznamo potrebu za tematizovanjem i sprovođenjem budućih istraživanja, s obzirom na to da je ljubomora konstrukt koji je direktno povezan sa raznim aspektima života pojedinca.

6.4. Zaključak

Ljubomora predstavlja jedan od najintrigantnijih fenomena u partnerskim odnosima. Premda je ovaj fenomen čest predmet istraživanja i nije na marginama istraživača, složenost i raznovrsnost mehanizama ljubomore i dalje intrigiraju istraživače iz različitih oblasti. Ovo istraživanje ima naučno-fundamentalni karakter i pruža objašnjenje fenomena ljubomore kroz prizmu različitih dispozicija, uključujući njene lične i interpersonalne korelate. Evidentno je da je potpuno razumevanje partnerske ljubomore veliki izazov. Postoji značajan prostor za istraživanje partnerske ljubomore iz perspektiva koje nisu razmatrane u ovom radu, a koje su planirane za buduća istraživanja. Ipak, verujemo da integracija saznanja iz obrađenih poglavlja može doprineti dubljem razumevanju i jasnoći značaja istraživanja ljubomore u kontekstu partnerskih odnosa, te da je ovo istraživanje postiglo značajan napredak u razjašnjenju osnovnih mehanizama ovog kompleksnog konstrukta. Osvetljeni su sržni pojmovi i aspekti ljubomore i naznačeni putokazi za buduća istraživanja.

Opšti cilj istraživanja bio je istražiti strukturu odnosa između partnerske ljubomore, dimenzija ličnosti (kao relativno trajnih ličnih karakteristika partnera), dimenzija partnerske vezanosti, zavisnosti od partnera i opaženog kvaliteta odnosa (kao iskustava koja individua stiče u partnerskom odnosu). Ključno pitanje ovog istraživanja bilo je – da li su veze između ispitivanih konstrukata direktne ili posredovane iskustvima u vezi. Rezultati su pokazali da ljubomoru u značajnijoj meri oblikuju iskustva u vezama, koja su podložnija promenama, pored relativno stabilnog specifičnog sklopa ličnosti. Utvrđen je mehanizam koji vodi do povećane ljubomore, a to su iskustva u partnerskom odnosu oba partnera. Dakle, ljubomora pojedinca nije povezana samo sa sopstvenim ličnim i interpersonalnim karakteristikama; karakteristike partnera takođe igraju ključnu ulogu u razvoju, toku i progresu ljubomore, što se odražava na međupartnersku dinamiku i interakciju. Dodatno, na nivou para, ljubomora se razlikuje u zavisnosti od kombinacija interpersonalnih varijabli, pri čemu je dovoljno da jedan partner pokaže tendencije ka manifestovanju karakteristika povezanih sa ljubomorom da bi došlo do narušavanja dinamike odnosa i povećanja ljubomore u okviru partnerskog odnosa. Na osnovu temeljnog proučavanja strukture partnerske ljubomore kroz prizmu njenih ličnih i interpersonalnih korelata, zaključujemo da ljubomora nije determinisana isključivo karakteristikama ličnosti jednog partnera, već delimično proizilazi iz interakcije između sklopa ličnosti i iskustava oba partnera. Navedeno implicira da je ljubomora dinamična emocija koja je potencijalno podložna promenama i, ukoliko se adekvatno adresira putem korekcije tih iskustava i adaptacijom percepcija o ljubomori, može doprineti izgradnji zdravijeg i stabilnijeg partnerskog odnosa.

Konačno, ova doktorska disertacija predstavlja integraciju autorkinih profesionalnih i ličnih ciljeva. Sa aspekta profesionalnih ciljeva, smatramo da će ovaj rad doprineti produbljivanju razumevanja ljubomore na različite načine sistematizovane unutar istraživanja. Lično, disertacija predstavlja omaž autorkinom intrapersonalnom procesu refleksije o ljubomori, koji se odvijao paralelno sa razvojem doktorata – od izbora teme i pratećih dimenzija do zaokruživanja priče o ljubomori.

7. PRILOZI

Prilog 1: Upitnik o sociodemografskim karakteristikama ispitanika

Uputstvo: Molimo Vas zaokružite/dopišite odgovor koji se odnosi na Vas.

1. Pol: M Ž

2. Starost: _____

4. Da li ste u partnerskom ili bračnom odnosu?

Koliko dugo? _____

5. Da li imate dece? DA NE

6. Da li živite zajedno? DA NE

Prilog 2: Multidimenzionalna skale ljubomore – Multidimensional jealousy scale – MJS (Pfeiffer & Wong, 1989)

Uputstva: Označite broj koji najbolje opisuje koliko često imate sledeće misli ili se upuštate u sledeće aktivnosti i ponašanja u vezi sa partnerom:

1 – nikada; 2 – retko; 3 – ponekad; 4 – često; 5 – uvek

		Nikada	Retko	Ponekad	Često	Uvek
1	Sumnjam da se moj partner/ka viđa sa drugom osobom suprotnog pola.	1	2	3	4	5
2	Brinem da neka druga osoba juri mog partnera/ku.	1	2	3	4	5
3	Sumnjam da bi mog partnera/ku mogao da privuče neko drugi.	1	2	3	4	5
4	Brinem da bi moj partner partner/ka mogao/la biti fizički intiman/a sa drugom osobom suprotnog pola iza mojih leđa.	1	2	3	4	5
5	Mislim da su neke osobe zainteresovane za mog partnera/ku.	1	2	3	4	5
6	Zabrinut/a sam da neko pokušava da zavede mog partnera.	1	2	3	4	5
7	Razmišljam da moj partner/ka tajno razvija prislan odnos sa nekim drugim/om.	1	2	3	4	5
8	Mislim da je moj partner/ka lud/a za pripadnicima suprotnog pola	1	2	3	4	5
9	Pregledavam džepove, torbe, fioke i sl. mog partnera/ke.	1	2	3	4	5
10	Zovem partnera/ku neočekivano, samo da vidim da li je dostupan/na ida li je tamo gde je rekao/la.	1	2	3	4	5
11	Ispitujem partnera/ku o prethodnim (romantičnim) vezama.	1	2	3	4	5
12	Ako moj/a partner/ka pokazuje interesovanje za neku osobu, imam potrebu da kažem nešto loše o njoj.	1	2	3	4	5
13	Pitam partnera /ku o njegovim/ njenim telefonskim pozivima.	1	2	3	4	5
14	Ispitujem partnera/ku o kretanju (gde se nalazi).	1	2	3	4	5
15	Pridružim se mom partneru/ki kad god vidim da razgovara sa nekim pripadnikom suprotnog pola.	1	2	3	4	5
16	Priređujem partneru/ki iznenadne posete samo da bih videla ko je sa njim/njom.	1	2	3	4	5

Prilog 3: HEXACO inventar ličnosti: HEXACO-60 (Lee & Ashton, 2009)

Uputstvo: Ovaj upitnik sadrži 60 tvrdnji. Molimo Vas, pažljivo pročitajte svaku tvrdnju i **označite** jedan odgovor u meri u kojoj se tvrdnja na Vas odnosi ili ne odnosi.

Označite „1” ako je tvrdnja **potpuno netačna** ili se sa njom **nimalo ne slažete**

Označite „2” ako je tvrdnja **uglavnom netačna** ili se sa njom **ne slažete**

Označite „3” ako je **tvrdnja otprilike podjednako i tačna i netačna**, ili ako **ne možete da se odlučite**

Označite „4” ako je tvrdnja **uglavnom tačna** ili se sa njom **slažete**

Označite „5” ako je tvrdnja **potpuno tačna** ili se sa njom **sasvim slažete**

Ovde nema tačnih i pogrešnih odgovora, pa zato ne treba da budete nekakav stručnjak da biste popunili ovaj upitnik. **OPIŠITE SEBE ŠTO ISKRENIJE I IZNESITE SVOJE MIŠLJENJE ŠTO JE MOGUĆE TAČNIJE. NE TREBA DA PREVIŠE DUGO MISLITE O ZNAČENJU SVAKE TVRDNJE. NAJBOLJE ĆETE UČINITI AKO IZABERETE ONAJ ODGOVOR KOJI VAM, POŠTO STE RAZUMELI ŠTA TVRDNJA ZNAČI, PRVO PADNE NA PAMET.**

1 POTPUNO NETAČNO	2 UGLAVNOM NETAČNO	3 NISAM SIGURAN	4 UGLAVNO M TAČNO	5 POTPUNO TAČNO				
Poseta umetničkoj galeriji bi mi bila dosadna.			1	2	3	4	5	
Planiram unapred i organizujem se kako bih izbegao/la da završavam nešto u poslednjem trenutku.			1	2	3	4	5	
Uglavnom se ne ljutim na ljude, čak ni na one koji su me jako povredili.			1	2	3	4	5	
Uopšteno gledajući, uglavnom sam zadovoljan/a sobom.			1	2	3	4	5	
Plašio/la bih se ukoliko bih morao/la da putujem po lošem vremenu.			1	2	3	4	5	
Nikada ne bih laskao/la nekome kako bih dobio/dobila povišicu ili unapređenje, čak i ukoliko bih mislio/la da mogu da uspem.			1	2	3	4	5	
Zanimaju me istorija i politika stranih zemalja.			1	2	3	4	5	
Ulažem veoma veliki trud kada želim da postignem neki cilj.			1	2	3	4	5	
Ljudi mi ponekad kažu da da previše kritikujem druge.			1	2	3	4	5	

1 POTPUNO NETAČNO	2 UGLAVNOM NETAČNO	3 NISAM SIGURAN	4 UGLAVNO M TAČNO	5 POTPUNO TAČNO				
Retko izražavam svoje mišljenje na grupnim sastancima.			1	2	3	4	5	
Ponekad ne mogu da se suzdržim da ne brinem o sitnicama.			1	2	3	4	5	
Kada bih znao da me neće uhvatiti, bio bih spreman/a da ukradem milion dolara.			1	2	3	4	5	
Uživao/la bih stvarajući neko umetničko delo kao što je roman, pesma ili slika.			1	2	3	4	5	
Kad nešto radim, ne obraćam pažnju na sitne detalje.			1	2	3	4	5	
Drugi ljudi mi ponekad kažu da sam suviše tvrdoglav.			1	2	3	4	5	
Više volim poslove koji podrazumevaju kontakte s ljudima nego poslove gde bih radio/la sam/a.			1	2	3	4	5	
Kada mi nije dobro, treba mi neko da me uteši.			1	2	3	4	5	
Nije mi naročito važno da imam mnogo novca.			1	2	3	4	5	
Razmatranje neuobičajenih ideja je gubljenje vremena.			1	2	3	4	5	
Donosim odluke više na osnovu trenutnog osećanja nego pažljivog promišljanja.			1	2	3	4	5	
Drugi ljudi smatraju da sam plahovite naravi.			1	2	3	4	5	
Najčešće se osećam veselo i optimistično.			1	2	3	4	5	
Dođe mi da zaplačem kada vidim druge kako plaču.			1	2	3	4	5	
Mislim da zaslužujem više poštovanja nego prosečna osoba.			1	2	3	4	5	
Kad bih bio/la u prilici, voleo bih da odem na koncert klasične muzike.			1	2	3	4	5	
Kada radim, ponekad imam teškoća jer sam neorganizovan/a.			1	2	3	4	5	
Smatram da treba da „oprostim i zaboravim” čak i onima koji su se jako loše poneli prema meni.			1	2	3	4	5	
Osećam da nisam popularna osoba.			1	2	3	4	5	
Jako se plašim fizičke opasnosti.			1	2	3	4	5	
Ako mi od neke osobe treba nešto, smejaću se čak i njenim najgorim šalama.			1	2	3	4	5	

1 POTPUNO NETAČNO	2 UGLAVNOM NETAČNO	3 NISAM SIGURAN	4 UGLAVNO M TAČNO	5 POTPUNO TAČNO				
Nikada nisam uživao/la u čitanju enciklopedija.			1	2	3	4	5	
Radim tek onoliko koliko moram.			1	2	3	4	5	
Obično sam blag/a kada procenjujem druge.			1	2	3	4	5	
Kad sam s nekim u društvu, obično prvi/a započinjem razgovor.			1	2	3	4	5	
Brinem mnogo manje nego većina ljudi.			1	2	3	4	5	
Nikada ne bih prihvatio/la mito, čak ni vrlo veliki.			1	2	3	4	5	
Drugi ljudi su mi često govorili da imam živu maštu.			1	2	3	4	5	
Uvek se trudim da u svom poslu budem precizan/a, čak i ako to zahteva više vremena.			1	2	3	4	5	
Kada se drugi ne slažu sa mnom, ja se obično prilagodim njihovom mišljenju.			1	2	3	4	5	
Kad odem na neko novo mesto, prvo se sprijateljim s ljudima.			1	2	3	4	5	
Ne treba mi emocionalna podrška drugih da bih se izborio sa teškoćama.			1	2	3	4	5	
Činilo bi mi zadovoljstvo da posedujem skupe, luksuzne stvari.			1	2	3	4	5	
Sviđaju mi se ljudi koji imaju neuobičajene stavove.			1	2	3	4	5	
Pravim mnogo grešaka, jer ne razmislim pre no što nešto uradim.			1	2	3	4	5	
Većina ljudi se razljuti brže nego ja.			1	2	3	4	5	
Većina ljudi je „življa” i dinamičnija od mene.			1	2	3	4	5	
Emotivno reagujem kada neko ko mi je blizak odlazi na duže vreme.			1	2	3	4	5	
Želim da ljudi znaju da sam važna osoba visokog statusa.			1	2	3	4	5	
Nisam umetnički ili kreativan tip.			1	2	3	4	5	
Drugi ljudi me često nazivaju perfekcionista.			1	2	3	4	5	
Čak i kada drugi prave mnogo grešaka, retko kažem nešto negativno.			1	2	3	4	5	
Ponekad se osećam bezvrednim.			1	2	3	4	5	
Ne paničim čak ni u vanrednim situacijama.			1	2	3	4	5	

Nikada se ne bih pretvarao/la da mi se neko dopada samo da bi mi ta osoba učinila uslugu.	1	2	3	4	5
Dosadno mi je da pričam o filozofskim temama.	1	2	3	4	5
Više volim da uradim šta god mi padne na pamet, nego da se držim plana.	1	2	3	4	5
Kada mi drugi kažu da nisam u pravu, moja prva reakcija je ulazak u raspravu sa njima.	1	2	3	4	5
Kad sam u grupi ljudi, obično ja govorim u ime grupe.	1	2	3	4	5
Ne reagujem emotivno čak ni u situacijama kada većina ljudi to čini.	1	2	3	4	5
Došao /la bih u iskušenje da koristim lažni novac kada bih znao /la da me neće uhvatiti.	1	2	3	4	5

Prilog 4: DELTA inventar ličnosti (Knežević et al., 2017)

Uputstvo: Molimo Vas, pažljivo pročitajte sve instrukcije pre nego što počnete sa radom.

Ovaj upitnik sadrži 20 tvrdnji. Molimo Vas, pažljivo pročitajte svaku tvrdnju i zaokružite jedan odgovor u meri u kojoj se tvrdnja na Vas odnosi ili ne odnosi.

Označite „1” ako je tvrdnja **potpuno netačna** ili se sa njom **nimalo ne slažete**

Označite „2” ako je tvrdnja **uglavnom netačna** ili se sa njom **ne slažete**

Označite „3” ako je **tvrdnja otprilike podjednako i tačna i netačna**, ili ako **ne možete da se odlučite**

Označite „4” ako je tvrdnja **uglavnom tačna** ili se sa njom **slažete**

Označite „5” ako je tvrdnja **potpuno tačna** ili se sa njom **sasvim slažete**

Ovde nema tačnih i pogrešnih odgovora, pa zato ne treba da budete nekakav stručnjak da biste popunili ovaj upitnik. Opišite sebe što **iskrenije** i iznesite svoje mišljenje što je moguće **tačnije**.

NE TREBA PREVIŠE DUGO DA MISLITE O ZNAČENJU SVAKE TVRDNJE. NAJBOLJE ĆETE UČINITI AKO IZABERETE ONAJ ODGOVOR KOJI VAM, POŠTO STE RAZUMELI ŠTA TVRDNJA ZNAČI, PRVI PADNE NA PAMET.

1 POTPUNO NETAČNO	2 UGLAVNOM NETAČNO	3 NISAM SIGURAN	4 UGLAVNOM TAČNO	5 POTPUNO TAČNO
--	---	----------------------------------	---	--

1 POTPUNO NETAČNO	2 UGLAVNOM NETAČNO	3 NISAM SIGURAN	4 UGLAVNOM TAČNO	5 POTPUNO TAČNO				
	1. Događa se da, kad nešto hoću da kažem, izgovorim nešto sasvim drugo.			1	2	3	4	5
	2. Ljudi me često ogovaraju.			1	2	3	4	5
	3. Ponekad mogu da osetim prisustvo zlih sila oko mene, mada ne mogu da ih vidim.			1	2	3	4	5
	4. Ponekad mi se čini kao da su mi osećanja zamrznuta.			1	2	3	4	5
	5. Povremeno uzastopno ponavljam nepotrebne radnje.			1	2	3	4	5
	6. U pojedinim situacijama osećam sebe kao podeljenu ličnost.			1	2	3	4	5
	7. Često želim da sam mrtav/va i daleko od svega.			1	2	3	4	5
	8. Ponekad mi je telo, ili deo tela, potpuno neosetljiv i otupeo.			1	2	3	4	5
	9. Često imam osećaj da je sve oko mene nestvarno.			1	2	3	4	5
	10. Nekad mi se javljaju misli i slike same od sebe.			1	2	3	4	5
	11. Često mislim da mnoga pravila u životu ne važe za mene.			1	2	3	4	5
	12. Nemam volje ni za kakav posao.			1	2	3	4	5
	13. Ponekad osetim da bih mogao/la da utičem na događaje samo tako što ću puno misliti na njih.			1	2	3	4	5
	14. Imam osećaj da me neko motri.			1	2	3	4	5
	15. Ponekad mi se čini kao da neko drugi unutar mene odlučuje umesto mene.			1	2	3	4	5
	16. Zvuk nečijeg glasa može toliko da me općini da mogu neprestano da ga slušam.			1	2	3	4	5
	17. Ponekad osećam da ću se rasprsnuti iznutra.			1	2	3	4	5
	18. Povremeno se, dok nešto radim, odjednom blokiram, jer mi se sve izbriše.			1	2	3	4	5
	19. Često shvatim da ne osećam ništa u situaciji koja bi trebalo da izazove snažne emocije.			1	2	3	4	5
	20. Često se osećam srećan/na, ali sam u isto vreme i razdražljiv/a.			1	2	3	4	5

Prilog 5: Skala Iskustva u bliskim odnosima (ECR-r, Experiences in Close Relationships; Brennan, Clark & Shaver, 1998)

Uputstva: Ovaj upitnik sadrži tvrdnje koje opisuju različita osećanja i stavove prema drugim ljudima i sebi.

Procenite **koliko dobro ove rečenice opisuju Vaša iskustva, osećanja ili stavove**, služeći se skalom od 1 do 5, pri čemu brojevi znače sledeće:

1	2	3	4	5
Uopšte ne	Uglavnom ne ←-----	Nisam siguran	Uglavnom da -----→	U potpunosti da

Pažljivo pročitajte svaku tvrdnju i izaberite odgovarajući broj.

1. Više volim da ne pokazujem kako se osećam duboko u sebi.	1 2 3 4 5
2. Plašim se da će bliske osobe prestati da me vole.	1 2 3 4 5
3. Lako mi je da sa drugima podelim svoje misli i osećanja.	1 2 3 4 5
4. Često brinem da će bliske osobe prekinuti odnos sa mnom.	1 2 3 4 5
5. Teško mi je da dopustim sebi da zavisim od bliskih ljudi.	1 2 3 4 5
6. Često brinem da me bliske osobe zapravo ne vole.	1 2 3 4 5
7. Osećam se prijatno kada sam blizak/bliska sa drugima.	1 2 3 4 5
8. Često brinem da bliskim osobama neće biti stalo do mene kao što je meni do njih.	1 2 3 4 5
9. Nije mi prijatno da drugima „otvaram dusu“.	1 2 3 4 5
10. Često poželim da su osećanja bliskih osoba prema meni jednako jaka kao i moja osećanja prema njima.	1 2 3 4 5
11. Više volim da ne budem previše blizak/bliska sa drugima.	1 2 3 4 5
12. Mnogo brinem za svoje odnose.	1 2 3 4 5
13. Postaje mi neprijatno kad neko poželi da se mnogo zbliži sa mnom.	1 2 3 4 5
14. Kada nisam u kontaktu s osobama koje su mi važne, brinem da bi se one mogle zainteresovati za nekog drugog.	1 2 3 4 5
15. Poprilično mi je lako da se zbližim s nekim.	1 2 3 4 5
16. Kad bliskoj osobi pokažem šta osećam prema njoj, bojim se da ona neće osećati isto prema meni.	1 2 3 4 5

17. Nije mi teško da se zblížim s nekim.	1 2 3 4 5
18. Retko brinem da bi neka osoba koja mi je bliska mogla da prekine odnos sa mnom.	1 2 3 4 5
19. Obično sa bliskim osobama razgovaram o svojim problemima i brigama.	1 2 3 4 5
20. Neke bliske osobe me čine nesigurnim/nesigurnom u sebe.	1 2 3 4 5
21. Znači mi ako mogu da se obratim bliskoj osobi kada mi je to potrebno.	1 2 3 4 5
22. Ne brinem često da ću biti odbačen/na.	1 2 3 4 5
23. Bliskim osobama poveravam skoro sve.	1 2 3 4 5
24. Smatram da meni bliske osobe ne žele da budu prisne sa mnom onoliko koliko bih ja to želeo/želela.	1 2 3 4 5
25. Sa bliskim osobama detaljno razgovaram o svemu što me muči.	1 2 3 4 5

1	2	3	4	5
Uopšte ne	Uglavnom ne ←----- -	Nisam siguran	Uglavnom da ----- →	U potpunosti da

26. Ponekad osobe koje su mi bliske promene svoja osećanja prema meni bez ikakvog očiglednog razloga.	1 2 3 4 5
27. Uznemirim se kad mi neko postane previše blizak.	1 2 3 4 5
28. Moja želja da budemo veoma bliski ponekad uplaši ljude i udalji ih od mene.	1 2 3 4 5
29. Osećam se prijatno kad zavisim od drugih.	1 2 3 4 5
30. Plašim se da kada me neko dobro upozna, neće mu/joj se svideti kakav/kakva sam.	1 2 3 4 5
31. Lako mi je da zavisim od bliskih osoba.	1 2 3 4 5
32. Naljutim se kada ne dobijam dovoljno nežnosti i podrške od bliskih osoba.	1 2 3 4 5
33. Lako mi je da budem nežan/nežna prema bliskim osobama.	1 2 3 4 5
34. Brinem da ne vredim koliko i drugi.	1 2 3 4 5

35. Bliske osobe zbilja razumeju mene i moje potrebe.	1	2	3	4	5
36. Čini mi se da me bliske osobe primećuju samo kada sam ljut/a.	1	2	3	4	5

Prilog 6: Skala prilagođenosti u bračnom odnosu (Dyadic Adjustment Scale, DAS, Spanier 1976)

Uputstva: Nijedan međuljudski odnos nije idealan, pa partneri vremenom obično počnu da ispoljavaju i uočavaju neke nesuglasice. Molimo Vas, procenite u kojoj se meri Vi i Vaš partner/ka slažete u navedenim situacijama.

	Uopšte se ne slažemo	Uglavnom se ne slažemo	Nisam siguran/na	Uglavnom se slažemo	U potpunosti se slažemo
1. Vođenje porodičnih finansija	1	2	3	4	5
2. Rekreacija	1	2	3	4	5
3. Odnos prema religiji	1	2	3	4	5
4. Ispoljavanje osećanja	1	2	3	4	5
5. Odnosi sa prijateljima	1	2	3	4	5
6. Seksualni odnosi	1	2	3	4	5
7. Ponašanje u uobičajenim situacijama	1	2	3	4	5
8. Životna filozofija – smisao života	1	2	3	4	5
9. Odnosi sa roditeljima ili rođacima	1	2	3	4	5
10. Verovanje u značaj nekih stvari, ciljeva i dostignuća	1	2	3	4	5
11. Količina vremena provedenog zajedno	1	2	3	4	5
12. Donošenje zajedničkih odluka	1	2	3	4	5
13. Kućne obaveze	1	2	3	4	5
14. Interesi i aktivnosti u	1	2	3	4	5

slobodnom vremenu					
15. Odluke vezane za profesiju – posao	1	2	3	4	5

Molimo Vas, zaokružite odgovore i na sledeća pitanja:	Nikada	Retko	Povremeno	Često	Veoma često
16. Koliko često razmišljate o tome kako bi bilo biti u vezi ili braku s nekim drugim?	1	2	3	4	5
17. Koliko često Vi ili Vaš/a partner/ka „izletite” iz kuće posle svađe?	1	2	3	4	5
18. Uopšteno, koliko često mislite da stvari između Vas i Vašeg/Vaše partnera/ke idu dobro?	1	2	3	4	5

19. Imate li poverenja u vašeg partnera/ku?	1) Ni malo	2) Vrlo malo	3) Kako-kad	4) Poprilično	5) U potpunosti
---	-------------------	---------------------	--------------------	----------------------	------------------------

Molimo Vas, zaokružite odgovore i na sledeća pitanja:	Nikada	Retko	Povremeno	Često	Veoma često
20. Koliko često zažalite što ste ušli u ovaj brak / zajednički život?	1	2	3	4	5
21. Koliko često se Vi i Vaš/a partner/ka svađate/prepirete?	1	2	3	4	5
22. Koliko često Vi i Vaš/a partner/ka „idete jedno drugom na živce”?	1	2	3	4	5

23. Koliko često poljubite vašeg partnera/ku?	1) Nikada	2) Retko	3) Ponekad	4) Skoro svaki dan	5) Svaki dan
---	------------------	-----------------	-------------------	---------------------------	---------------------

24. Koliko Vi i Vaš/a partner/ka imate zajedničkih interesovanja van kuće?	1) Nijedno	2) Vrlo malo	3) Neka	4) Većinu	5) Sva
--	-------------------	---------------------	----------------	------------------	---------------

Koliko se često ovo događa između Vas i Vašeg/Vaše partnera/ke?	Nikada	Manje od 1 put mesečno	1 ili 2 puta mesečno	1 ili 2 puta nedeljno	Skoro svaki dan
25. Podsticanje razmene ideja.	1	2	3	4	5
26. Zajednički smeh.	1	2	3	4	5
27. Smiren razgovor/diskusija o nečemu.	1	2	3	4	5
28. Zajednički rad na nekom poslu/ostvarenju.	1	2	3	4	5

Prilog 7: Upitnik za merenje partnerske zavisnosti (Stanković, 2016)

Šta biste rekli, kome je više stalo do Vašeg braka/veze, Vama ili Vašem/Vašoj partneru/ki? (zaokružite broj ispred odgovora)

- 1)partneru/ki mnogo više
- 2)partneru/ki malo više
- 3)partneru/ki i meni je podjednako stalo
- 4)meni malo više
- 5)meni mnogo više

Ko je samodovoljniji (više dovoljan samom sebi), Vi ili Vaš/Vaša partneru/ka? (zaokružite broj ispred odgovora)

- 1)partner/ka je mnogo samodovoljnija
- 2)partner/ka je malo samodovoljnija
- 3)partner/ka i ja smo podjednako samodovoljni
- 4)ja sam malo samodovoljniji/ja
- 5)ja sam mnogo samodovoljniji/ja

Ko bi bio uznemireniji da se razvedete/rastanete, Vi ili Vaš/a partner/ka?
(zaokružite broj ispred odgovora)

- 1)partner/ka bi bio/la značajno uznemirenija
- 2)partner/ka bi bio/la nešto uznemirenija
- 3)partner/ka i ja bismo bili podjednako uznemireni
- 4)ja bih bio/la nešto više uznemiren/a
- 5)ja bih bio/la značajno više uznemiren/a

Ko je emocionalno zavisniji od onog drugog, Vi ili Vaš/a partner/ka?
(zaokružite broj ispred odgovora)

- 1)partner/ka mnogo više
- 2)partner/ka malo više
- 3)partner/ka i ja podjednako
- 4)ja malo više
- 5)ja mnogo više

Prilog 8: Pouzdanost skala

Skala	ženski poduzorak (α)	muški poduzorak (α)
Otvorenost ka iskustvu	.78	.79
Ekstroverzija	.76	.71
Savesnost	.77	.79
Saradljivost	.73	.72
Emocionalnost	.67	.64
Poštenje	.69	.76
Dezintegracija	.88	.89
Izbegavanje	.77	.83
Anksioznost	.91	.88
Zavisnost	.72	.72
Kvalitet odnosa	.91	.91

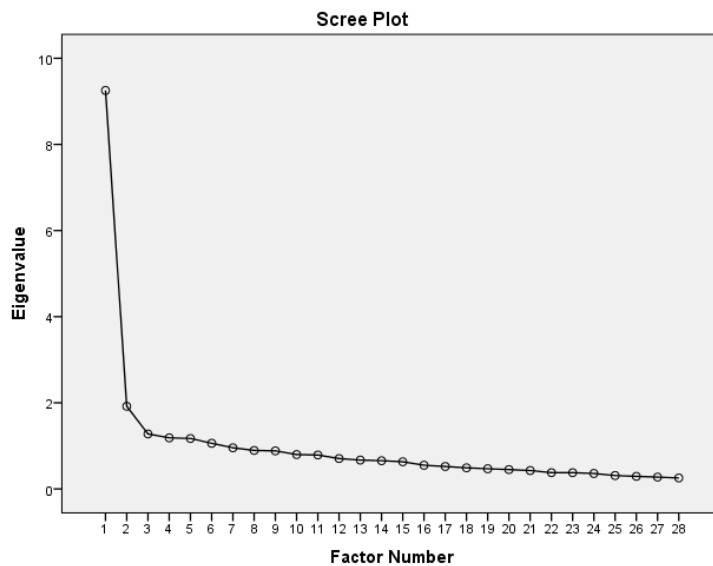
Prilog 9: Rezultati faktorske analize za DAS skalu: izdvojeni faktori sa svojstvenom vrednosti većom od 1 i procenat objašnjene varijanse

Faktor	Svojstvene vrednosti	% Objašnjenje varijanse	Kumulativni %
1	9.25	33.05	33.05
2	1.92	6.85	39.90
3	1.28	4.56	44.46
4	1.19	4.23	48.69
5	1.17	4.18	52.88
6	1.06	3.78	56.66

Prilog 10: Rezultati KMO i Bartletovog testa za procenu adekvatnosti uzorka i sferičnosti

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	.921
Approx. Chi-Square	4383.305
Bartlett's Test of Sphericity Df	378
Sig.	.000

Prilog 11: Rezultati faktorske analize za DAS - Scree plot

Prilog 12: Matrica faktorskih zasićenja

	<i>F1</i>	<i>F2</i>	<i>F3</i>	<i>F4</i>	<i>F5</i>	<i>F6</i>
das1	.43					
das2	.53					
das3	.30					
das4	.62					
das5	.58					
das6	.41					
das7	.61					
das8	.68					
das9	.45					
das10	.59					
das11	.39					
das12	.72					
das13	.54					.37
das14	.77	-.53				
das15	.62					
das16	.37					
das17	.42	.38				
das18	.54					
das19	.55					
das20	.56			.33		
das21	.58	.41	-.47			
das22	.53	.34	-.40			
das23	.46					
das24	.53					
das25	.59		.34			
das26	.59				-.40	
das27	.62					
das28	.46					

Prilog 13: Razlika prosečne ljubomore para i ljubomore žene

	N	Minimum	Maksimum	AS	SD
Razlika standardizovanih vrednosti	200	-1.75	1.12	-.1771	.46563
		N	%		
Individualna vrednost iznad proseka para		122	61%		
Individualna vrednost na nivou proseka para		17	8,5%		
Individualna vrednost ispod proseka para		61	30,5%		
		200	100%		

Prilog 14: Razlika prosečne ljubomore para i ljubomore muškarca

	N	Minimum	Maksimum	AS	SD
Razlika standardizovanih vrednosti	200	-1.12	1.75	.1771	.46563
		N	%		
Individualna vrednost iznad proseka para		74	37%		
Individualna vrednost na nivou proseka para		21	10,5%		
Individualna vrednost ispod proseka para		105	52,5%		
		200	100%		

Prilog 15: Deskriptivna statistika za prosečne vrednosti ljubomore na nivou para, s obzirom na kombinaciju stilova vezanosti

	N	AS	SD	S.E	Donja gr. C.I.	Gornja gr. C.I.	Min	Max
<i>Sigurni</i>	140	6.53	1.23	.104	6.32	6.73	2.54	9.52
<i>Nesigurni</i>	60	7.88	1.33	.172	7.53	8.22	4.97	10.76
<i>Total</i>	200	6.93	1.40	.099	6.74	7.13	2.54	10.76

Prilog 16: Deskriptivna statistika za prosečne vrednosti ljubomore na nivou para, s obzirom na kombinaciju zadovoljstva odnosom

	N	AS	SD	S.E	Donja gr. C.I.	Gornja gr. C.I.	Min	Max
<i>Bar jedan partner nisko zadovoljstvo</i>	129	7.3025	1.32649	.11679	7.0714	7.5336	4.33	10.76
<i>Oboje visoko zadovoljstvo</i>	71	6.2722	1.31005	.15547	5.9621	6.5823	2.54	9.52
<i>Total</i>	200	6.9367	1.40704	.09949	6.7405	7.1329	2.54	10.76

Prilog 17: Rezultati klasifikacije ispitanika prema grupama kombinacija ljubomore na nivou para

	Oboje ispodprosečni	Žena ispod, muškarac iznad proseka	Žena iznad, muškarac ispod proseka	Oboje iznadprosečni	Ukupno	
N	Oboje ispodprosečni	32	14	11	5	62
	Žena ispod, muškarac iznad proseka	13	17	0	6	36
	Žena iznad, muškarac ispod proseka	8	4	15	9	36
	Oboje iznadprosečni	7	12	15	32	66
%	Oboje ispodprosečni	51.6	22.6	17.7	8.1	100.0
	Žena ispod, muškarac iznad proseka	36.1	47.2	.0	16.7	100.0
	Žena iznad, muškarac ispod proseka	22.2	11.1	41.7	25.0	100.0
	Oboje iznadprosečni	10.6	18.2	22.7	48.5	100.0

O autorki

Nevena Topalović rođena je 29. oktobra 1991. godine. Nakon završetka gimnazije 2010. godine, upisuje studije psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu. Tokom studija, aktivno je učestvovala na brojnim studentskim skupovima, kao što su „Transfer,, u Novom Sadu, „SPIRI” u Rijeci, te skupovima psihologa: „III kongres psihologa Bosne i Hercegovine” u Mostaru i „Sarajevski dani psihologije”. Diplomski rad pod nazivom „Stilovi ljubavi i osobine ličnosti” odbranila je 2014. godine, čime je stekla zvanje diplomiranog psihologa. Master rad, na temu „Mogućnost predviđanja socijalno neprihvatljivog ponašanja na osnovu HEXACO i alternativnog modela ličnosti”, odbranila je 2015. godine, čime je stekla zvanje master psihologa. Nakon završenih master studija, upisuje doktorske studije psihologije na Univerzitetu u Beogradu, gde kao redovan student uspešno polaže predviđene ispite. Kandidatkinja na jesen 2022. godine upisuje analitički orjentisanu psihoterapijsku edukaciju, u okviru koje je provela šest meseci na stručnoj praksi u ZU Specijalnoj bolnici za psihijatriju „Dobrota”, u Kotoru. Tokom doktorskih studija, kao koautorka, objavila je rad pod nazivom „Disintegration predicts problem alcohol and drug use, quality of life, and experience in close relationships over the Big Five and HEXACO personality traits”, koji je kategorisan kao M23 i objavljen u časopisu *Primenjena psihologija*. Takođe, prihvaćen je njen rad kao prvog autora, u istom časopisu, koji će biti objavljen u prvom broju 2025. godine, pod nazivom „Is it about me or my partner’s personality? Personality traits as correlates and predictors of jealousy in couples”. Njena istraživačka i profesionalna interesovanja fokusirana su na partnerske odnose i lični razvoj pojedinca unutar tih odnosa. Autorka je i realizatorica radionica usmerenih na osnaživanje žena.

Prilog 19: Izjava o autorstvu

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Невена Топаловић

Број индекса 4P15/6

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Партнерска љубомора и њени личносни и интерперсонални корелати

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду,

15.11.2024.

Prilog 20: Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Невена Топаловић
Број индекса: 4P15/6
Студијски програм: Психологија
Наслов рада: Партнерска љубомора и њени личносни и интерперсонални корелати
Ментор: проф. др Ксенија Крстић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду,

15.11.2024.

Prilog 21: Izjava o korišćenju

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом: **Партнерска љубомора и њени лични и интерперсонални корелати која је моје ауторско дело.**

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)**

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду,

15.11.2024.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.

8. LITERATURA

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment. A psychological study of the strange Situation*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Aldrich, N. J., Tenenbaum, H. R., Brooks, P. J., Harrison, K., & Sines, J. (2011). Perspective taking in children's narratives about jealousy. *British Journal of Developmental Psychology*, 29(1), 86–109. <https://doi.org/10.1348/026151010x533238>
- American Psychological Association (2022). APA dictionary of psychology. <https://dictionary.apa.org/>
- Andersen, P. A., Eloy, S. V., Guerrero, L. K., & Spitzberg, B. H. (1995). Romantic jealousy and relational satisfaction: A look at the impact of jealousy experience and expression. *Communication Reports*, 8(2), 77–85. <https://doi.org/10.1080/08934219509367613>
- Apostolou, M., Paphiti, C., Neza, E., Damianou, M., & Georgiadou, P. (2019). Mating performance: exploring emotional intelligence, the dark triad, jealousy and attachment effects. *Journal of Relationships Research*, 10(1). <https://doi.org/10.1017/jrr.2018.22>
- Apostolou, M., Paphiti, C., Neza, E., Damianou, M., & Georgiadou, P. (2019). Mating performance: exploring emotional intelligence, the dark triad, jealousy and attachment effects. *Journal of Relationships Research*, 10(1), 1–8. <https://doi.org/10.1017/jrr.2018.22>
- Aracı-İyiyaydın, A., Toplu-Demirtaş, E., Akçabozan-Kayabol, N. B., & Fincham, F. D. (2020). I Ruminant Therefore I Violate: The Tainted Love of Anxiously Attached and Jealous Partners. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(9–10), 7129–7155. <https://doi.org/10.1177/0886260520967743>
- Arbinaga, F., Mendoza-Sierra, M. I., Caraballo-Aguilar, B. M., Buiza-Calzadilla, I., Torres-Rosado, L., Bernal-López, M., García-Martínez, J., & Fernández-Ozcorta, E. J. (2021). Jealousy, violence, and sexual ambivalence in adolescent students according to emotional dependency in the couple relationship. *Children*, 8(11), 993. <https://doi.org/10.3390/children8110993>
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2008). The HEXACO model of personality structure and the importance of the H factor. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(5), 1952–1962. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00134.x>
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2009). The HEXACO-60: A short measure of the major dimensions of personality, *Journal of Personality Assessment*, 91(4), 340–345. <https://doi.org/10.1080/00223890902935878>
- Ashton, M.C. (2013). *Individual differences and personality* (2nd ed.). Academic Press. attachment. *Infancy*, 18(3), 369–399. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7078.2012.00123.x>
- Aune, K. S., & Comstock, J. (1997). Effect of relationship length on the experience, expression, and perceived appropriateness of jealousy. *The Journal of Social Psychology*, 137(1), 23–31. <https://doi.org/10.1080/00224549709595410>

- Banfield, S., & McCabe, M. P. (2001). Extra relationship involvement among women: Are they different from men? *Archives of Sexual Behavior*, 30(2), 119–142. <https://doi.org/10.1023/A:1002773100507>
- Barbaro, N., Pham, M. N., Shackelford, T. K., & Zeligler-Hill, V. (2016). Insecure romantic attachment dimensions and frequency of mate retention behaviors. *Personal Relationships*, 23(3), 605–618. <https://doi.org/10.1111/per.12146>
- Barbaro, N., Sela, Y., Atari, M., Shackelford, T. K., & Zeigler-Hill, V. (2018). Romantic attachment and mate retention behavior: The mediating role of perceived risk of partner infidelity. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(3), 940–956. <https://doi.org/10.1177/0265407517749330>
- Barelds, D. P. H., & Barelds-Dijkstra, P. (2007). Relations between different types of jealousy and self and partner perceptions of relationship quality. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 14(3), 176–188. <https://doi.org/10.1002/cpp.532>
- Barelds, D. P. H., Dijkstra, P., Groothof, H. A. K., & Pastoor, C. D. (2017). The DarkTriad and three types of jealousy: Its' relations among heterosexuals and homosexuals involved in a romantic relationship. *Personality and Individual Differences*, 116(1), 6–10. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.04.017>
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of Intimacy: An Attachment Perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147–178. <http://dx.doi.org/10.1177/0265407590072001>
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226–244. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.2.226>
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Bauminger-Zvieli, N., & Kugelmass, D. S. (2013). Mother–stranger comparisons of social attention in jealousy context and attachment in HFASD and typical preschoolers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41(2), 253–264. <https://doi.org/10.1007/s10802-012-9664-1>
- Bauminger, N., Chomsky-Smolkin, L., Orbach-Caspi, E., Zachor, D., & Levy-Shiff, R. (2008). Jealousy and emotional responsiveness in young children with ASD. *Cognition & Emotion*, 22(4), 595–619. <https://doi.org/10.1080/02699930701439986>
- Bendixen, M., Kennair, L. E. O., Ringheim, H. K., Isaksen, L., Pedersen, L., Svangtun, S., & Hagen, K. (2015). In search of moderators of sex differences in forced-choice jealousy responses: Effects of 2D:4D digit ratio and relationship infidelity experiences. *Nordic Psychology*, 67(4), 272–284. <https://doi.org/10.1080/19012276.2015.1013975>
- Bevan, J. L. (2004). General partner and relational uncertainty as consequences of another person's jealousy expression. *Western Journal of Communication*, 68(2), 195–218. <https://doi.org/10.1080/10570310409374796>
- Bevan, J. L. (2008). Experiencing and communicating romantic jealousy: Questioning the investment model. *Southern Communication Journal*, 73(1), 42–67. <https://doi.org/10.1080/10417940701815626>
- Bhogal, M. S. (2018). A research note on the influence of relationship length and sex on multidimensional romantic jealousy. *PsyArXiv*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/6eq84>

- Blomquist, K. P. (2014). *Jealousy in close relationships among emerging adults* [Doctoral dissertation]. Duke University.
- Bornstein, R. (2012). From dysfunction to adaption: An interactionist model of dependency. *The Annual Review of Clinical Psychology*, 8, 291–316. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-032511-143058>
- Bornstein, R. F. (2006). The complex relationship between dependency and domestic violence: Converging psychological factors and social forces. *American Psychologist*, 61(6), 595–606. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.6.595>
- Bornstein, R. F., & Hopwood, C. J. (2017). Evidence-based assessment of interpersonal dependency. *Professional Psychology: Research and Practice*, 48(4), 251–258. <https://doi.org/10.1037/pro0000036>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss. Vol. I*. Basic Books.
- Bradbury, T. N. & Karney, B. R. (2014). *Intimate Relationships*. Norton & Company.
- Brennan, K. A., & Shaver, P. R. (1995). Dimensions of Adult Attachment, Affect Regulation, and Romantic Relationship Functioning. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21(3), 267–283. <https://doi.org/10.1177/0146167295213008>
- Brennan, K., Clark, C. A. & Shaver, P. R. (1998). *Self-Report Measurement of Adult Attachment: An integrative overview, Attachment theory and close relationships*. New York, Guilford.
- Brkić-Jovanović, N. (2016). *Zadovoljstvo u partnerskoj relaciji kroz perspektivu seksualne orijentacije* [Neobjavljena doktorska disertacija]. Univerzitet u Novom Sadu.
- Brunning, L. (2020). Compersion: An alternative to jealousy? *Journal of the American Philosophical Association*, 6(2), 1–21. <https://doi.org/10.1017/apa.2019.35>
- Burtăverde, V., Jonason, P. K., Ene, C., Avram, E., & Istrate, M. (2021). Individuals high on the dark triad traits are more jealous if they are also high on mate value and restricted in sociosexuality. *Evolutionary Psychological Science*, 7(1), 346–358. <https://doi.org/10.1007/s40806-021-00290-0>
- Buss, D. M. (2000). *The dangerous passion: Why jealousy is as necessary as love and sex*. Free Press.
- Buss, D. M. (2013). Sexual jealousy. *Psychological Topics*, 22 (2), 155–182. <https://hrcak.srce.hr/108507>
- Buss, D. M., & Abrams, M. (2017). Jealousy, Infidelity, and the Difficulty of Diagnosing Pathology: A CBT approach to coping with sexual betrayal and the green-eyed monster. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 35(2), 150–172. <https://doi.org/10.1007/s10942-016-0248-9>
- Buss, D. M., & Haselton, M. (2005). The evolution of jealousy. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(11), 506–507. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2005.09.006>
- Bution, D. C., & Wechsler, A. M. (2016). Emotional dependency: a systematic review of literature. *Estudos Interdisciplinares em Psicologia*, 7(1), 77–101. ISSN 2236-6407.
- Buunk, A. P., & Dijkstra, P. (2021). Three types of jealousy and their relation to dependency, uncertainty and satisfaction. *Indiana Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(11), 43–52.
- Buunk, B. (1982). Anticipated Sexual Jealousy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8(2), 310–316. <https://doi.org/10.1177/0146167282082019>

- Campbell, L., Simpson, J. A., Boldry, J., & Kashy, D. A. (2005). Perceptions of conflict and support in romantic relationships: The role of attachment anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 510–531. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.3.510>
- Candel, O. S., & Turliuc, M. N. (2019). Insecure attachment and relationship satisfaction: A meta-analysis of actor and partner associations. *Personality and Individual Differences*, 147, 190–199. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.04.037>
- Carpenter, C. J. (2012). Meta-analyses of sex differences in responses to sexual versus emotional infidelity: Men and women are more similar than different. *Psychology of Women Quarterly*, 36(1), 25–37. <https://doi.org/10.1177/0361684311414537>
- Chin, K., Atkinson, B. E., Raheb, H., Harris, E., & Vernon, P. A. (2017). The dark side of romantic jealousy. *Personality and Individual Differences*, 115, 23–29. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.10.003>
- Chursina, A. V. (2023). The impact of romantic attachment styles on jealousy in young adults. *Psychology in Russia: State of the Art*, 16(3), 222–232. <https://doi.org/10.11621/pir.2023.0315>
- Collins, B. N. (2023). *The effects of secure, ambivalent, and avoidant attachment styles on number of codependent behaviors and relationship satisfaction* [Doctoral dissertation]. Liberty University. <https://digitalcommons.liberty.edu/doctoral/4195>
- Croucher, S. M., DeMaris, A., Oyer, B., Yartey, F., & Ziberi, L. (2012). Jealousy in India and the United States: A crosscultural analysis of three dimensions of jealousy. *Human Communication*, 2(15), 129–158.
- Crowe, M. (1995). Management of jealousy in couples. *Advances in Psychiatric Treatment*, 1(3), 71–77. <https://doi.org/10.1192/apt.1.3.71>
- Çulfa, E., & Izgi, F. D. (2023). An examination of jealousy and relationship satisfaction in romantic relationships. *Proceedings of London International Conferences*, 8, 179–191. <https://doi.org/10.31039/plic.2023.8.181>
- Curun, F., & Çapkın, M. (2014). Predicting Jealousy: The influence of attachment styles, self-esteem, personality traits and marital satisfaction. *Psikoloji Çalışmaları*, 34(1), 1–22.
- Daly, M., Wilson, M. I., & Weghorst, S. J. (1982). Male sexual jealousy. *Ethology and Sociobiology*, 3(1), 11–27. [https://doi.org/10.1016/0162-3095\(82\)90027-9](https://doi.org/10.1016/0162-3095(82)90027-9)
- Dandurand, C., & Lafontaine, M. F. (2014). Jealousy and couple satisfaction: A romantic attachment perspective. *Marriage & Family Review*, 50(2), 154–173. <https://doi.org/10.1080/01494929.2013.879549>
- David, M. E., & Roberts, J. A. (2021). Investigating the impact of partner phubbing on romantic jealousy and relationship satisfaction: The moderating role of attachment anxiety. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(12), 3590–3609. <https://doi.org/10.1177/0265407521996454>
- Davis, K. E., Ace, A. & Andra, M. (2000). Stalking perpetrators and psychological maltreatment of partners: Anger-jealousy, attachment insecurity, need for control, and break-up context. *Violence and Victims*, 15(4), 407–425. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.15.4.407>

- Deng, M., Tadesse, E., Khalid, S., Zhang, W., Song, J., & Gao, C. (2023). The influence of insecure attachment on undergraduates' jealousy: The mediating effect of self-differentiation. *Frontiers in Psychology*, *14*, 1–8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1153866>
- Dewitte, M. (2012). Different Perspectives on the Sex-Attachment Link: Towards an Emotion-Motivational Account. *Journal of Sex Research*, *49*(2–3), 105–124. <https://doi.org/10.1080/00224499.2011.576351>
- Dijkstra, P., & Barelds, D. P. H. (2008). Do people know what they want: A similar or complementary partner? *Evolutionary Psychology*, *6*(4), 595–602. <https://doi.org/10.1177/147470490800600406>
- Dijkstra, P., & Barelds, D. P. H. (2008). Self and partner personality and responses to relationship threats. *Journal of Research in Personality*, *42*(6), 1500–1511. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2008.06.008>
- Dinić, B. M., & Wertag, A. (2018). Effects of Dark Triad and HEXACO traits on reactive/proactive aggression: Exploring the gender differences. *Personality and Individual Differences*, *123*(6), 44–49. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.11.003>
- Dinić, B. M., Petrović, B., & Jonason, P. K. (2018). Serbian adaptations of the Dark Triad Dirty Dozen (DTDD) and Short Dark Triad (SD3). *Personality and Individual Differences*, *134*, 321–328. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.06.018>
- Dominguez-Pereira, G. (2018). *Attachment style, fear of intimacy, and romantic jealousy* [Doctoral dissertation]. Fielding Graduate University.
- Dost, M. T., & Aras, S. (2021). Close relationship belief and self-change as predictors of romantic relationship quality in university students. *Pegem Journal of Education and Instruction*, *11*(1), 135–162. <https://doi.org/10.14527/pegegog.2021.004>
- Dykas, M. J., & Cassidy, J. (2011). Attachment and the processing of social information across the life span: Theory and evidence. *Psychological Bulletin*, *137*(1), 19–46. <https://doi.org/10.1037/a0021367>
- Edelstein, R. S., Alexander, K. W., Shaver, P. R., Schaaf, J. M., Quas, J. A., Lovas, G. S., & Goodman, G. S. (2004). Adult attachment style and parental responsiveness during a stressful event. *Attachment & Human Development*, *6*(1), 31–52. <https://doi.org/10.1080/146167303100001659584>
- Egeci, I. S., & Gencoz, T. (2011). The Effects of Attachment Styles, Problem-Solving Skills, and Communication Skills on Relationship Satisfaction. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *30*, 2324–2329. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.10.453>
- Farrell, J. E., Hook, J. N., Ramos, M., Davis, D. E., Van Tongeren, D. R., & Ruiz, J. M. (2015). Humility and relationship outcomes in couples: The mediating role of commitment. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, *4*(1), 14–26. <https://doi.org/10.1037/cfp0000033>
- Feeney, J. A. (2008). Adult romantic attachment: Developments in the study of couple relationships. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory research, and clinical applications* (pp. 456–481). The Guilford Press.
- Feeney, J. A., & Karantzas, G. C. (2017). Couple conflict: Insights from an attachment perspective. *Current Opinion in Psychology*, *13*, 60–64. <https://doi.org/10.1016/j.copsy.2016.04.017>

- Feeney, B. C., & Collins, N. L. (2001). Predictors of caregiving in adult intimate relationships: An attachment theoretical perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(6), 972–994. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.80.6.972>
- Felmlee, D., Sprecher, S., & Bassin, E. (1990). The dissolution of intimate relationships: A hazard model. *Social Psychology Quarterly*, 53(1), 13–30. <https://doi.org/10.2307/2786866>
- Fincham, F. D., & Rogge, R. (2010). Understanding relationship quality: Theoretical challenges and new tools for assessment. *Journal of Family Theory & Review*, 2(4), 227–242. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2010.00059.x>
- Fisher, H. E., Xu, X., Aron, A., & Brown, L. L. (2016). Intense, passionate, romantic love: A natural addiction? How the fields that investigate romance and substance abuse can inform each other. *Frontiers in Psychology*, 10(7). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00687>
- Fitzpatrick, J., & Lafontaine, M. -F. (2017). Attachment, trust, and satisfaction in relationships: Investigating actor, partner, and mediating effects. *Personal Relationships*, 24(3), 640–662. <https://doi.org/10.1111/per.12203>
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Moran, G. S., & Higgitt, A. C. (1991). The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. *Infant Mental Health Journal*, 12(3), 201–218. [https://doi.org/10.1002/1097-0355\(199123\)12:3<201::AID-IMHJ2280120307>3.0.CO;2-7](https://doi.org/10.1002/1097-0355(199123)12:3<201::AID-IMHJ2280120307>3.0.CO;2-7)
- Fraley, R. C., & Roisman, G. I. (2019). The development of adult attachment styles: four lessons. *Current Opinion in Psychology*, 25, 26–30. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2018.02.008>
- Fülöp, F., Bóthe, B., Gál, É., Cachia, J. Y. A., Demetrovics, Z., & Orosz, G. (2020). A two-study validation of a single-item measure of relationship satisfaction: RAS-1. *Current Psychology*, 41(1), 2109–2112. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00727-y>
- García, L. F., Aluja, A., Rossier, J., Ostendorf, F., Glicksohn, J., Oumar, B., Bellaj, T., Ruch, W., Wang, W., Kövi, Z., Ścigała, D., Čekrljija, Đ., Stivers, A. W., Di Blas, L., Valdivia, M., Ben Jemaa, S., Atitsogbe, K. A., & Hansenne, M. (2022). Exploring the stability of HEXACO-60 structure and the association of gender, age, and social position with personality traits across 18 countries. *Journal of Personality*, 90(2), 256–276. <https://doi.org/10.1111/jopy.12664>
- Gehl, B. K., & Watson, D. (2003). *Defining the structure of jealousy through factor analysis*. [Poster presentation]. Society for Personality and Social Psychology annual meeting, Los Angeles.
- Ghaemi, Z., Etemadi, O., Bahrami, F., & Fatehizade, M. (2018). The effect of integrative approach (schema therapy and imago therapy) on girls' love addiction in Isfahan. *Indian Journal of Forensic Medicine*, 12(1), 192–197. [10.5958/0973-9130.2018.00038.5](https://doi.org/10.5958/0973-9130.2018.00038.5)
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative "description of personality": The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216–1229. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1216>
- Gómez-López, M., Viejo, C., & Ortega-Ruiz, R. (2019). Well-being and romantic relationships: A systematic review in adolescence and emerging adulthood. *International*.

- Goodboy, A. K., Horan, S. M., & Booth-Butterfield, M. (2012). Intentional jealousy-evoking behavior in romantic relationships as a function of received partner affection and love styles. *Communication Quarterly*, 60(3), 370–385. <https://doi.org/10.1080/01463373.2012.688792>
- Gori, A., Russo, S., & Topino, E. (2023). Love addiction, adult attachment patterns and self-esteem: testing for mediation using path analysis. *Journal of Personalized Medicine*, 13(2), 247. <https://doi.org/10.3390/jpm13020247>
- Granda Cabal, L., & Moral Jiménez, M. V. (2022). Dependencia emocional, celos románticos y ciberviolencia en parejas jóvenes: Vigilancia y control emocional. *Revista Española de Drogodependencias*, 47(3), 36–54. <https://doi.org/10.54108/10022>
- Griffin, D. W., & Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(3), 430–445. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.3.430>
- Griffiths, M. (2005). A ‘components’ model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191–197. <https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
- Güçlü, O., Şenormancı, Ö., Şenormancı, G., & Köktürk, F. (2017). Gender differences in romantic jealousy and attachment styles. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 27(4), 359–365. <https://doi.org/10.1080/24750573.2017.1367554>
- Guerrero, L. K. (1998). Attachment-style differences in the experience and expression of romantic jealousy. *Personal Relationships*, 5(3), 273–291. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1998.tb00172.x>
- Guerrero, L. K. (1998). Attachment-style differences in the experience and expression of romantic jealousy. *Personal Relationships*, 5(3), 273–291. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1998.tb00172.x>
- Guerrero, L. K. (2014). Jealousy and relational satisfaction: actor effects, partner effects, and the mediating role of destructive communicative responses to Jealousy. *Western Journal of Communication*, 78(5), 586–611. <https://doi.org/10.1080/10570314.2014.935468>
- Guerrero, L. K., & Afifi, W. A. (1999). Toward a goal-oriented approach for understanding communicative responses to jealousy. *Western Journal of Communication*, 63(2), 216–248. <https://doi.org/10.1080/10570319909374637>
- Guerrero, L. K., & Eloy, S. V. (1992). Relational satisfaction and jealousy across marital types. *Communication Reports*, 5(1), 23–31. <https://doi.org/10.1080/08934219209367540>
- Guerrero, L. K., Eloy, S. V., Jorgensen, P. F., & Andersen, P. A. (1993). Hers or his? Sex differences in the communication of jealousy in close relationships. In P. Kalbfleisch (Ed.), *Interpersonal communication in evolving interpersonal relationships* (pp. 109–131). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Guerrero, L. K., Hannawa, A. F., & Babin, E. A. (2011). The Communicative Responses to Jealousy Scale: Revision, Empirical Validation, and Associations with Relational Satisfaction. *Communication Methods and Measures*, 5(3), 223–249. <https://doi.org/10.1080/19312458.2011.596993>
- Guerrero, L. K., Trost, M. R., & Yoshimura, S. M. (2005). Romantic jealousy: Emotions and communicative responses. *Personal Relationships*, 12(2), 233–252. <https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00113.x>

- Halpern, H. (1994). *Kako da prekinete zavisnost od druge osobe*. Bukur Book. Harmon-
- Jones, E., Peterson, C. K., & Harris, C. R. (2009). Jealousy: Novel methods and neural correlates. *Emotion*, 9(1), 113–117. <https://doi.org/10.1037/a0014117>
- Harris, C. R., & Darby, R. S. (2010). Jealousy in adulthood. *Handbook of jealousy: Theory, research, and multidisciplinary approaches*, 547–571. <https://doi.org/10.1002/9781444323542.ch23>
- Hart, S. L., & Behrens, K. Y. (2013). Affective and behavioral features of jealousy protest: associations with child temperament, maternal interaction style, and Hatfield, E. (1984). The Dangers of Intimacy. In V. J. Derlega (Ed.), *Communication, Intimacy and Close Relationships* (pp. 207–220). Academic Press.
- Hawkins, M. W., Carrere, S., & Gottman, J. M. (2002). Marital sentiment override: Does it influence couples' perceptions. *Journal of Marriage and Family*, 64(1), 193–201. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00193.x>
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>
- Hicks, S. (2020). *Romantic Relational Aggression Among College Students: A Moderated Mediation Study of Attachment Style, Romantic Jealousy, Mate Value, and Relationship Investment* [Doctoral dissertation]. University of Southern Mississippi. <https://aquila.usm.edu/dissertations/1682>
- Hira, S., & Bhogal, M. S. (2022). Predicting Facebook jealousy in romantic relationships: Further support for attachment style and trust. *Current Psychology*, 41(9), 6166–6169. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01115-2>
- Honari, B., & Saremi, A. A. (2015). The study of relationship between attachment styles and obsessive love style. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 165(6), 152–159. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.617>
- Hornaj, K. (1987a). *Naši unutrašnji konflikti*. Pobjeda.
- Hornaj, K. (1987b). *Neurotična ličnost našeg doba*. Pobjeda.
- Hromatko, I., Fajfarić, M., & Tadinac, M. (2019). What feeds the green-eyed monster: sociodemographic and sociosexual determinants of jealousy. *Evolution, Mind and Behaviour*, 17(1), 19–28. <https://doi.org/10.1556/2050.2019.00009>
- Hudson, N. W., Lucas, R. E., & Donnellan, M. B. (2019). The highs and lows of love: Romantic relationship quality moderates whether spending time with one's partner predicts gains or losses in well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 46(4), 499–513. <https://doi.org/10.1177/0146167219867960>
- Huelsnitz, C. O., Farrell, A. K., Simpson, J. A., Griskevicius, V., & Szepeswol, O. (2018). Attachment and jealousy: Understanding the dynamic experience of jealousy using the response escalation paradigm. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44(12), 1664–1680. <https://doi.org/10.1177/0146167218772530>
- İnkaya, T., & Güngör, A. (2023). Investigating the Predictive effects of attachment styles on coping styles with jealousy in romantic relationships. *Kastamonu Education Journal*, 31(3), 378–385. <https://doi.org/10.24106/KEFDERGİ-2022-0006>
- Jacobsen, M. H. (2023). *Exploring Emotions in Social Life*. Routledge.

- Jaffar, R., Jehangir, F., & Muhammad, I. (2021). Romantic relationship and self-esteem: The role of self-esteem in prediction of relationship satisfaction, romanticism, and emophilia. *Journal of Clinical & Developmental Psychology*, 3(3), 56–67. <https://doi.org/10.13129/2612-4033/0110-3165>
- Jia, T. L., Ing, H. K., & Lee, M. C. C. (2016). A review of personality factors on relationship infidelity. *Jurnal Psikologi Malaysia*, 30(1), 126–141. <https://spaj.ukm.my/ppppm/jpm/article/view/187/175>
- *Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(13), 2415. <https://doi.org/10.3390/ijerph16132415>
- Karakurt, G. (2012). The interplay between self esteem, feeling of inadequacy, dependency, and romantic jealousy as a function of attachment processes among Turkish college students. *Contemporary Family Therapy*, 34(3), 334–345. <https://doi.org/10.1007/s10591-012-9185-7>
- Kaufman-Parks, A. M., Longmore, M. A., Giordano, P. C., & Manning, W. D. (2018). Inducing jealousy and intimate partner violence among young adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(9), 2802–2823. <https://doi.org/10.1177/0265407518802451>
- Kennair, L. E. O., Nordeide, J., Andreassen, S., Strønen, J., & Pallesen, S. (2011). Sex differences in jealousy: A study from Norway. *Nordic Psychology*, 63(1), 20–34. <https://doi.org/10.1027/1901-2276/a000025>
- Kenny, D. A., & Cook, W. (1999). Partner effects in relationship research: Conceptual issues, analytic difficulties, and illustrations. *Personal Relationships*, 6(4), 433–448. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1999.tb00202.x>
- Khanchandani, L., & Durham, T. (2009). Jealousy during dating among female college students. *College Student Journal*, 43(4), 1272–1278.
- Khoso Z., Soomro, J. A., Rajar, A. B., Soomm, A. M. & Azam, N. (2018). Relationship of Romantic Jealousy & Self-Esteem Among Married Couples. *Journal of Peoples University of Medical & Health*, 8(2), 59–63. <https://www.jpumhs.pumhs.edu.pk/files/5-vol8-issue2-april-june2018.pdf>
- Kim, K. J., Feeney, B. C., & Jakubiak, B. K. (2018). Touch reduces romantic jealousy in the anxiously attached. *Journal of Social and Personal Relationships*, 35(7), 1019–1041. <https://doi.org/10.1177/0265407517702012>
- Knežević, G., Džamonja-Ignjatović, T., Đurić-Jočić, D. (2004). *Petofaktorski model ličnosti*. Centar za primenjenu psihologiju, Beograd.
- Knežević, G., Lazarević, L. B., Bosnjak, M., Purić, D., Petrović, B., Teovanović, P., Opačić, G., & Bodroža, B. (2016). Towards a personality model encompassing a Disintegration factor separate from the Big Five traits: A meta-analysis of the empirical evidence. *Personality and Individual Differences*, 95, 214–222. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.02.044>
- Knezevic, G., Savic, D., Kutlesic, V., & Opacic, G. (2017). Disintegration: A Reconceptualization of psychosis proneness as a personality trait separate from the Big Five. *Journal of Research in Personality*. 70, 187–201. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2017.06.001>

- Knezevic, G., Lazarevic, Lj. B., Puric, D., Bosnjak, M., Teovanovic, P., Petrovic, B., & Opacic, G. (2019). Does Eysenck's personality model capture psychosis-proneness? A meta-analytic approach. *Personality and Individual Differences*, *143*, 155–164. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.02.009>
- Knežević, G., Lazarević, L. B., Bosnjak, M., & Keller, J. (2022). Proneness to psychotic-like experiences as a basic personality trait complementing the HEXACO model—A preregistered cross-national study. *Personality and Mental Health*, *16*(3), 244–262. <https://doi.org/10.1002/pmh.1537>
- Knobloch, L. K., Solomon, D. H., & Cruz, M. G. (2001). The role of relationship development and attachment in the experience of romantic jealousy. *Personal Relationships*, *8*(2), 205–224. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2001.tb00036.x>
- Kruger, D. J., Fisher, M. L., Edelman, R. S., Chopik, W. J., Fitzgerald, C. J., & Strout, S. L. (2013). Was that cheating? Perceptions vary by sex, attachment anxiety, and behavior. *Evolutionary Psychology*, *11*(1), 159–171. <https://doi.org/10.1177/147470491301100115>
- Kupfer, T. R., Sidari, M. J., Zietsch, B. P., Jern, P., Tybur, J. M., & Wesseldijk, L. W. (2021). Why are some people more jealous than others? Genetic and environmental factors. *Evolution and Human Behavior*, *43*(3), 26–33. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2021.08.002>
- Lantagne, A., & Furman, W. (2017). Romantic relationship development: The interplay between age and relationship length. *Developmental Psychology*, *53*(9), 1738–1749. <https://doi.org/10.1037/dev0000363>
- Lantagne, A., & Furman, W. (2020). More than the sum of two partners: A dyadic perspective on young adult physical dating aggression. *Psychology of Violence*, *10*(4), 379–389. <https://doi.org/10.1037/vio0000267>
- Lazarević, L. B., Bošnjak, M., Knežević, G., Petrović, B., Purić, D., Teovanović, P., Opačić, G., & Bodroža, B. (2016). Disintegration as an additional trait in the psychobiological model of personality: Assessing discriminant validity via meta-analysis. *Zeitschrift für Psychologie*, *224*(3), 204–215. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000254>
- Lazarević, L. B., Knežević, G., & Bosnjak, M. (2021). Does the disposition towards psychotic-like experiences incrementally predict grandiose narcissism? Representative evidence from Germany. *Current Psychology*, *42*(1), 1–12. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02112-9>
- Lee, K., & Ashton, M. C. (2004). Psychometric properties of the HEXACO personality inventory. *Multivariate Behavioral Research*, *39*(2), 329–358. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr3902_8
- Lee, K., & Ashton, M. C. (2016). Psychometric Properties of the HEXACO-100. *Journal of Personality Assessment*, *25*(5), 543–556. <https://doi.org/10.1177/1073191116659134>
- Lerigo, F. (2020). *An investigation into the structure of jealousy, and its relationship to interpersonal suspicion* [Doctoral dissertation]. University of Birmingham.
- Levy, K. N., & Kelly, K. M. (2010). Sex differences in jealousy: A contribution from attachment theory. *Psychological Science*, *21*(2), 168–173. <https://doi.org/10.1177/0956797609357708>

- Li, C. (2010). Study on the correlation among romantic jealousy, personality and their jealousy behaviors. *Psychological Exploration*, 4, 91–96. https://caod.oriprobe.com/articles/24775498/Study_on_the_Correlation_among_Romantic_Jealousy_Personality_and_Thei.htm
- Lima, A. B., Köhler, C. A., Stubbs, B., Quevedo, J., Hyphantis, T. N., Koyanagi, A., & Carvalho, A. F. (2017). An exploratory study of the heterogeneity of the jealousy phenomenon and its associations with affective temperaments and psychopathological dimensions in a large Brazilian sample. *Journal of Affective Disorders*, 212(1), 10–16. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.01.022>
- Lişman, C. G., & Corneliu, H. A. (2023). Dark, dissatisfied and disengaged: Propensity towards marital infidelity, the Dark Triad, marital satisfaction and the mediating role of moral disengagement. *Psihologija*, 56(2), 163–177. <https://doi.org/10.2298/PSI220410003L>
- Lukić, P., & Živanović, M. (2021). Shedding light on the Light Triad: Further evidence on structural, construct, and predictive validity of the Light Triad. *Personality and Individual Differences*, 178. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110876>
- Maner, J. K., & Shackelford, T. K. (2008). The basic cognition of jealousy: an evolutionary perspective. *European Journal of Personality*, 22(1), 31–36. <https://doi.org/10.1002/per.661>
- Marazziti, D., Consoli, G., Albanese, F., Laquidara, E., Baroni, S., & Dell’Osso, M. C. (2010). Romantic attachment and subtypes/dimensions of jealousy. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*, 6(1), 53–58. <https://doi.org/10.2174/1745017901006010053>
- March, E., Antunovic, J., Poll, A., Dye, J., & Van Doorn, G. (2023). High (in) fidelity: gender, the Dark Tetrad, and infidelity. *Sexual and Relationship Therapy*, 39(2), 549–566. <https://doi.org/10.1080/14681994.2023.2220279>
- Martínez-León, N. C., Peña, J. J., Salazar, H., García, A., & Sierra, J. C. (2017). A systematic review of romantic jealousy in relationships. *Terapia Psicológica*, 35(2), 203–212. <https://doi.org/10.4067/s0718-48082017000200203>
- Massar, K., Winters, C. L., Lenz, S., & Jonason, P. K. (2017). Green-eyed snakes: The associations between psychopathy, jealousy, and jealousy induction. *Personality and Individual Differences*, 115, 164–168. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.01.055>
- McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175–215. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x>
- Mihić, I. (2012). Teorijski temelji programa baziranih na teoriji afektivne vezanosti. U *Mogućnosti primene teorije afektivne vezanosti u savetodavnom radu sa roditeljima. Zbirka tekstova sa Savetovanja za stručne saradnike* (pp. 23–40). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
- Mikulincer, M., Gillath, O., & Shaver, P. R. (2002). Activation of the attachment system in adulthood: Threat-related primes increase the accessibility of mental representations of attachment figures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(4), 881–895. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.4.881>
- Miller, S. L., & Maner, J. K. (2009). Sex differences in response to sexual versus emotional infidelity: The moderating role of individual differences. *Personality and Individual Differences*, 46(3), 287–291. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.10.013>

- Moi, T. (1982). Jealousy and Sexual Difference. *Sexuality*, 11(1), 53–68. <https://doi.org/10.1057/fr.1982.16>
- Murotmusaev, K. B., Dzhelyalov, M. Z., & Boltaeva, M. J. (2021). Psychological aspects of human health and the power of love. *The American Journal of Applied Sciences*, 3(02), 73–77. <https://doi.org/10.37547/tajas/Volume03Issue02-07>
- Murphy, A. M., & Russell, G. (2018). Rejection sensitivity, jealousy, and the relationship to interpersonal aggression. *Journal of interpersonal violence*, 33(13), 2118–2129. <https://doi.org/10.1177/0886260515622572>
- Murphy, T. P., Laible, D. J., Augustine, M., & Robeson, L. (2015). Attachment's links with adolescents' social emotions: The roles of negative emotionality and emotion regulation. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 176(5), 315–329. <https://doi.org/10.1080/00221325.2015.1072082>
- Murphy, T. P., Mc Curdy, K., Jehl, B., Rowan, M., & Larrimore, K. (2019). Jealousy behaviors in early childhood: Associations with attachment and temperament. *International Journal of Behavioral Development*, 44(3), 193–204. <https://doi.org/10.1177/0165025419877974>
- Nedeljković, B., & Topalović, N. (2023). Disintegration predicts problem alcohol and drug use, quality of life, and experience in close relationships over the Big Five and HEXACO personality traits. *Primenjena psihologija*, 16(2), 269–294. <https://doi.org/10.19090/pp.v16i2.2462>
- Nestler, E. J., & Malenka, R. C. (2004). The addicted brain. *Scientific American*, 290(3), 78–85. <https://doi.org/10.1038/SCIENTIFICAMERICAN0304-78>
- Norvud, R. (2008). *Žene koje suviše vole*. Evro-Giunti.
- Odilavadze, M., Panjikidze, M., Martskvishvili, K., Mestvirishvili, M., & Kvitsiani, M. (2019). The role of personality and love style in marital satisfaction: Does similarity matter? *Current Issues in Personality Psychology*, 7(4), 288–297. <https://doi.org/10.5114/cipp.2019.91752>
- Pagani, A. F., Parise, M., Donato, S., Gable, S. L., & Schoebi, D. (2019). If you shared my happiness, you are part of me: Capitalization and the experience of couple identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 46(2), 171–188. <https://doi.org/10.1177/0146167219854449>
- Parker, J. G., Low, C. M., Walker, A. R., & Gamm, B. K. (2005). Friendship jealousy in young adolescents: individual differences and links to sex, self-esteem, aggression, and social adjustment. *Developmental Psychology*, 41(1), 235–250. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.1.235>
- Pascuzzo, K., Cyr, C., & Moss, E. (2012). Longitudinal association between adolescent attachment, adult romantic attachment, and emotion regulation strategies. *Attachment & Human Development*, 15(1), 83–103. <https://doi.org/10.1080/14616734.2013.745713>
- Paunonen, S. V., & Ashton, M. C. (2001). Big Five factors and facets and the prediction of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(3), 524–539. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.3.524>
- Perrotta, G. (2021). Affective Dependence: from pathological affectivity to personality disorders: definitions, clinical contexts, neurobiological profiles and clinical Treatments. *Health Sciens*, 2(6), 1–7. <https://doi.org/10.15342/hs.2020.333>

- Petrowski, K., Schurig, S., Schmutzer, G., Brähler, E., & Stöbel-Richter, Y. (2015). Is it attachment style or socio-demography: Singlehood in a representative sample. *Frontiers in Psychology*, 6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01738>
- Pfeiffer, S. M., & Wong, P. T. P. (1989). Multidimensional Jealousy. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6(2), 181–196. <https://doi.org/10.1177/026540758900600203>
- Pines, A. M. (1992). Romantic jealousy: Five perspectives and an integrative approach. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 29(4), 675–683. <https://doi.org/10.1037/0033-3204.29.4.675>
- Pines, A., & Aronson, E. (1983). Antecedents, correlates, and consequences of sexual jealousy. *Journal of Personality*, 51(1), 108–136. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1983.tb00857.x>
- Pletzer, J. L., Bentvelzen, M., Oostrom, J., & De Vries, R. E. (2019). A meta-analysis of the relations between personality and workplace deviance: Big Five versus HEXACO. *Journal of Vocational Behavior*, 112(1), 369–383. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.04.004>
- Puente, S., & Cohen, D. (2003). Jealousy and the meaning (or nonmeaning) of violence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(4), 449–460. <https://doi.org/10.1177/0146167202250912>
- Pytlak, M. A., Zerega, L. M., & Houser, M. L. (2015). Jealousy evocation: Understanding commitment, satisfaction, and uncertainty as predictors of jealousy-evoking behaviors. *Communication Quarterly*, 63(3), 310–328. <https://doi.org/10.1080/01463373.2015.1039716>
- Quinn, S. F., Jagiello, K., & Ruppel, E. K. (2018). Attack of the green-eyed monster: a review of jealousy and envy in small groups. *Annals of the International Communication Association*, 42(4), 316–330. <https://doi.org/10.1080/23808985.2018.1534550>
- Redcay, A., & Simonetti, C. (2018). Criteria for love and relationship addiction: Distinguishing love addiction from other substance and behavioral addictions. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 25(1), 80–95. <https://doi.org/10.1080/10720162.2017.1403984>
- Reynaud, M., Karila, L., Blecha, L., & Benyamina, A. (2010). Is love passion an addictive disorder? *The American journal of drug and alcohol abuse*, 36(5), 261–267. <https://doi.org/10.3109/00952990.2010.495183>
- Richter, M., Schlegel, K., Thomas, P., & Troche, S. J. (2022). Adult attachment and personality as predictors of jealousy in romantic relationships. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.861481>
- Rodriguez, L. M., DiBello, A. M., Øverup, C. S., & Neighbors, C. (2015). The cost of distrust: Trust, anxious attachment, jealousy, and partner abuse. *Partner Abuse*. 6(3), 298–319. [10.1891/1946-6560.6.3.298](https://doi.org/10.1891/1946-6560.6.3.298)
- Rydell, R. J., & Bringle, R. G. (2007). Differentiating reactive and suspicious jealousy. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 35(8), 1099–1114. <https://doi.org/10.2224/sbp.2007.35.8.1099>
- Rydell, R. J., McConnell, A. R., & Bringle, R. G. (2004). Jealousy and commitment: Perceived threat and the effect of relationship alternatives. *Personal Relationships*, 11(4), 451–468. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2004.00092.x>

- Sahana, S., & Ganth, D. B. (2016). The green-eyed monster: exploring the associations of ego defenses and relationship closeness on romantic jealousy. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 6(1), 14–19. <https://doi.org/10.5923/j.ijpbs.20160601.03>
- Šakotić Kurbalija (2011). Kvalitet i stabilnost bračnog odnosa u različitim fazama braka. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, 38(2), 129–148. <https://doi.org/10.19090/gff.2013.2.129-148>
- Šakotić Kurbalija, J. (2010). Zavisnost u partnerskim odnosima i psihoterapijske implikacije. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, 35(1), 169–179.
- Šakotić Kurbalija, J. (2011). Povezanost zavisnosti u partnerskim odnosima sa kompleksom inferiornosti. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, 207–219.
- Šakotić Kurbalija, J., Kurbalija, D. (2012). Povezanost globalnog zadovoljstva brakom, kvaliteta bračnog odnosa i bračne stabilnosti. *Psihijatrija danas*. 44(2), 149–159.
- Samad, F. D. A., Sidi, H., Kumar, J., Das, S., Midin, M., & Hatta, N. H. (2019). Subduing the green-eyed monster: Bridging the psychopharmacological and psychosocial treatment perspective in understanding pathological jealousy. *Current Drug Targets*, 20(2), 201–209. <https://doi.org/10.2174/1389450118666170704142708>
- Sanches, M., & John, V. P. (2018). Treatment of love addiction: Current status and perspectives. *The European Journal of Psychiatry*, 33(1), 38–44. <https://doi.org/10.1016/j.ejpsy.2018.07.002>
- Sandberg, S. C., Trotter, N. A., Eichelberger, C. M., & Schisler, S. A. (2019). The Relationship of Personality, Gender Expression, and Jealousy in College Students.
- Scheinkman, M., & Werneck, D. (2010). Disarming jealousy in couples relationships: A multidimensional approach. *Family Process*, 49(4), 486–502. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2010.01335.x>
- Selterman, D. F., & Maier, M. A. (2013). Secure attachment and material reward both attenuate romantic jealousy. *Motivation and Emotion*, 37(4), 765–775. <https://doi.org/10.1007/s11031-013-9340-y>
- Sharpsteen, D. J. (1995). The effects of relationship and self-esteem threats on the likelihood of romantic jealousy. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12(1), 89–101. <https://doi.org/10.1177/02654075951210>
- Sharpsteen, D. J., & Kirkpatrick, L. A. (1997). Romantic jealousy and adult romantic attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 627–640. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.3.627>
- Sheikhoonesi, F., Zarghami, M., Faal, A. A., & Parkoohi, P. I. (2020). Study of subtypes of non-delusional jealousy and its association with personality aspects and psychopathological dimensions in a young adult sample in Iran. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 14(4). <https://doi.org/10.5812/ijpbs.104176>
- Shaver, P. R., & Brennan, K. A. (1992). Attachment styles and the "Big Five" personality traits: Their connections with each other and with romantic relationship outcomes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(5), 585–595. <https://doi.org/10.1177/0146167292185003>
- Simpson, J. A., & Rholes, W. S. (2017). Adult attachment, stress, and romantic relationships. *Current Opinion in Psychology*, 13, 19–24. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.04.006>

- Soyka, M., & Schmidt, P. (2011). Prevalence of delusional jealousy in psychiatric disorders. *Journal of Forensic Sciences*, 56(2), 450–452. <https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2010.01664.x>
- Sohrabi, Z., & Narimani, M. (2018). The roles of HEXACO personality dimensions and affect control in the prediction of marital satisfaction. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 20(3), 219–227. <https://doi.org/10.22038/jfmh.2018.10731>
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38(1), 15–28. <https://doi.org/10.2307/350547>
- Srejšović, D., & Cermanović, A. (1987). *Rečnik grčke i rimske mitologije*. Srpska književna zadruga.
- Stanković, S. (2018). *Iracionalna uverenja i raspodela moći u heteroseksualnim partnerskim odnosima* [Neobjavljena doktorska disertacija]. Univerzitet u Beogradu.
- Stanković, S., Lazarević, L. B., & Knežević, G. (2022). The role of personality, conspiracy mentality, REBT irrational beliefs, and adult attachment in COVID-19 related health behaviors. *Studia Psychologica*, 64(1), 26–44. <https://doi.org/10.31577/sp.2022.01.837>
- Stearns, P. N. (1993). Girls, Boys, and Emotions: Redefinitions and Historical Change. *The Journal of American History*, 80(1), 36–74. <https://doi.org/10.2307/2079697>
- Stefanović Stanojević, T. (2002). Bliske partnerske veze. *Psihologija*, 35(1–2), 81–95. <https://doi.org/10.2298/PSI0201081S>
- Stefanovic Stanojevic, T. (2006). Partnerska afektivna vezanost i vaspitni stilovi. *Godišnjak za psihologiju*, 4(4–5), 71–90.
- Stefanović Stanojević, T. (2012). *Da li mislimo ljubav, kada kažemo ljubav*. Filozofski fakultet.
- Stefanović Stanojević, T. (2020). *Ljubav ili trip*. Data status.
- Stefanovic Stanojević, T. S. (2004). Adult Attachment and Prediction of Close Relationships. *Facta Universitatis-Philosophy, Sociology, Psychology and History*, 3(1), 67–81. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0354-46480401067S>
- Stefanovic Stanojević, T. S. (2011). *Afektivna vezanost: razvoj, modaliteti i procena*. Filozofski fakultet.
- Steis, N., Oddo-Sommerfeld, S., Echterhoff, G., Thiel, A., Thiel, J., Briem, K., & Stirn, A. (2019). The obsessions of the green-eyed monster: jealousy and the female brain. *Sexual and Relationship Therapy*, 36(1), 91–105. <https://doi.org/10.1080/14681994.2019.1615047>
- Stone, M. (1985). Schizotypal Personality: Psychotherapeutic aspects. *Schizophrenia Bulletin*, 11(4), 576–589. <https://doi.org/10.1093/schbul/11.4.576>
- Stravogiannis, Kimb, H., Eglacy C. S., Sanchesa, C., Zilbermanc, M., Tavaresa, H., (2018). Pathological jealousy and pathological love: Apples to apples or apples to oranges? *Psychiatry Research*, 259(6), 562–570. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.11.029>
- Szentmartoni, M. (1982). Ljubomora. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 37(6), 496–506. <https://hrcak.srce.hr/file/83282>
- Thejaswi, A. (2021). *The relationship between personality dimensions and addiction*. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4015867>

- Thibaut, J. W. & Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. John Wiley.
- Tomaso, A. R., & Wulandari, P. Y. (2024). The role of avoidant attachment and anxious attachment in romantic jealousy among young adults in long-distance relationships. *Jurnal Fusion: Jurnal Nasional Indonesia*, 4(2). <https://doi.org/10.54543/fusion.v4i02.397>
- Tukachinsky Forster, R. (2023). The green side of parasocial romantic relationships: An exploratory investigation of parasocial jealousy. *Psychology of Popular Media*, 12(3), 279–293. <https://doi.org/10.1037/ppm0000413>
- Umemura, T., Lacinová, L., Kotrčová, K., & Fraley, R. C. (2017). Similarities and differences regarding changes in attachment preferences and attachment styles in relation to romantic relationship length: longitudinal and concurrent analyses. *Attachment & Human Development*, 20(2), 135–159. <https://doi.org/10.1080/14616734.2017.1383488>
- Valor-Segura, I., Expósito, F., Moya, M., & Kluwer, E. (2014). Don't leave me: The effect of dependency and emotions in relationship conflict. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(9), 579–587. <https://doi.org/10.1111/jasp.12250>
- Volling, B. L., Yu, T., Gonzalez, R., Kennedy, D. E., Rosenberg, L., & Oh, W. (2014). Children's responses to mother-infant and father-infant interaction with a baby sibling: Jealousy or joy? *Journal of Family Psychology*, 28(5), 634–644. <https://doi.org/10.1037/a0037811>
- Vollmann, M., Sprang, S., & Van den Brink, F. (2019). Adult attachment and relationship satisfaction: The mediating role of gratitude toward the partner. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(11), 3875–3886. <https://doi.org/10.1177/0265407519841712>
- Vukosavljević-Gvozden, T. (2009). *Racionalno-emotivna bihevioralna terapija: teorija i metod*. Kreativni centar.
- Vukosavljević-Gvozden, T., & Hanak, N. (2007). Kapacitet za empatiju različitih organizacija afektivnog vezivanja odraslih. U N. Hanak i A. Dimitrijević (ur.), *Afektivno vezivanje: teorija, istraživanja, psihoterapija* (pp.183–206). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju - Centar za izdavačku delatnost.
- Wade, T. J., & Walsh, H. (2008). Does the Big-5 relate to jealousy, or infidelity reactions? *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, 2(3), 133–143. <https://doi.org/10.1037/h0099349>
- Wang, X. (2002). Relationship between jealousy and personality. *Acta Psychologica Sinica*, 34(2), 66–73. <https://journal.psych.ac.cn/acps/EN/Y2002/V34/I02/66>
- Wegner, R., Roy, A. R. K., Gorman, K. R., & Ferguson, K. (2018). Attachment, relationship communication style and the use of jealousy induction techniques in romantic relationships. *Personality and Individual Differences*, 129, 6–11. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.02.033>
- Weinstein, J., & Wade, T. (2011). Jealousy induction methods, sex, and the Big-5 personality dimensions. *Psychology*, 2(5), 517–521. <https://doi.org/10.4236/psych.2011.25080>
- Wenhui, B. A. O., & Guangdong, Z. H. O. U. (2003). The Influence of Touch and Attachment on Jealousy in Romantic Relationships. *Studies of Psychology and Behavior*, 18(5), 700–706. <https://psybeh.tjnu.edu.cn/EN/Y2020/V18/I5/700>
- White, G. L. & Mullen, P. E. (1989). *Jealousy: Theory, research, and clinical strategies*. Guilford Press.

- Whitson, D., & Mattingly, B. A. (2010). Waking the green-eyed monster: attachment styles and jealousy induction in romantic relationships. *Journal of Undergraduate Research*, 15, 24–29. <https://doi.org/10.24839/1089-4136.JN15.1.24>
- Wierzbicki, T. (2018). *Jealousy and relationship quality: Relations between perceptions of self and partner's level of jealousy*. [Doctoral dissertation, University of Central Arkansas]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Zou, Z., Song, H., Zhang, Y., & Zhang, X. (2016). Romantic Love vs. drug addiction may inspire a new treatment for addiction. *Frontiers in Psychology*, 7. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01436>
- Zusman, M., Stephenson, W., & Knox, D. (1998). Relationship problems of casual and involved university students. *College Student Journal*, 32(4), 606–610.